

Vangit ja vangitsijat:

Helsingin vankileirien toiminta ja vankien selviytyminen
vankileireillä

Pro Gradu

Ilkka Jokipii

Filosofian, historian,
kulttuurin ja taiteiden
tutkimuksen laitos

Helsingin yliopisto

Ohjaaja: Laura Kolbe

Tiedekunta/Osasto Fakultet/Sektion – Faculty Humanistinen tiedekunta		Laitos/Institution– Department Filosofian, historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos	
Tekijä/Författare – Author Ilkka Jokipii			
Työn nimi / Arbetets titel – Title Vangit ja vangitsijat: Helsingin vankileirien toiminta ja vankien selviytyminen vankileireillä			
Oppiaine /Läroämne – Subject Yleinen historia			
Työn laji/Arbetets art – Level Pro Gradu		Aika/Datum – Month and year Huhtikuu 2016	
		Sivumäärä/ Sidoantal – Number of pages 116	
Tiivistelmä/Referat – Abstract			
<p>Pro Gradu -tutkielmani käsittelee Helsingin vankileirien toimintaa ja vankien selviytymistä näillä vankileireillä. Käsittelen tutkielmassani enimmäkseen Suomenlinnan, Katajanokan ja Iso-Mjölön vankileirejä. Helsingin vankileirien läpi kulki yhteensä jopa noin 20 000 vankia ja pyrin tutkielmassani selvittämään kuinka millaisia tavoitteita vankileiriorganisaatiolla oli toiminnassaan ja kuinka se toimisaaan lopulta onnistui. Organisaation toiminnan rinnalla käsittelen vankien selviytymistä. Leireillä kuoli lopulta noin 1 600 vankia, ja pyrin tutkielmassani kuvaamaan, millä keinoin vangit pyrkivät selviytymään vankileirien kamalissa olosuhteissa.</p> <p>Helsingin vankileirit perustettiin heti kaupungin valtauksen jälkeen huhtikuussa 1918. Vankimäärä kasvoi alussa melko nopeasti ja oli korkeimmillaan noin 14 000, mikä teki vankien majoitustilanteesta vaikean. Samaan aikaan vankileiriorganisaatio pyrki luokittelemaan vankeja vaarallisuuden ja syyllisyyden mukaisesti. Helsingin vankileirien vankeja eroteltiin näiden luokitusten mukaan eri leireille. Vankeja sijoitettiin Suomenlinnan leirillä kuuteen eri vankipiiriin, Katajanokalle sekä eri piireihin Iso-Mjölön vankileirillä. Sijoituksen ja luokituksen suhde ei ole täsmällisesti selvitettävissä, mutta on selvää, että vaarallisimmiksi käsitetyt vangit sijoitettiin Iso-Mjölön vankileirille ja Suomenlinnan VI piiriin. Luokituksilla pyrittiin pitämään vaarallisimmiksi määritellyt vangit tiukassa vartioinnissa, mutta samalla tarkoituksena oli estää huonojen ajatusten leviäminen vähemmän vaarallisten vankien keskuuteen. Luokitukset vaikuttivat vankien elämään huomattavasti, ja Helsingin vankileirien välillä on huomattavasti eroja keskenään. Esimerkiksi kuolleisuus oli korkeimmillaan vaarallisimpien vankien keskuudessa, ja siihen vaikutti luultavasti eniten työmahdollisuuksien ja ulkomaailman yhteyksien rajoittaminen vaarallisimmiksi luokitelluilta vangeilta. Työmahdollisuudet olivat vangeille tärkeitä, sillä niistä sai lisäruokaa. Työ oli usein taloudellisesti kannattamatonta, mutta vankileiriorganisaatio näki työn vankeja kasvattavana ja siksi sitä jatkettiin. Vaarallisimmille vangeille ei ollut juurikaan työmahdollisuuksia. Sen lisäksi, että leireillä pyrittiin estämään vaarallisten ajatusten leviäminen, järjestettiin vangeille myös kasvatustoimintaa, mutta sen mahdollisuudet ymmärrettiin nopeasti vähäisiksi ulkoista olosuhteista johtuen.</p> <p>Kun vankien ylläpito leireillä ymmärrettiin mahdottomaksi, ryhdyttiin vankileirijärjestelmää purkamaan vähitellen kesän 1918 aikana. Tuomioista muutettiin ehdollisia ja vankeja armahdettiin myös vähitellen. Suomenlinnan vankileiri oli Helsingin vankileireistä viimeinen, ja sieltä viimeiset vangit poistuivat maaliskuussa 1919.</p> <p>Vangit pystyivät vaikuttamaan omiin olosuhteisiinsa melko paljon, mutta mahdollisuudet vaihtelivat. Vankien oli kehitettävä keinoja selviytyäkseen vankileirien karuissa fyysisissä olosuhteissa. Lisäruoan hankkiminen oli ehdottoman tärkeää, ja siihen oli keinoina erimerkiksi vankileirin tarjoamien töiden teko, ruoan salakuljetus leirille, varastaminen ja kaupankäynti. Hygienian ylläpito oli myös tärkeää vaarallisten tautitartuntojen välttämiseksi. Helsingin vankileirien vangit pyrkivätkin siivoamaan majoitustilojaan parhaansa mukaan. Henkisen toimintakyvyn säilyttäminen oli myös tärkeää, ja sen suhteen vankien keinot olivat vaihtelevia. Vankiyhteisö tarjosi useimmille vangeille tärkeää tukea olosuhteiden käsittelyyn henkisesti. Vangin oman kekseliäisyyden lisäksi selviytymismahdollisuuksiin vaikuttivat kuitenkin organisaation tekemä luokitus, varallisuus ja luultavasti myös vangin kotipaikan etäisyys vankileiristä.</p> <p>Tutkielma käyttää pääasiallisina lähteinään Kansallisarkistosta löytyviä Sotavankilaitoksen ja eri vankileirien arkistoaineistoja. Vankien elämään liittyvissä kappaleissa on hyödynnetty enimmäkseen Työväen Arkistosta ja Kansan Arkistosta löytyviä vankien kirjeitä, päiväkirjoja ja muistitietoaineistoja. melko paljon, mutta mahdollisuudet vaihtelivat.</p>			
Avainsanat – Nyckelord – Keywords Sisällissota, Vankileirit, Helsinki 1918, Suomenlinna, Katajanokka, Iso-Mjölö, Punavangit			
Säilytyspaikka – Förvaringställe – Where deposited			
Muita tietoja – Övriga uppgifter – Additional information			

Sisällysluettelo

Johdanto.....	4
Aiheen rajaus, tutkimuskysymykset ja teoreettinen viitekehys.....	5
Aikaisempi tutkimus.....	9
Lähteet ja metodologia.....	10
Sisällissota ja vankileirit.....	13
Helsingin valtaus ja Helsingin vankileirien synty.....	16
Helsingin vankileirien toiminta.....	22
Vankien rekisteröinti, luokittelu ja majoitus.....	22
Kuri ja järjestys.....	32
Työ.....	44
Kasvatustoiminta.....	50
Vankina Helsingin vankileireillä.....	55
Oppiminen säänneltyyn leirielämään ja vankien suhde leirin henkilökuntaan.....	56
Majoitus vankien kannalta.....	61
Ravinto.....	67
Ravintoa työtä vastaan.....	69
Omaisten ruokalahetykset, salakuljetus ja kaupankäynti.....	75
Muut keinot.....	80
Henkinen selviytyminen vankileireillä.....	83
Vangitseminen.....	84
Vankeuden olemuksen ymmärtäminen ja vapauden kaiho.....	87
Turvaa yhteisöstä.....	90
Vankiyhteisön rakenne ja vankien keskinäiset säännöt.....	91
Vankiyhteisö ja toisten tukeminen.....	96
Johtopäätökset.....	104
Lähdeluettelo.....	113

Johdanto

Keväällä 1918 Suomen verinen sisällissota oli päättynyt. Tammikuusta toukokuuhun kestäneet sotatoimet olivat vaatineet yhteensä lähes 11 000 kuolonuhria, ja taisteluiden ulkopuolella oli erilaisten kosto- ja rankaisutoimien yhteydessä surmatt saman suuruinen joukko ihmisiä.

Sotakuukaudet olivat olleet koettelevaa aikaa koko Suomelle. Vaikka suurin osa suomalaisista jättäytyi varsinaisten sotatoimien ulkopuolelle, vaikutti laajamittainen sota kuitenkin koko kansan elämään. Elintarvikepula vaivasi koko maata, ja suurin osa ihmisistä tunsu varmasti joitakin sodan tai sen lieveilmiöiden uhreina kuolleita. Ihmiset olivat varmasti tyytyväisiä sodan päättymisestä, mutta samanaikaisesti oli ilmassa katkeruutta ja pelkoa. Hävinneet pelkäsivät voittajien toimia, ja voittajat – kuten sisällissodissa yleisesti – pyrkivät pitämään kiinni saavutuksistaan ja rankaisemaan hävinnyttä osapuolta.

Suuret vankijoukot suljettiin taisteluiden jälkeen ensin väliaikaisille ja myöhemmin pysyville vankileireille odottamaan rankaisutoimia. Tähän tarkoitukseen voittajaosapuoli rakensi valtiorikosoikeusjärjestelmän, missä punavangit tutkittiin ja tuomittiin varta vasten perustetuissa erityistuomioistuimissa. Niiden kautta jaettiin tuomiot n. 75 000 punavangille.

Vankileireille suljettiin yhteensä jopa 80 000-100 000 ihmistä. Leirejä oli ympäri Suomen ja ne toimivat aina sodan alkuvaiheista 1920-luvulle asti.

Suurin osa vangeista vapautettiin jo vuosien 1918 ja 1919 aikana.

Vankileireillä kuoli lopulta enemmän ihmisiä kuin sotatoimissa. Suurin osa heistä kuoli nälkään ja tauteihin. Vankileirikatastrofi ei suinkaan ollut valkoisten voittajien tarkoitus, mutta se syntyi sivutuotteena, kun voitettuja punaisia pidettiin huonossa elintarviketilanteessa liian kauan leireillä tuomioitaan odottamassa ja niitä kärsimässä.

Vankileiri- ja valtiorikosoikeusjärjestelmän synnyn voi sanoa olevan yleisesti tiedossa, mutta järjestelmien käytännöllinen toimeenpano kaippa

vielä tutkimusta osakseen. Laajempien linjojen selvitys aikaisemmissa tutkimuksissa on jättänyt paikallistasolle aukon, ja pyrinkin tutkielmassani vastaamaan näiden järjestelmien rakentamiseen ja käytännön toimiin liittyviin kysymyksiin Helsingin vankileirien toiminnan tasolta tarkasteltuna.

Helsingin vankileirien läpi kulki niiden toiminta-aikana yhteensä lähes 20 000 vankia. Tutkielmani tavoitteena on kuvata vankileiriorganisaation toimia näitä vankeja kohtaan – siis sitä kuinka laajemmat tavoitteet pyrittiin saamaan käytäntöön paikallistasolla ja kuinka siinä lopulta onnistuttiin.

Aikaisempi tutkimus on yleensä keskittynyt vain leiriorganisaatioiden toimiin ja unohtanut vankien toimijuuden. Perinteisiä vankiloita tutkittaessa on kuitenkin havaittu, että suurintakin kontrollia harjoittavien vankiloiden vangeille jää tilaa henkilökohtaisiin valintoihin.¹ Vankileirienkään vangit eivät olleet viranomaisten muotoiltavissa olevaa tahdotonta massaa. Vankileirien karuissa olosuhteissakin heillä oli mahdollisuuksia vaikuttaa elämäänsä ja jopa asettua lievään vastarintaan vangitsijoihin vastaan. Pyrin tutkielmassani kuvaamaan myös vankien suhtautumista ja sopeutumista vankileiriorganisaation käyttäen hyödykseni erilaisia vankien tuottamia aineistoja.

Aiheen rajaus, tutkimuskysymykset ja teoreettinen viitekehys

Tutkielmani käsittelee sisällissodan seurauksena muodostuneiden Helsingin vankileirien toimintaa ja vankien elämää näillä leireillä. Suurimmat ja tärkeimmät näistä leireistä olivat Viaporin/Suomenlinnan, Santahaminan, Katajanokan ja Iso-Mjölön (nyk. Isosaari) vankileirit. Väliaikaisempina kohteina toimivat kaupungin alueella sijainneet isommat rakennukset, yleensä koulut ja muut julkiset rakennukset. Pyrin ottamaan näistä suurimman osan käsittelyyni, mutta rajaan esimerkiksi Santahaminan naisvankileirin käsittelyn ulkopuolelle leirin poikkeuksellisen luonteen ja tutkielman laajuuden asettamien vaatimusten vuoksi. Väliaikaisemmista sijoituspaikoista käsittelen suurimpia ja pisimpään toimineita kohteita, ja

1 Kivivuori, Janne: Genet, Sartre ja Foucault. Oikeus 2/1001, s. 11

niitä joilla näen erityistä merkitystä yleisemmin. Ajallisesti tutkielmani käsittelee Helsingin vankileirien toimintaa sotavankilaitoksen alaisuudessa eli aikaa aina Helsingin valtauksesta syyskuun 1918 loppuun asti. Kaikissa käsiteltävissä asioissa en pysy tarkasti rajauksessa. Varsinkin vankien selviytymiseen liittyvässä osuudessa saatan mennä ajallisesti pidemmällekin. Olot eivät vankien kannalta muuttuneet ratkaisevasti vankeinhoitohallituksen alaisuuteen siirryttäessä. En käsittele tutkielmassani venäläisiä tai muita ulkomaalaisia vankeja.

Tutkielmani lähtökohtana ovat sisällissodan hävinneen osapuolen rankaisun muodostamat ongelmat. Rankaisu ja siihen liittyvät ongelmat ovat olleet läsnä kaikissa 1900-luvun sisällissodissa, eikä Suomen sisällissota muodosta sääntöön poikkeusta.² Tarkemmin sanottuna lähdän liikkeelle siitä kuinka voittajat pyrkivät Suomessa rankaisemaan hävinneitä, ja kuinka he toisaalta pyrkivät samalla integroimaan hävinneitä sodan jälkeiseen yhteiskuntaan.

Vankileirijärjestelmän synnyn taustalla on yleinen aikalaiskäsitys sisällissodan syystä, ja kuinka poistamalla syyt kapinalle, ajateltiin sellaiselta vältyttävän tulevaisuudessa. Työväestön kapinaan nousu ymmärrettiin yleisesti pitkällisen yllytyksen tuloksena, mikä Jukka Kekkonen mukaan oli aikalaisten mielestä aiheuttanut työväestössä “eräänlaisen 'patologisen psykoosin’”.³ Työväenliikkeeseen johdon ajateltiin yllyttäneen kansanjoukkoja kapinaan, jonka seurauksia ja päämääriä kansan ei ajateltu tarkemmin ymmärtäneen. Vankileirijärjestelmällä pyrittiin vastaamaan juuri tähän kysymykseen. Leireillä kiihottaja ja aktiivisesti kapinaan osaa ottanut erotettiin harhaanjohtetusta rivimiehestä, kenestä “sopivalla ojennuksella vielä voi tulla hyödyllinen kansalainen”.⁴ Tavallisia rivimiehiä ei pidetty rangaistuksen kärsittyään enää vaarallisina henkilöinä.⁵ Johtohenkilöiden osalta vankileirit on ymmärrettävä kasvattavan rangaistuksen sijaan enemmänkin poliittisena oikeudenkäyttönä. Jukka Kekkonen mukaan “vallanpitäjät pyrkivät nujertamaan poliittiset

2 Kekkonen, Jukka: Valtiorikosoikeuksien toiminta Suomessa 1918, <http://web.archive.org/web/20120414190923/http://www.vhkk.fi/ukh/9321.htm>

3 Kekkonen, Jukka: Laillisuuden haaksirikko. Rikosoikeudenkäyttö Suomessa vuonna 1918. Lakimiesliiton kustannus, Helsinki 1991, s. 55

4 VRYO 6933, KA.

5 Esim. VRYO 26786, KA.

vastustajansa oikeudellisia keinoja ja muotoja hyväksikäyttäen.”⁶

Tutkielmani ensimmäisenä pääkysymyksenä on se kuinka yleiset näkemykset ja tavoitteet istutettiin paikallistasolle vankileireihin? Lähestyn kysymystä Helsingin vankileiriorganisaation toimien kautta. Käsittelen Helsingin vankileirien yleisempiä kehityslinjoja ja vankileiriorganisaation muutoksia. Pyrin selvittämään kuinka vankien arki vankileiriorganisaation puolesta järjestettiin ja mistä syistä toteutuneisiin ratkaisuihin päädyttiin? Kuinka vankeja heidän taustastaan ja muista tekijöistä riippuen kohdeltiin ja millaisia linjoja aiheesta on havaittavissa? Yleiset olosuhteet olivat todella vaikeat, ja pyrin tuomaan esiin kuinka ne vaikuttivat vankileirien toimintaan. Vankeuden tavoitteista jouduttiin ymmärrettävästi joustamaan, kun esimerkiksi vankileirien ravitsemustilanne kävi mahdottomaksi. Tarkastelen Helsingin vankileirien jokapäiväistä toimintaa mahdollisimman yksityiskohtaisesti esimerkiksi kurin, vartioinnin, kasvatuksen, työn ja majoituksen sekä siihen liittyneen vankien luokittelun kautta. Pyrin kuvaamaan kuinka nämä leirien toiminnan erilaiset piirteet palvelivat vankeudelle ajateltuja tavoitteita, jos sellaisia on toiminnassa havaittavissa. Esimerkiksi ruokintaa tai vaikkapa sairaishuoltoa en niinkään käsittele, sillä niille ei sentään asetettu mitään vankeinhoidollisia erityistavoitteita.

Vaikka vankileirijärjestelmä syntyi poikkeusolojen tarpeisiin, ja oli pohjimmiltaan repressiivinen, voi niitä ajatella kuitenkin osana 1800-luvulta lähtenyttä nykyaikaista vankilainstituutiota, jonka tarkoituksena oli rankaisun ohella kasvattaa vangeista uudestaan yhteiskuntakelpoisia. Kaikilla vankileireillä järjestettiin kasvatustoimintaa, mutta vankileirit muistuttavat myös muiden toimintatapojensa puolesta paljolti tavallista vankilaa. Foucault'n esittämiä vankeinhoidon yleisperiaatteita on nähtävissä myös vankileirien toiminnassa. Yleisperiaatteiksi Foucault luki parannuksen, luokittelun, rangaistuksen muuntelun, velvollisuutena ja oikeutena olevan työn, vankilakasvatuksen, vankeuden teknisen valvonnan ja sivuinstituutioiden periaatteet.⁷ Tarkastelen näiden periaatteiden esiintymistä Helsingin vankileireillä.

⁶ Kekkonen 1991, 113.

⁷ Laine 2007, s. 328-330.

Toisaalta minkään vankilaitoksen – olivat ne sitten kuinka tehokkaita tahansa – tutkiminen ei ole mahdollista ottamatta huomioon myös vankien näkökulmaa. Foucault'n ajatuksia kohtaan onkin esitetty kritiikkiä juuri siitä syystä, että se unohtaa vallan kohteen toimijuuden, eikä tarkastele keinoja, millä kohteet sitä välttivät.⁸ Toinen tutkimuskysymyksen pyrkiiikin pureutumaan juuri tähän ongelmaan. Tutkin siis kuinka vangit sopeutuivat elämään leireillä ja millaisia keinoja he käyttivät selviytyäkseen? Kuinka vangit suhtautuivat leirien äärimmäiseen ympäristöön ja vaikkapa vankileiriorganisaation kasvatusyrityksiin? Tarkastelen myös miten organisaation toimet vaikuttivat vankien elämään vankileireillä ja kuinka vankien oli omalla toiminnallaan mahdollista vaikuttaa omaan vankeuteensa?

Edelliseen kysymykseen liittyen on tärkeä vertailla eroja vankien elämässä eri leirien ja suuremmilla leireillä leirien osien välillä. Tähän kaikkeen liittyy myös oleellisesti vankileirien johdon, muun henkilökunnan ja sotilaiden suhtautuminen vankeihin. Miten vangitsijat siis suhtautuivat vankeihinsa jokapäiväisen elämän tasolla ja oliko eri henkilökunnan osien välillä nähtävissä erilaista suhtautumista?

Tutkielmani kaksi osa-aluetta – vankihallinnon toimet ja vankien omat toimet - muodostavat mielestäni mielenkiintoisen tarkasteluparin, jonka avulla vankileirijärjestelmää ja sen vaikutuksia on mahdollista ymmärtää paremmin. Tutkielmani liittyy osaltaan mikrohistorialliseen tutkimustraditioon ja mikrohistoriallinen tarkasteluote antaa mahdollisuuden saavuttaa uusia tulkintoja leirien toimista ja vankien elämästä vankileireillä. Ylhäältä käsin tarkasteltuna tulkinta muodostuu helposti liian yksioikoiseksi, kun vankileirilämän yksityiskohdat jätetään huomiotta. Oliko esimerkiksi kuolema vankileireillä niin “kohtalonomaista” ja “sattumanvaraista” kuin Jaakko Paavolainen tulkitsee?⁹

Vankien henkistä ja fyysiseen selviytymistä, jotka olivat toisiinsa voimakkaassa kytköksessä toisiinsa, olen puolestani lähestynyt erilaisten sotavankitutkimusten ja vankeuteen yleisemmin keskittyvien

8 Kivivuori, Janne: Genet, Sartre ja Foucault. Oikeus 2001/1, s. 11

9 Paavolainen 1971, s. 234

kriminologisten tutkimusten kautta. Tärkeimpinä niistä mainittakoon Harold Mytumin brittiläisten vankileirien saksalaisten vankien materiaalista kulttuuria selvittänyt tutkimus ja Robert Ursanon ja James Rundellin sotavankien henkisestä selviytymisestä tekemät tutkimukset.¹⁰ Ne tarjoavat hyviä vertailukohtia, ja antavat teoriapohjaa aiheen lähestymiseen. Ulkomaalaista vertailukohtaa poliittisten vankien tutkimuksessa antaa jonkin verran esimerkiksi Polymeris Voglisin Kreikan sisällissodan vankileireistä tekemä mielenkiintoinen tutkimus *Becoming a subject*.

Aikaisempi tutkimus

Sisällissodasta ja sen jälkiseurauksista on kirjoitettu paljon, mutta tutkimusten laatu vaihtelee huomattavasti. Objektiivisuuden puute on ollut suuri ongelma eri aikoina tehdyissä tutkimuksissa. Katsantokanta on vaihdellut suunnasta toiseen ja tutkimusaiheeseen itsekänsä tiiviisti sidoksissa olleiden tutkijoiden tuntuu ollen vaikea lähestyä aihetta kylmän rauhallisesti. Sotaa välittömästi seuranneen sisällissodatutkimus lähestyi aihettaan vahvasti voittajien näkökulmasta käsin, eikä muunlaisten tulkintojen esittämiseen yhteiskunnallisesta tilanteesta johtuen juuri ollut mahdollisuuttakaan. Historiankirjoituksessa oli vallalla ”valkoinen totuus” aina toiseen maailmansotaan asti. Vaiheesta onkin puhuttu ”monoliittisen ja propagandistisen kertomuksen” aikana.¹¹

Ilmapiiri Suomessa kuitenkin muuttui toisen maailmansodan jälkeen. Neuvostoliiton vaikutuksen nousu teki mahdottomaksi jatkaa entistä linjaa sisällissodan käsittelyssä. Punaisten näkökulma, erityisesti vainajien muistamisen osalta, nousi selkeästi mukaan keskusteluun, mutta vuoden 1918 tapahtumat koettiin kuitenkin akateemisissa piireissä pitkään liian arkaluonteiseksi aiheeksi perusteelliselle tutkimukselle. Kunnollista tutkimusta Suomen sisällissodasta ja sen lieveilmiöistä jouduttiin odottamaan 1950-luvun lopulle asti, jolloin ilmapiiri, tutkija Outi Fingerroosin mukaan, muuttui suopeaksi myös hävinneen puolen historian

¹⁰ Mytum, Harold: *Materiality Matters: The Role of Things in Coping Strategies at Cunningham's Camp, Douglas During World War I*. Teoksessa *Prisoners of War* (Toim. Mytum, Harold & Carr, Gilly), Springer 2013; Ursano, Robert J. & Rundell, James R.: *The Prisoner of War*. Teoksessa *War Psychiatry* (toim. Jones, Sparacino, Wilcox, Rothberg ja Stokes).

¹¹ Kekkonen 1991, s. 4

kertomiselle.¹² Juhani Paasivirta aloitti uudet tutkimukset teoksellaan *Suomi vuonna 1918*, mutta vasta Jaakko Paavolaisen 1918 -trilogian voisi sanoa avanneen vuoden 1918 tapahtumia ensi kertaa riittävällä tarkkuudella sekä käsitelleen asioita avoimesti eri näkökulmista. Paavolaisen *Vankileirit Suomessa 1918* on kestänyt ajan kuluessa yllättävän hyvin, ja se on tämänkin tutkielman yksi tärkeimpiä lähdeaineistoja. Valtiorikosoikeuksien toiminnasta tärkeimpänä lähdeaineistona on toiminut Jukka Kekkonen tutkimus *Laillisuuden haaksirikko*.

Helsingin sisällissodan aikaisista vaiheista on julkaistu melko paljon tutkimuksia, viimeisimpänä syksyllä 2015 julkaistu *Helsinki ensimmäisessä maailmansodassa*. Suomenlinnan vankileiristä on tehty myös yksi erillinen tutkimus 1980-luvulla Allan Tiitan toimesta. Näistä huolimatta Helsingin vankileirit vaativat osakseen vielä tarkempaa tutkimusta.

Muusta uudemmasta tutkimuksesta mainittakoon sisällissodan jälkeisen ajan henkistä ilmapiiriä ja jälkiselvitysten taustaa hyvin kuvaava Juha Siltalan *Sisällissodan psykohistoria*. Esimerkiksi Siltalan kattava aikalaiskeskustelun tutkimus teoksen kappalleessa ”Pahan jatkohoito” on tärkeänä ajan hengen ymmärtämisen apuna tutkielmassani.

Lähteet ja metodologia

Lähdeaineisto tutkielmalleni on hyvin monipuolinen ja monimuotoinen. Käytän tutkielmani eri osa-alueiden selvittämiseen muun muassa vankileiriviranomaisten tuottamia arkistoaineistoja ja vankien eri vaiheissa tuottamia muistitietoaineistoja.

Kansallisarkistosta löytyvä Helsingin vankileirejä koskeva materiaali antaa perustan tutkielmalleni ja vankileiriorganisaation toimia käsittelevät kappaleet pohjaavat siihen lähes kokonaan. Järjestelmällisesti toiminut vankileiriorganisaatio jätti jälkeensä huomattavan määrän erilaista arkistoaineistoa, kuten vankikortistoja ja listoja sekä tietysti leirien jokapäiväiseen toimintaan liittyntä kirjeenvaihtoa. Vankileirien virkakoneiston tuottama aineisto mahdollistaa melko hyvin leirien

12 Fingerroos 2004, s. 17

jokapäiväisen toiminnan tutkimisen, mutta vankien elämästä se ei kerro juuri mitään.

Tärkeimpiä käyttämiäni Kansallisarkistosta löytyviä arkistolähteitä ovat Sotavankilaitoksen ja Suomenlinnan sotavankileirin-pakkotyölaitoksen arkistot sekä Vapaussota-arkisto. Hyödynnän jonkin verran myös Suomen sotasurmat 1918 -projektin arkistoa sekä Historiallisen seuran muistitietotoimikunnan arkistoa. Tutkielmassa on myös käytetty jonkin verran kirjoittajan hallussa olevaa, Helsingin sotasurmat -projektissa laadittua, Helsingin vankileirien vangeista muodostuvaa tietokantaa¹³.

Vankien kokemusten ja jokapäiväisen leirielämän tutkimisessa hyödynnän pääasiallisesti leirien vankien tuottamia aineistoja, kuten kirjeitä, päiväkirjoja sekä laajoja myöhemmin kerättyjä muistitietoaineistoja. Näitä aineistoja löytyy huomattavia määriä Työväen Arkiston ja Kansan Arkiston kokoelmista. Jonkin verran muistitietoa vuoden 1918 tapahtumista on tallennettuna myös Suomalaisen kirjallisuuden seuran Kansanrunousarkistoon. Muistitietoaineistot on pääasiallisesti koottu toisen maailmansodan jälkeen alkaneilla muistitietokeräyksillä. Suomalaisen kirjallisuuden seura aloitti keräykset jo 40-luvun lopulla. Työväen muistitietotoimikunta aloitti keräykset 1960-luvulla.¹⁴

Kaikkea historiallista aineistoa tulee lähestyä varovasti, ottamatta niiden sisältöä heti totuutena. Lähdeaineistojen tulkinnassa noudatankin tiukan lähdekriittistä tutkimusmetodia. Pyrin ensin pohtimaan ulkoisesti onko lähde se, mitä se väittää olevansa, minkä jälkeen pohdin sisältöä tarkemmin. Sisällön suhteen pohdin, miksi kyseinen lähde on syntynyt, ja voiko sitä pitää muun tiedon valossa uskottavana.

Ulkoiseksi lähdekritiikiksi voisi ehkä kuvata muistitiedolle suorittamiani yleisiä tarkastuksia. Olen esimerkiksi selvittänyt vankileirikortistojen perusteella, että kaikki käyttämäni muistelijat todellisuudessa olivat niillä leireillä, missä tarinoissaan kertoivat olleensa. Kaikkia muistelmia ei pysty

¹³ Tietokanta perustuu lähteisiin Bc 61–101. Vankikortisto vankileireittäin. Sotavankilaitos. KA., ja viitataan siihen jatkossa noilla arkistoyksiköillä

¹⁴ Peltonen, Ulla-Maija: Punakapinan muistot. Tutkimus työväen muistelukerronnan muotoutumisesta vuoden 1918 jälkeen. SKS, Helsinki 1996, s. 65, 75

edes näin karkeasti todentamaan, ja ne olen jättänyt tutkielmani lähdeaineiston ulkopuolelle.

Sisäinen lähdekritiikki on kuitenkin oleellisempaa tutkielmalleni. Jälkeen jääneillä lähteillä on aina jokin syntyisyys ja niiden kirjoittajalla jokin motiivi niiden tekemiseksi. Näiden seikkojen ymmärtäminen on erityisen tärkeää tutkittaessa kriisiajan historiaa. Esimerkiksi omien toimien parhain päin selittäminen voi nousta esiin viranomaisten tuottamista aineistoista.

Muistitietoaineiston ja vankien muun aineiston käytössä on myös muita lähdekriittisiä ongelmia. Muistitietoaineisto ei ole syntynyt toiminnan suoranaisten seurauksena, eikä näin ollen kerro suoranaisesti tapahtumista. Muistitieto on nimensä mukaisesti tapahtumiin kuuluneiden henkilöiden muisteluaineistoa, joiden avulla hän haluaa kertoa omasta kokemuksestaan jälkipolville. Muistitieto on siis ymmärrettävä subjektiivisena kokemuksena muistelijan kirjoittaessa hänelle tärkeistä kokemuksista, joiden hän haluaa säilyvän jälkipolville.¹⁵

Pyrin tutkielmassani kuitenkin pääsemaan muistiedon kautta laajempiinkin tulkintoihin, minkä uskon onnistuvan vertailemalla muistelmia keskenään ja muodostamalla niiden pohjalta aiheesta uskottavan tulkinnan. Vertaan muistitietoaineistoja muuhun olemassaolevaan materiaaliin ja punnitsen sitä kautta niiden hyödynnettävyyttä. Käsittelen muistelmiin liittyviä muita mahdollisia ongelmia tarkemmin niissä kohdissa, missä niitä hyödynnän.

Työväen Arkistosta ja Kansan Arkistosta löytyy muistitietoaineistojen lisäksi myös muunlaista tutkielmaani hyödyntävää aineistoa. Arkistoihin on päätenyt jonkin verran vankien leireiltä lähettämiä niin sensuroituja postikortteja kuin salaa ns. nyrkkipostin kautta kuljetettuja kirjeitäkin. Edellä mainituista arkistoista löytyy myös satunnaisempaa vankileiriaineistoa, esimerkiksi leirien lääkärin kirjeitä, lehtileikkeitä ja vankien oman toiminnan tuottamia asiakirjoja. Tärkeimmät näistä arkistoista löytämäni lähteet ovat muutamat laajemmat kirjeenvaihtokokonaisuudet sekä yksi vankileirillä kirjoitettu päiväkirja.

Vankien muun materiaalin hyödynnettävyydessä ei ole vastaavia ongelmia, 15 Peltonen 1996, s. 40-46

mutta niiden – kuten muistitiedonkin kanssa – tärkeäksi pohdittavaksi seikaksi nousee sen sijaan aineistojen edustavuus. Ensimmäinen seikka, joka tulee muistaa, on se, että kaikki muistitietoaineistot ja lähes kaikki muu aineisto on vankileireiltä selvinneiden vankien tuottamaa, ja leireillä kuolleiden kokemukset jäävät näin ollen lähes kokonaan kartoittamatta. Toinen seikka on yksinkertaisesti se, että kirjeitä ja päiväkirjoja ei ole säilynyt kuin muutamilta vangeilta, kun Helsingin vankileirien kautta kulki kuitenkin lähes 20 000 ihmistä.¹⁶

Muistelmia on julkaistu jonkin verran myös painettuna. Niistä tärkeimpinä mainittakoon Viljo Sohkasen *Punakaartilaisen päiväkirja*, Vihtori Huhdan *Monena mies eläessään* sekä Yrjö Kallisen *Hälinää ja hiljaisuutta*. Sohkasen teos on näistä kattavin ja se on Jaakko Paavolaisenkin mukaan luotettava kuvaus sisällissodasta ja vankileirijasta.¹⁷ Lisäksi Sohkasen teos kuvaa vankileiriaikaa tavallisen punakaartilaisen näkökulmasta muiden muistelmien ollessa merkittävämpien vaikuttajien kirjoittamia. Tauno Tainio on julkaissut myös kattavan teoksen isänsä Taavi Tainion vankileirijasta hänen kirjeenvaihtoonsa perustuen. Julkaistuja muistelmia löytyy paljon myös erilaisista työväenlehdistä ja muistojulkaisuista.

Sisällissota ja vankileirit

Suomen sisällissodan taustalla oli pitkään kyteneitä luokkaristiriitoja, mutta varsinainen sotaan ajautuminen oli pikemminkin monien epäonnisten kehityskulkujen lopputulos. Venäjän maaliskuun vallankumouksen jälkeen Suomen eduskunta sai taas kokoontua sotatilamääräysten väistyttyä, ja vaalikamppailu kärjisti ristiriitoja entisestään. Suomeen syntyi lisäksi valtatyhjiö, kun venäläinen järjestysvalta oli pantu viralta. Punakaartit ja suojeluskunnat ryhtyivät valvomaan järjestystä. Molemmat osapuolet aseistautuivat, eikä ensimmäisiä kuolonuhreja tarvinnut odottaa kauaa. Marraskuun suurlakon yhteydessä suojeluskunnat ja punakaartit ottivat yhteen useilla paikkakunnilla. Yhteenotoissa kuoli yhteensä yhdeksän ihmistä.

¹⁶ Bc 61-101. Vankikortisto vankileireittäin. Sotavankilaitos. KA.

¹⁷ Paavolainen, Jaakko: *Punakaartilaisen päiväkirja*. Historiallinen aikakauskirja 1967, s. 385-386.

Suomen sisällissota alkoi varsinaisesti 26.1.1918. Helmi-maaliskuussa taisteluita käytiin rintamalinjalla Pori-Tampere-Heinola-Mikkeli-Lappeenranta-Viipuri-Rautu, mutta maaliskuun lopulla valkoiset saivat sodan aloitteen ja alkoivat työntyä kohti Etelä-Suomea. Saksalaiset nousivat maihin Hangossa 3.4.1918 ja punakaartien kimppuun käytiin sen jälkeen toisestakin suunnasta. Punakaarteista ei ollut enää vastusta valkoisille ja saksalaisille, ja sota päättyi 4.5.1918 viimeisten punakaartilaisten antautumiseen.

Valkoiset olivat ottaneet paljon vankeja jo sodan aikana, mutta kevään 1918 joukkoantautumisten myötä valkoisilla oli jopa lähes 100 000 vankia. Vankien asema oli hyvin epäselvä vielä sodan aikana, mutta suuret vankijoukot pakottivat valkoisten johdon pohtimaan, mitä vankien kanssa tulisi tehdä. Vangit olivat sodan aikana armeijan alaisuudessa, ja he olivat muodollisesti tutkintovankeja.¹⁸ Kun voitto alkoi hämöttää, alkoi valkoisten keskuudessa aika ratkaisujen tekoon vankien kohtelun suhteen. Huhtikuun alussa valkoisten keskuudessa syntyi päätös, että punavangit tulisi tuomita varta vasten perustettavassa oikeusistuimessa, ja lainsäädäntötyö sitä varten aloitettiin.¹⁹ Kapinallisten tuomitsemiseen oli muitakin vaihtoehtoja, mutta valitun erityistuomioistuinten linjan voi katsoa Jukka Kekkonen mukaan johtuvan siitä, että heidän ei haluttu pääsevän liian vähällä. Normaalien tuomioistuinten uskottiin antavan liian lieviä tuomioita, eikä pelkästään johtajien tuomitseminen ja rivikaartilaisten vapauttaminen istunut voittajien oikeustajuun sisällissodan jälkimainingeissa.²⁰

Suuri vankijoukko annettiin samoihin aikoihin perustetun sotavankilaitoksen vastuulle. Sotavankilaitoksen johtoon nimitettiin 22.4.1918 Oulun lääninvankilan johtajan V.O. Juvelius, ja hän valmisteli nopeasti suunnitelmat vankileirien toiminnasta ja ohjesäännöistä.²¹ Juvelius kehitti aktiivisesti koko vankileirijärjestelmää. Vankien tutkimisen, tuomitsemisen ja vartioinnin toimivuuden vuoksi Juvelius halusi keskittää vangit “niin harvoihin vankileireihin kuin suinkin”. Tärkemmiksi leireiksi

18 Kekkonen 1991, s. 16-20; Paavolainen 1971, s. 34-37

19 Vihonen 1977, s. 23-24

20 Kekkonen, Jukka: Valtiorikosoikeuksien toiminta Suomessa vuonna 1918.

<http://web.archive.org/web/20120414190923/http://www.vhkk.fi/ukh/9321.htm>

21 Paavolainen 1971, s. 100

muodostuivat lopulta Helsingin, Turun, Hämeenlinnan, Viipurin, Tampereen, Riihimäen, Tammisaaren, Lahden ja Lappeenrannan vankileirit.²²

Laki valtiorikosoikeuksista tuli eduskuntaan 17.5. ja se hyväksyttiin nopean käsittelyn jälkeen jo 28.5.1918. Valtiorikosoikeudet pääsivät aloittamaan toimintansa kesäkuun lopulla 1918. Valtiorikosoikeuksilla oli käytössään laajat tutkinta-aineistot, ja tuomioiden julistamisen sujui nopeasti. Toimintansa aikana valtiorikosoikeudet käsittelivät yhteensä 75 575 vangin tapaukset, joista 67 788 julistettiin syyllisiksi.²³ Valtiorikosoikeuksien toiminta ei ollut täysin puolueetonta. Professori Jukka Kekkonen mukaan valtiorikosoikeusjärjestelmän avulla “vallanpitäjät pyrkivät nujertamaan poliittiset vastustajansa oikeudellisia keinoja ja muotoja hyväksikäyttäen”.²⁴ Kansanedustajat, puolueeseen kuuluneet tai ammattiyhdistystoimintaan aktiivisesti osallistuneet saivat raskaita tuomioita huolimatta osallistumisesta sisällissotaan.²⁵

Vankien pitäminen vankileireillä tutkittavina tuomittavina valtiorikosoikeuksissa osoittautui mahdottomaksi tilanteeksi sodan jälkeisessä Suomessa. Pahimmat ongelmat muodostuivat ruokahuollon järjestämisestä. Suomi kärsi vuonna 1918 vaikeasta elintarkikepulasta. Ruoan tuonti Venäjältä oli pysähtynyt ja sota oli aiheuttanut elintarvikkeiden suurempaa kulutusta. Vankileirien ravitsemustilannetta pyrittiin jatkuvasti parantamaan, mutta siinä ei onnistuttu kunnolla ennen loppukesää 1918.²⁶

Venäläisten rakentamat sotilaskasarmit toimivat vankien majoitustiloina suurimmalla osasta vankileireistä. Kasarmit ahdettiin usein niin täyteen vankeja, että vankia kohti saattoi jäädä alle neliömetrin verran lattiapinta-alaa.²⁷ Tällaisissa oloissa riittävän puhtauden ylläpito muodostui ymmärrettävästi ylitsepääsemättömäksi, ja syöpäläisistä muodostui nopeasti paha ongelma vankileireillä. Käymäläjärjestelyt olivat usein myös

22 Paavolainen 1971, s. 103-111

23 Kekkonen 1991, s. 57

24 Kekkonen 1991, s. 113

25 Kekkonen 1991, s. 83, 113

26 Paavolainen 1971, s. 169-171, 219-220.

27 Esim. Paavolainen 1971, s. 271 ja Väinö Hakkila: Suomenlinnan wankilaoloista. Helsingin Sanomat 4.9.1918.

puuttelliset, ja käymälänä toimikin monessa tapauksessa tynnyri kasarmin nurkassa. Myös pesulle pääsy ja puhtaiden vaatteiden saanti oli useimmiten aivan liian harvinaista.

Huonolaatuinen ja vähäinen ravinto sekä ahdas ja epähygieeninen majoitus saivat vankileirien kuolleisuuden nousemaan kaikilla vankileireillä. Alkukeväällä kuolemia oli vielä suhteellisen vähän, mutta kesää kohti tultaessa heikon ravinnon vaikutuksen alkoivat vähitellen näkyä. Kun kaikilla vankileireillä kuoli toukokuun aikana yhteensä hieman alle 600 henkilöä, kuoli kesäkuussa jo lähes 3000. Heinäkuussa oli kamalin kuukausi yhteensä reilulla 5 000:llä kuolemantapauksellaan. Elokuussa kuoli vielä reilut 2 000, mutta siitä eteenpäin alkoi kuolleisuus laskea jyrkästi paremman ravinnon ja vankien vapautusten myötä. Yhteensä Suomen vankileireillä kuoli sairauksiin, tauteihin ja aliravitsemukseen ainakin 13 489 henkilöä. Kuolinsyiden täsmällinen selvittäminen on vaikeaa vankileiriorganisaation puutteellisten kuolinsyymerkintöjen takia. Suurimmalla osalla kuolleista ei syytä ole eritelty lainkaan. Suurimmat tappajat vankileireillä olivat kuitenkin sairaudet. Niihin kuoli Suomen sotaturmat -projektin mukaan lähes 40 prosenttia vangeista. Nälkäkuolemien osuus oli sotaturmaprojektin mukaan vain 6 prosenttia kaikista kuolemantapauksista. Nälän osuutta katastrofissa ei silti sovi vähätellä, sillä juuri heikko ravinto oli huonon hygienian ohella keskeisessä osassa tautien leviämisessä. Voi kuitenkin olettaa, että erittelemättömistä kuolemista suurin osa johtui jollain tavalla myös taudeista, sairauksista ja nälästä.²⁸

Helsingin valtaus ja Helsingin vankileirien synty

Saksan Itämeren divisioona nousi maihin Hangossa 3.4.1918, ja he saapuivat Leppävaaran edustalle jo 10. huhtikuuta kohtaamatta matkalla merkittävää vastarintaa. Ensimmäiset taistelut saksalaisten ja Helsinkiä puolustaneiden punakaartien välillä käytiin Leppävaaran lähistöllä 11. huhtikuuta. Punaisten moraali oli ollut romahtamaisillaan jo tiedon

²⁸ Mäkelä, Saukkonen & Westerlund: "Vankileirien ja -laitosten kuolintapaukset". Teoksessa Sotaoloissa vuosina 1914-22 surmansa saaneet. Tilastoraportti. Helsinki 2004, s. 115-125

saksalaisten maihinnousta saavuttaessa Helsingin, ja punaiset pakenivat Leppävaarasta lähes taisteluitta. Taistelu Helsingistä alkoi toden teolla vasta seuraavana päivänä. Puolustajista ei ollut taaskaan vastusta, ja noin kello kahden aikaan saksalaisten eri puolille hajaantuneet joukot olivat ottaneet haltuunsa jo Töölön tulin ja Fredriksbergin alueet. Illalla taistelut siirtyivät kantakaupungin alueelle. Vahvoja asemia enää Kallion alueella.²⁹

Seuraavana päivänä käytiin vielä kovia taisteluita, mutta pian Kallioon saaretut punakaartilaiset ymmärsivät taistelunsa toivottomuuden. Kahdelta iltapäivällä nostettiin Kallion kirkon torniin valkoinen lippu punakaartien antautumisen merkiksi. Satunnaisia pieniä kahakoita käytiin kaupungin alueella kuitenkin vielä seuraavallakin viikolla. Helsingin valtauksen liittyvissä taisteluissa kuoli yhteensä noin 300-400 henkilöä, joista punaisia 250-350.³⁰

Helsingin valtauksen yhteydessä jäi vangiksi huomattava määrä punakaartilaisia. Taisteluiden aikana vangiksi jääneiden punakaartilaisten sijoittamista ei ehditty tarkasti pohtimaan, vaan heidät majoitettiin tilanteen sanelemasta pakosta johtuen hyvinkin hajanaisesti ympäri kantakaupunkia. Saksalaiset sulkivat vankeja taisteluiden aikana reittinsä varrella esimerkiksi Töölön sokeritehtaaseen ja Eteläsatamassa ankkurissa olleeseen Europa-nimiseen höyryhinaajaan, kumpaankin noin 1200 vankia.³¹ Vasta kun Helsinkiin jääneet senaatin jäsenet huhtikuun 15. päivänä kokoontuivat ja määräsivät lakitieteen tohtori Antti Tulenheimon ”kaikissa suhteissa huolehtimaan vangiksi otetuista”, alkoi Helsingin punavankeinhoito saamaan hallitumpia piirteitä.³²

Tulenheimo tarttui rivakasti toimeen, ja muodosti vankeinhoitokomission huolehtimaan vankeinhoidon järjestelyistä. Komission ensimmäinen kokous oli 16.4., ja Tulenheimo ilmoitti komissiolleen, että heidän vastuullaan oli yhteensä noin 6200 vankia, joista noin 4200 oli sijoitettuna Viaporiin. Loput vangeista olivat sijoitettuna muualle kaupungin alueelle, esimerkiksi

29 Hoppu 2013, s. 52-55; Roselius 2006, s. 98; Pirttilahti 2011, s. 6-7

30 Pirttilahti 2011, s. 7; Roselius 2006, s. 99-100

31 Hoppu 2013, s. 357; Nurminen, Oiva. TMT:541:29. TA.

32 Pirttilahti 2011, s. 49, 53.

kantakaupungin koulurakennuksiin.³³ Suurimman yksittäisen kantakaupungin alueella olevan vankijoukon muodostivat saksalaisten Europa-laivaan sulkemat vangit. Sokeritehtaalta saksalaiset olivat siirtäneet vankinsa Viaporiin jo ennen Tulenheimon astumista toimeensa.³⁴

Komission alkupäivien työ keskittyi paljolti vankitilanteen järjeistämiseen ja vankien sijoituspaikkojen suunnitteluun. Väliaikaisemmat ja pienemmät sijoituspaikat pyrittiin tyhjentämään mahdollisimman nopeasti, ja olihan joidenkin säilytyspaikkojen osalta suoranainen kiirekin. Europa-laivaan suljetut vangit elivät niin pahoissa olosuhteissa, että vankileirien yllilääkärinä toiminut Richard Sievers pelkäsi siellä puhkeavan vakavia tautiepidemioita, jotka olisivat voineet levitä myös kaupungin väestön keskuuteen.³⁵ Tulenheimon komissio oli myös perillä tästä, ja heidän 17.4. päivätyssä säilytyspaikkaluettelossaan mainitaankin pyrkimyksestä siirtää nämä vangit Viaporiin niin nopeasti kuin mahdollista.³⁶

Vankeja tuotiin Helsinkiin jatkuvasti lähialueilta, ja kaupungin alueella vangittiin paljon lisää taisteluihin osallistuneita punakaartilaisia. Moni punakaartilainen oli nimittäin päättänyt taisteluiden toivottomuuden heille valjettua heittää aseensa ja tunnuksensa pois ja piiloutua. Helsingin kokoisessa kaupungissa se oli suhteellisen helppoa, varsinkin kun ottaa huomioon punakaartilaisten sotilasarvojen puutteellisuuden; siviiliksi muuttui heittämällä pois käsivarsinauhan ja aseensa. Helsingissä suoritettiin valtauksen jälkeen suuri punakaartilaisten etsintä, jossa mentiin lopulta niin pitkälle, että isännöitsijät veloitettiin tekemään listat taloissaan asuvista punakaartilaisista tai sellaisiksi epäilemistään henkilöistä.³⁷ Oli myös tapauksia, joissa ihmiset ilmoittautuivat itsenäisesti vangitsijoille.

Vankitilanne Helsingissä selkiytyi vähitellen. Ensi töikseen Tulenheimon komissio siirretti S/S Europan vangit pois laivan karuista olosuhteista, pääasiassa Viaporiin ja Katajanokalle Meriväen kasarmiin.³⁸ Viaporiin oli

33 Paavolainen 1971, s. 40; Pirttilahti 2011, s. 65; Fångvårdskommissionens protokoll. He 1. Muut sisällön mukaan järjestetyt asiakirjat 1918. Sotavankilaitos. KA.

34 Hoppu 2013, s. 357

35 Sievers 1930, s. 2;

36 Förteckning över upptagningsstationer. He 1. Muut sisällön mukaan järjestetyt asiakirjat 1918. Sotavankilaitos. KA

37 Paavolainen 1971, s. 39-40

38 Pirttilahti 2011, s. 66-67

tässä vaiheessa tarkoitus keskittää muutkin Helsingin alueen ja lähiympäristön vangit, mutta tämä suunnitelma ei kuitenkaan toteutunut täydellisesti. Vaikka Viaporista tuli selkeästi suurin vankileiri, oli muita tärkeitä vankileirejä Helsingin alueella esimerkiksi Ruotsalaisella realilyseolla, Suomalaisella realilyseolla, Katajanokalla ja Santahaminassa. Muiden väliaikaisten vankiloiden tyhjentäminen suoritettiin toukokuun loppuun mennessä.³⁹ Suomalainen realilyseo kuitenkin säilyi uusien vankien tutkimis- ja rekisteröimispaikkana.⁴⁰

Samoihin aikoihin Helsingissä aloitettiin myös vankien tutkimukset. Niistä oli vastuussa lakimiehistä koottu “tutkijakomissionien keskuskomitea”. Tutkijakomiteoita toimi Viaporissa, Suomalaisella realilyseolla, Suomalaisella normaalilyseolla ja muutamalla poliisilaitoksella.⁴¹ Tutkijakomissiot selvittivät alustavasti vankien osallisuuden kapinaan. Heillä oli myös mahdollisuus oman “harkinnan mukaan asettaa vapaalle jalalle” esimerkiksi henkilöitä, jotka eivät olleet ottaneet osaa aseelliseen toimintaan.⁴² Komissiot käyttivät tätä mahdollisuutta hyväkseen ilmeisesti muutamana sadan vangin tapauksessa.⁴³

Helsinki oli jonkin aikaa valtauksen jälkeen erityksissä muusta valkoisesta Suomesta, eikä kaupungissa oltu tietoisia päämajan suunnitelmista vankikysymyksen suhteen. Tulenheimon toimeensa nimittäneet senaattorit mahdollisesti jopa ajattelivat koko maan vankeinhoitoa hänen käsiinsä, ja tutkijakomissioiden toimintaperiaatteet olivat myös helsinkiläisten käsialaa.⁴⁴ Päämajalla oli kuitenkin omat suunnitelmansa vankeinhoidon järjestämiseksi, ja valtiorikosoikeuksien syntyyn johtanut kehitys oli jo alkanut. Kapinalliset haluttiin tuomita rivimiehistä lähtien. Tulenheimon toiminta oli aiheuttanut myös huomattavasti vastalauseita, sillä hänen katsottiin kohtelevan vankeja liian lempeästi, ja varsinkin nopeat

39 Pirttilahti 2011, s. 68; Fångvårdskommisionens protokoll. He 1. Muut sisällön mukaan järjestetyt asiakirjat 1918. Sotavankilaitos. KA; Sotavankileirien viikkoraportit. Ec 4. Sotavankilaitos. KA; Pakkotyölaitosten viikkoraportit. Ha 2. Vankeinhoitohallitus. KA

40 Antti Tulenheimon Promemoria 27.4.1918. Da3. Kiertokirje- ja ohjesääntökonseptit 1918. Suomenlinnan sotavankileiri-pakkotyölaitos. KA.

41 Pirttilahti 2011, s. 53-54.

42 Keskuskomitean promemoria tutkijajaoistoille 15.4.1918. Da3. Kiertokirje- ja ohjesääntökonseptit 1918. Suomenlinnan sotavankileiri-pakkotyölaitos. KA.

43 Bc 61-101. Vankikortisto vankileireittäin. Sotavankilaitos. KA.

44 Tiitta 1983, s. 10

vapauttamiset olivat vastalauseiden kohteena. Tulenheimo erotettiin lopulta 27.4., ja hänen jälkeensä valta siirtyi pitkälti 29.4. Suomenlinnan siviilikomendantin toimeen nimitetyn varatuomari Carl von Wendtin käsiin.⁴⁵

Kuvaaja 1: Vankien lukumäärä Helsingin vankileireillä. Fångvårdskommisionens protokoll. He 1. Muut sisällön mukaan järjestetyt asiakirjat 1918. Sotavankilaitos. KA; Sotavankileirien viikkoraportit. Ec 4. Sotavankilaitos. KA; Pakkotyölaitosten viikkoraportit. Ha 2. Vankeinhoitohallitus. KA.

Pian Tulenheimon erottamisen jälkeen päädyttiin sotavankilaitoksen johdossa lopputulokseen, että vangit tuli keskittää “niin harvoihin vankileireihin kuin suinkin”. Helsinki oli yksi näistä suunnitelluista vankikeskuksista, ja vankimäärä Helsingissä kasvoikin toukokuun lopun ja kesäkuun alun suurten vankisiirtojen seurauksena huomattavasti.⁴⁶ Huipussaan vankimäärä oli hieman alle 14 000, mutta vankileirien läpi kulki kaiken kaikkiaan jopa n. 20 000 henkilöä.⁴⁷ Noin 1 600 heistä menehtyi

⁴⁵ Paavolainen 1971, s. 40; Pirttilahti 2011, s. 73-75, 81-82

⁴⁶ Paavolainen 1971, s. 103-111

⁴⁷ Bc 61-101. Vankikortisto vankileireittäin. Sotavankilaitos. KA.

Helsingin vankileireillä.⁴⁸ Helsingin leirejä järjesteltiin vankimäärän kasvun seurauksena uudestaan. Viaporin vankileiriä, jonka nimi oli muutettu toukokuussa 1918 muutettu Suomenlinnaksi, laajennettiin. Naisvankeja varten perustettiin oma vankileiri Santahaminaan, ja edellisten lisäksi Helsingin edustalle Iso-Mjölön saarelle perustettiin uusi vankileiri vaarallisimmiksi katsotuille vangeille.⁴⁹ Kaikki vankileirit olivat lopulta kuitenkin yhden johdon alaisuudessa.⁵⁰

Vankien tutkiminen oli aloitettu jo keväällä ennen kuin valtiorikosoikeudet aloittivat toimintansa. Kuulustelujen perusteella vapautettiin huhtikuussa jonkin verran vankeja, mutta vankimäärä kääntyi laskuun kuitenkin kesäkuun lopun päätösten jälkeen. Ehdollisten tuomioiden käyttö ja kuulustelujen perusteella vähemmän syyllisiksi todettujen vapauttaminen valvonnan alaisiksi kotipaikalleen oikeudenkäyntiä odottamaan vähensivät vankimäärää tehokkaasti.⁵¹ Vankimäärän laskun myötä Helsingissä uudistettiin leirijärjestelmää. Iso-Mjölön ja Santahaminan vangit siirrettiin Suomenlinnaan jo elokuun aikana, ja Katajanokalta vangit siirrettiin Suomenlinnaan syyskuun lopulla.⁵² Vuoden 1918 loppupuolella päätettiin viimein koko Suomenlinnan pakkotyölaitoksen lakkauttamisesta. Jäljellä olleet vangit siirrettiin vähitellen toimintaansa vielä jatkaville vankileireille, mm. Turkuun, Tammisaareen, Hämeenlinnaan ja Riihimäelle. Viimeiset vangit poistuivat Suomenlinnasta 14.3.1919.⁵³

Helsingin vankileireillä kuoli yhteensä noin 1 600 ihmistä. Ylhäältä katsottuna Helsingin vankileirien toimintalinjat vaikuttavat hyvinkin selkeiltä. Lähempi tarkastelu tuo esiin uusia piirteitä vankileirien vaiheista ja ylemmän tason päätösten käytännöllisistä vaikutuksista vankileirien toimintaan.

48 Nieminen, Jarmo (toim.): Helsinki ensimmäisessä maailmansodassa. Sotasurmat 1917-1918. Gummerus, Bosnia ja Hertsegovina 2015., s. 420

49 Paavolainen 1971, s. 309.

50 Pirttilahti 2011, s. 82.

51 Paavolainen 1971, s. 117-118.

52 Sotavankileirien viikkoraportit. Ec 4. Sotavankilaitos. KA; Pakkotyölaitosten viikkoraportit. Ha 2. Vankeinhoitohallitus. KA.

53 Tiitta 1983, s. 61; Bb 3. Nimiluettelo, vapautetut, karanneet, kuolleet, poissiirretyt. Suomenlinnan sotavankileiri-pakkotyölaitos. KA.

Helsingin vankileirien toiminta

Vankileireillä, joista tutkielman tarkasteluajanjaksolla tärkeimmät olivat Suomenlinnassa, Katajanokalla ja Isosaaressa, säilytettiin punavankeja ensin odottamassa tuomioitaan, ja myöhemmässä vaiheessa myös niitä kärsimässä.

Käsittelen vankileirien toimintaa ns. vankeinhoidollisista näkökulmista käsin. Toiminnan eri osa-alueet vaikuttivat tiiviisti toisiinsa.

Majoitustilanteen ja luokittelun ymmärtäminen auttaa ymmärtämään leirien muiden osa-alueiden toimintaa. Luokitus ja sen mukainen majoitus vaikutti esimerkiksi vankien työmahdollisuuksiin, vaarallisia vankeja oli vartioitava tarkemmin kuin muita, ja muissakin osa-alueissa on nähtävissä luokituksesta riippuvaisia tekijöitä.

Vankien rekisteröinti, luokittelu ja majoitus

Yksi ensimmäisistä tehtävistä vankiorganisaatiolla oli vankien majoitustilanteen selkiyttäminen. Kuten jo sanottua, oli valtauksen jälkeisen sekasorron vallitessa vankeja sijoitettu hyvinkin summittaisesti sinne, missä tilaa heitä varten suinkin vain oli. Tilannetta pyrittiin kuitenkin nopeasti järjeistämään, ja vankeja keskitettiin suurempiin vankileireihin Helsingin alueella. Samaan aikaan oli kuitenkin suoritettava myös vankien rekisteröinti ja vankien luokittelua pyrittiin myös aloittamaan.⁵⁴

Valtauksen yhteydessä oli vangittu huomattava määrä ihmisiä, ja heidän rekisteröintinsä oli tärkeysjärjestyksessä ensimmäisiä tehtäviä. Viaporiin oli suljettu jo huhtikuussa huomattava määrä vankeja, ja siellä vankien kirjaamista hoitikin itsenäisesti leirin oma rekisterikonttori. Muut vangit tuli Tulenheimon komission ohjeistuksen mukaan viedä ensin

“Suomalaiselle Realilyseolle Helsingissä, jossa heidät rekisteröidään, otetaan vastaan heitä koskeva raportti ja heidät mikäli mahdollista valmistavasti tutkitaan, sen selville saamiseksi, ovatko he kokonaan syyttömiä vaiko ei”.⁵⁵

⁵⁴ Paavolainen 1971, s. 44

⁵⁵ Tulenheimon promemoria 27.4.1918. Kiertokirje- ja ohjesääntökonseptit. Da 3.

Syylisiksi todettujen vankien osalta tutkijajaostojen tuli jakaa vangit kahteen ryhmään, jotka olivat “johtajat, yllyttäjät, sala-ampujat ja muut niihin verrattavat henkilöt” ja yksinkertaisesti kaikki “muut pidätetyt henkilöt”.⁵⁶ Merkintä siitä mihin ryhmään vanki kuului kiersi vangin mukana vankileiriltä toiselle hänen vankikorttinsa mukana. Näin kullakin leirillä osattiin toimia oikein kaikkien vankien suhteen.⁵⁷

Vankien luokittelu koettiin tärkeäksi, koska sen uskottiin olevan yksi tärkeimpiä edellytyksiä vankien kasvattamiseen vankileireillä. Erottelemalla johtajat ja yllyttäjät harhaanjohdetuista punakaartilaisista oli rivimiesten maailmankuvaan vankileiriorganisaation näkemysten mukaan mahdollista vaikuttaa. Ajateltiin, että jos alusta asti “nuorukaiset erotettaisiin vanhoista, hyvät pojat pahantapaisista”, ei vankeusaika ainakaan pahentaisi tilannetta. Vankeinhoidollisessa luokittelussa oli Foucault'n mukaan otettava “huomioon heidän ikänsä, taipumuksensa, heihin sovellettavat aiotut parannuskeinot sekä heidän muuttumisensa vaiheet”.

Vankileiriorganisaatiossa siis ymmärrettiin se, mikä oli ollut vankiloiden periaatteena jo pitkään. Vankila ei saanut olla rikollisten tutustumispaikka; jos ei muuta, niin leireillä ei siis ainakaan opittaisi sosialisteiksi.⁵⁸ Pelko leirien mahdollisesta huonosta vaikutuksesta tiedostettiin laajemminkin. Käsityksenä oli, että “rehellinen maalaispoika vankilassa voi saada ijakseen pahoja oppeja”.⁵⁹

Näin ollen ei ole yllättävää, että vankien käsittelyyn liittyvät ohjeet painottivat jo alusta asti sitä, että ensimmäiseen ryhmään kuuluneet vangit piti pitää erossa muusta vankijoukosta ja tarkan valvonnan alaisina. Muiden vankien osalta tarkempaa luokittelua ei vielä tehty, vaan tärkeimpänä kriteerinä oli rekisteröityjen ja rekisteröimättömien vankien pitäminen erillään toisistaan, mikä varmasti johtui käytännön rekisteröintityön asettamista vaatimuksista.⁶⁰

Suomenlinnan sotavankileiri-pakkotyölaitos. KA.

56 Keskuskomitean promemoria tutkijajaostoille 15.4.1918. Kiertokirje- ja ohjesääntökonseptit. Da 3. Suomenlinnan sotavankileiri-pakkotyölaitos. KA.

57 Ibid.

58 Foucault 1975, s. 302-304; Siltala 2009, s. 466.

59 VRO 9/84. Valtiorikosoikeuksien aktit. KA.

60 29.4.1918 päivätty ohjeistus. Kiertokirje- ja ohjesääntökonseptit. Da 3. Suomenlinnan sotavankileiri-pakkotyölaitos. KA.

Rekisteröinnin ja alustavien tutkimusten jälkeen vangit tuli vankipäällikön määräyksestä lähettää Viaporiin tai johonkin pienempään vankileiriin Helsingissä.⁶¹ “Vaarallisimmiksi” luokitellut – millä varmasti tarkoitettiin juuri ensimmäistä ryhmää – vangit päätettiin siirtää Sörnäisten kuritushuoneelle.⁶² Vaikka luokittelun mukaan vaarallisimpia vankeja olivat mm. “johtajat, yllyttäjät, sala-ampujat“, päätyi heidän joukkoonsa paljon myös sodasta sivussa pysytellyttä työväenliikkeen johtoa ja vaikuttajia, luultavasti yllyttäjiksi laskettuina (huomioon otettiin myös sotaa edeltänyt aktiivisuus työväenliikkeessä). Sörnäisten kuritushuoneella olikin vangittuna “isonlainen joukko Helsingin sosialisteja”, ainakin Sulo Wuolijoki, Yrjö Räisänen, Vihtori Huhta ja Irmari Rantamala.⁶³

Ohjeista huolimatta vankien luokittelua ja erottelua ei alun kiireessä ehditty toteuttamaan halutulla tarkkuudella. Summittaisesta sijoittelusta koitui myöhemmin ylimääräistä työtä vankileiriorganisaatiolle, kun vankeja vihdoin ryhdyttiin erottelemaan toisistaan.⁶⁴

Suurin osa Helsingin vangeista sijoitettiin Viaporin vankileirille. Leiristä muodostui koko Helsingin suurin, ja se myös toimi pisimpään, aina vuoden 1919 maaliskuuhun asti. Vankimäärä kasvoi yli 8 000:aan jo toukokuun alkupuolella, ja jotta kasvavan vankimäärän aiheuttamista ongelmista olisi selvitty mahdollisimman hyvin, jaettiin Viaporin leiri alkuvaiheessa neljään melko itsenäisesti toimineeseen vankipiiriin. Tätä piirijakoa laajennettiin kesän aikana vielä kahdella uudella piirillä.⁶⁵

Vankipiireillä oli kullakin omat johtajansa, ja ne toimivat melko itsenäisesti. Vankileiri oli melko hajanainen kokonaisuus. Alkuvaiheessa Viaporin vankipiirit olivat seuraavat: I piiri (sairaalapiiri) toimi Pikku-Mustasaarella, II piiri Länsi-Mustasaarella, III piiri Ison Mustasaaren eteläosassa ja IV piiri Susisaaren länsilaidalla. Viides piiri perustettiin 9.5. Ison Mustasaaren

61 Tulenheimon Promemoria 27.4.1918. Kiertokirje- ja ohjesääntökonseptit. Da 3. Suomenlinnan sotavankileiri-pakkotyölaitos. KA.

62 Fångvårdskommisionens protokoll 16.4.1918. Muut sisällön mukaan järjestetyt asiakirjat He 1. Sotavankilaitos. KA.

63 Huhta; Räisänen, Yrjö: Kapinavangin muistoista. Kevättervehdys 1919, s. 14

64 Tiitta 1983, s. 19.

65 Tiitta 1983, s. 18; Henkilöstöä, vankeja ja valtion omaisuutta koskevia asiakirjoja. Kansio 6. Suomenlinnan siviilikomendantti. Vapaussota-arkisto. KA; Johtajalle ja keskuskansliaan saapuneet kirjeet 1918. Ea 1. Suomenlinnan sotavankileiri-pakkotyölaitos. KA.

pohjoisosaan, laivalaiturin kupeeseen. Kuudes piiri perustettiin kesällä 1918 vankimäärän ollessa suurimmillaan, ja se otti käyttöönsä neljännellä piirillä aikaisemmin käytössä olleet kasarmit. Neljäs piiri ei joutunut muuttamaan pitkälle, vaan sen käyttöön annettiin välittömästi telakan eteläpuolella olleet kasarmit. Näillä kahdella piirillä oli monessa suhteessa paljon yhteistyötä keskenään.⁶⁶

Viaporin sotasaalisaston rakennuskartoitukset antavat hieman pohjaa vankien majoitustilanteen ymmärtämiseen. Viaporin vankileirin vangit majoitettiin venäläisten vanhoihin sotilaskasarmeihin, jotka oli äskettäin otettu Suomen valtion haltuun. Suurin osa vankien majoitukseen käytetyistä kasarmeista oli rakennettu tiilistä, ja niissä oli kartoituksen mukaan yleensä useampia tulisijoja huonetta kohden, mikä oli kylmän kevään takia hyvinkin tärkeää. Nämä kasarmit olivat hyvässä kunnossa, ainakin niiltä osin kuin tarkastaja pääsi niitä tutkimaan, mutta vaikka vanhat sotilaskasarmit periaatteessa olisivatkin sopineet hyvin suurenkin ihmisjoukon majoittamiseen, ei vankien majoitustilannetta Viaporissa voi kuitenkaan sanoa hyväksi.⁶⁷ Kasarmeihin suljettiin yksinkertaisesti liikaa vankeja, ja ahtaudesta muodostui jatkuva ongelma. Tilojen järjestelyn viedessä vankileiriorganisaatiolta suurimman ajan, on ymmärrettävää, että muut majoitusasiat jäivät pitkäksi aikaa hoitamatta. Esimerkiksi kasarmien siisteydestä tai petivaatteiden järjestämisestä ei ehditty huolehtia riittävästi, mikä luultavasti vaikutti tautien leviämiseen huomattavan paljon.

Seuraavaksi suurin, lukuunottamatta hetkellistä vankikeskittymää Santahaminassa, oli Katajanokan vankileiri. Sinne suljettiin vankeja jo heti valtauksen jälkeen, ja toukokuussa Helsingin etappivankila (siis vankila, jossa vangit olivat hetken ennen siirtoaan eteenpäin) aloitti toimintansa siellä. Siellä oli huhti-toukokuussa koko ajan 1 500 - 2 000 vankia, myöhemmin vankimäärä kasvoi jopa lähes 2 500:teen.⁶⁸ Vangit asuivat

66 Sotavankien vartioiminen Suomenlinnan IV ja VI vankilapiireissä. Ea 1. Johtajalle ja keskuskansliaan saapuneet kirjeet 1918. Suomenlinnan sotavankileiri-pakkotyölaitos. KA.

67 Henkilöstöä, vankeja ja valtion omaisuutta koskevia asiakirjoja. Kansio 6. Suomenlinnan siviilikomendantti. Vapaussota-arkisto. KA

68 Fångvårdskommissionens protokoll. Muut sisällön mukaan järjestetyt asiakirjat 1918. He 1. Sotavankilaitos. KA; Sotavankileirien viikkoraportit. Ec 4. Sotavankilaitos. KA.

Meriväen kasarmissa ja sen ympärillä olleissa rakennuksissa.⁶⁹

Katajanokalla tutkitut ja tutkimattomat vangit onnistuttiin pitämään kohtuullisen hyvin erillään omissa rakennuksissaan. Katajanokalla oli vankien majoituksessa vastaavia ongelmia kuin Viaporissakin.⁷⁰

Kun vankien tuomitseminen saatiin vihdoinkin käyntiin, tarkoitti se muutoksia myös vankileirien järjestelyissä. Vangeista tuli muodollisesti kuritushuonevankeja, ja heidät olisi mahdollisuuksien mukaan haluttu sijoittaa siviilivankiloihin. Tila niissä ei kuitenkaan riittänyt ja rangaistusten täytäntöönpano aloitettiin sotilasvankiloissa.⁷¹

Tuomioiden täytäntöönpanon yhteydessä vankeja sijoiteltiin myös uudestaan. Toimintaohjeena oli, että

”vapausrangaistukseen tuomitut vangit, pyytäkööt he armoa tai ei, ovat siirrettävät heti kuritushuonevankeiksi ja eristettävät eri rakennukseen, jossa he sitten ovat pidettävät visusti erillään muista vangeista ja varustettuina kahdella takin selkään pitkittäin ommellulla valkoisella 5 cm leveällä ja 30 cm pitkällä kangaskaistaleella tunnusmerkinä siitä, että ovat kuritushuonevankeja; heidän käyttämänsä rakennukset ovat eristettävät piikkilangalla muista ja vangit ehdottomasti estettävät pääsemästä minkäänlaiseen yhteyteen tutkintovankien kanssa.”⁷²

Vankien luokitukset muuttuivat myös. Ehdottomaan rangaistukseen tuomitut vangit jaettiin neljään luokkaan, joista kolmas jakaantui vielä erikseen kahteen alaluokkaan. Oikeustoimituskunta päätti seuraavasta luokituksesta 19.7.1918 (lihavointi alkuperäinen)⁷³:

1. Luokkaan kaikki ne tuomion julistamispäivänä 21 vuotta täyttäneet, jotka ovat tuomitut vähintään 8 vuodeksi vapausrangaistukseen;
 2. luokkaan kaikki ne tuomion julistamispäivänä 21 vuotta täyttäneet,
- 69 Sotavankilaitoksen päällikön raportti 30.6.1918. Vallattujen alueiden turvaamisosastolle saapuneet asiakirjat. Ea 4. Sotavankilaitoksen arkisto. KA.
- 70 Katajanokan majoitustilanteesta ks. esim. Selin, Arvid. Suomen luokkasota. 3 A. Kansan Arkisto.
- 71 Kiertokirje Sotilasvankilain Johtajille 21.6.1918. Johtajalle ja keskuskansliaan saapuneet kirjeet 1918. Ea 1. Suomenlinnan sotavankileiri-pakkotyölaitoksen arkisto. KA.
- 72 Ibid.
- 73 I-VI vankilapiireille saapuneet kirjeet 1918-1919. Ee 1. Suomenlinnan sotavankileiri-pakkotyölaitos. KA.

jotka aikaisemmin ovat tuomitut rikoksesta, josta kansalaisluottamuksen menettäminen on ollut seurauksena, **rangaistusajasta huolimatta;**

3. luokkaan muut tuomion julistamispäivänä 21 vuotta täyttäneet, joko a) kaupungeista, kauppaloista, Taajaväkisistä yhdyskunnista tai suuremmilta tehdasalueilta kotoisin olevat tai b) maaseudulta kotoisin olevat sekä
4. luokkaan kaikki ne, jotka eivät tuomion julistamispäivänä vielä ole täyttäneet 21 ikävuottaan.

Ilmoittaessaan vankileireille luokituksista oikeustoimituskunta ilmoitti myös, että vastedes tultaisiin myös “antamaan lähempiä määräyksiä eri luokkien sijoittamisesta”. Ennen sitä vankileirien piti kuitenkin erotella 1. ja 2. luokan vangit muista mikäli suinkin mahdollista, ja asettaa heille erityisen tarkka vartiointi.⁷⁴

Eri luokkien sijoitukset Helsingissä eivät selviä täsmällisesti arkistoaineistosta. Joitain tietoja on kuitenkin saatavilla. Allan Tiitan pääosin muistelma-aineistojen perusteella tekemän selvityksen mukaan Suomenlinnan II:ssa piirissä pidettiin korkeintaan neljän vuoden tuomion saaneita ja Susisaarella kuudennessa piirissä pidettiin elinkautisen saaneita vankeja.⁷⁵ Katajanokan sijoituksista ei ole tarkkoja tietoja, mutta tuomio aiheutti sielläkin muutoksia majoituksen suhteen. Vakavammiksi rikollisiksi luokitellut ilmeisesti siirrettiin pois Katajanokalta.⁷⁶

Kuolemanrangaistuksen saaneiden osalta linjana oli se, että mikäli he valittivat tuomiostaan valtiorikosylioikeudelle, siirrettiin heidät Iso-Mjölön saarelle odottamaan ylioikeuden päätöstä. Valittamatta jättäneet tuli ampua heti.⁷⁷ Iso-Mjölön leirin lopettamisen jälkeen kuolemaan tuomitut asuivat

74 I-VI vankilapiireille saapuneet kirjeet 1918-1919. Ea 1. Suomenlinnan sotavankileiri-pakkotyölaitos. KA.

75 Tiitta 1983, s. 19.

76 Selin, Arvid. 3A. Suomen luokkasota 1918. KansA; Ruotsalainen, Anselm. 3A. Suomen luokkasota. KansA.

77 Kiertokirje Sotilasvankilain Johtajille 21.6.1918. Johtajalle ja keskuskansliaan saapuneet kirjeet 1918. Ea 1. Suomenlinnan sotavankileiri-pakkotyölaitoksen arkisto. KA.

Suomenlinnan päävahdissa ja Susisaarella.⁷⁸

Vankeja oli alettu keskittää Iso-Mjölön saarelle jo toukokuun lopulla. Kuolemaan tuomittujen lisäksi sinne lähetettiin vaarallisimmiksi määriteltyjä (tuomittuja ja tuomitsemattomia) sekä venäläisiä ja balttilaisia vankeja eri puolilta Suomea. Iso-Mjölön vankileiri oli jaettuna kolmeen piiriin. Tarkka piirijako ei asiakirja-aineistoista selviä, sillä leirin rakenteesta ei ole olemassa muuta tietoa kuin yksi arkistossa säilynyt karttaluonnos.⁷⁹ Vankien sijoittelusta näihin piireihin ei myöskään ole säilynyt määräystä tai ohjetta, mutta Helsingin leirien vankikortiston merkintöjen pohjalta on mahdollista päätellä, että I piiriin sijoitettiin kovan tuomion saaneita ja poliittisin perustein vaarallisiksi luokiteltuja vankeja, II piiriin sijoitettiin venäläiset ja balttilaiset ja III piirissä kuolemanrangaistuksestaan valittaneet odottivat valtiorikosylioikeuden päätöstä.⁸⁰ Iso-Mjölön saari oli siis ennen muuta käytössä siksi, että siellä saatiin pidettyä erillään (ja mahdollisimman huonojen yhteyksien päässä) suomalaisen työväenliikkeen johto. Iso-Mjölön osalta vankien erottelu vietiin huippuunsa. Samaan aikaan kun Helsingin muu vankijoukko erotettiin saarella pidettyjen kaikkein huonoimmista vaikutteista, pidettiin työväenliikkeen johto myös mahdollisimman huonojen yhteyksien päässä siviilimaailmasta.

Majoitusolot Iso-Mjölön saarella olivat huomattavasti heikommat kuin muualla Helsingissä. Vangit yöpyivät venäläisten vanhoissa kasarmeissa ja linnoitusrakennelmissa. Kuolemaantuomittujen olot olivat kaikkein heikoimmat. Heidän asuntonaan toimi “venäläisten rakentama 'kasematti', ylt'yleensä maalla ja turpeilla peitetty korsu”. Maanpuoleisella seinällä oli muutama ikkuna, jotka olivat “tiheän ja sekavan piikkilankaryteikön” peittämät. Vangit nukkuivat siellä likaisella ja hiekkasella lattialla, ja käymälänäkin toimi sisällä oven pielessä ollut tynnyrinpuolikas. Sieltä kuolemaantuomitut muutettiin muiden vankien yhteyteen vanhaan puiseen sotilaskasarmiin, missä olot olivat jonkin verran paremmat.⁸¹

78 Tiitta 1983, s. 19.

79 Skiss öfver Mjölö fångläger. Kansio 4. Suomenlinnan siviilikomendantti. Vapaussota-arkisto. KA.

80 Bc 61-101. Vankikortisto vankileireittäin. Sotavankilaitos. KA.

81 Kallinen 1972, s. 82-85.

Muut vangit olivat sijoitettuina saarella olleisiin kasarmirakennuksiin, ja heidän olonsa olivat huomattavasti paremmat kuin kuolemaantuomituilla. Tilanahtaus oli kuitenkin heidänkin keskuudessaan kova. Esimerkiksi Yrjö Räisänen kertoo, että vain “ne, jotka ensiksi olivat tulleet, voivat vallata itselleen makuupaikaksi sen alan, joka kirkkomaassakin ruumiille annetaan. Toiset saivat opetella istuma-asennossamakaamisentaitoa.”⁸² Taavi Tainio kertoo kotiinsa lähettämässään kirjeessä, että kyseisessä kasarmissa olisi ollut lattiapinta-alaa vain 1,5 neliometriä vankia kohti, mutta muistuttaa samalla, että heidän olonsa olivat kuitenkin selkeästi paremmat kuin muilla samalla leirillä olleilla.⁸³

Varsinaisten asuntojen lisäksi vankien olosuhteisiin vaikuttivat paljon liikkumis- ja ulkoilumahdollisuudet. Ohjesäännön mukaan vankeja, jotka eivät olleet ulkotyössä, oli “vähintään puolen tuntia päivässä kävelytettävä vankilan pihalla”⁸⁴, mutta käytännössä ulkoilumahdollisuudet vaihtelivat vankileirien toiminta-aikana huomattavasti.

Alkuvaiheessa Suomenlinnan vankileirillä vangit joutuivat viettämään aikansa sisätiloissa, mutta viimeistään toukokuussa vankien oli luvallista kuluttaa aikaansa piikkilanka-aitausten sisäpuolella pihamaalla. Pimeän tulon jälkeen tai valoisana vuodenaikana iltayhdeksän jälkeen ei ulkona saanut kuitenkaan enää liikkua lainkaan.⁸⁵ Katajanokan vangeille ulkoiluun ei ollut muita mahdollisuuksia kuin työkomennuksilla, joita siellä tosin oli mahdollista saada kohtuullisen paljon.⁸⁶ Iso-Mjölön vankileirillä tuomio tai luokitus vaikutti vankien liikkumismahdollisuuksiin kaikkein selkeimmin. Kuolemaan tuomitut vangit eivät päässet ulkoilemaan kuin satunnaisesti. Muut leirin suomalaiset vangit sen sijaan saivat liikkua ja ulkoilla suhteellisen vapaasti kasarmiensa ympäristössä. Ensimmäisen piirin vangit voivat jopa käydä uimassa rannassa, jota ei Iso-Mjölön leiristä säilyneen

82 Yrjö Räisänen: *Kapinavangin muistoista. Pari pikapiirtoa*. Kevättervehdys. Sosialidemokraattisen Puolueen julkaisu 1919. s. 21.

83 Tainio, Tauno: *Neljästi linnassa – neljästi eduskunnassa*. Taavi Tainion ja hänen perheensä vaiheita. Tammi, Helsinki 1977, s. 232.

84 Suomen sotilasvankiloiden väliaikainen ohjesääntö. Vankityön ja työvankien vartiointin järjestämistä koskevia ehdotuksia ja ohjeita 1918. Ha 1. Ohjesäännöt muistiot ja ehdotukset 1918. Sotavankilaitoksen arkisto. KA

85 Halonen 1928, s. 379; Tuomas Junttila 3A. Suomen luokkasota. KansA; Vankipiirien johtajien kokouksen päätökset 14.6.1918. Vankilapiireille ja vankilaleireille saapuneet kirjeet. Ee2. Suomenlinnan sotavankileiri-pakkotyölaitos. KA.

86 Selin, Arvid. 3A. Suomen luokkasota. Kansan Arkisto.

karttaluonnoksen mukaan ollut edes rajattu piikkilangalla. Monet vangit käyttivätkin uintimahdollisuutta hyödykseen lähes päivittäin.⁸⁷

	Keskimääräin en vankiluku 24.6. - 16.9.1918	Kuolleita keskimäärin päivää kohti	Raporttijaks ojen keskim. kuolleisuus (per 1 000 vankia)
Suomenlinna			
I piiri	900	4,9	20,1
II piiri	663	0,1	0,6
III piiri	1276	0,5	1,8
IV piiri	990	0,6	2,6
V piiri	781	0,1	0,7
VI piiri	1055	0,8	3,2
Katajanokka	1616	0,5	1,1
Iso-Mjölö	878	1,9	10,5

Lähde: Paavolainen 1971, s. 246; Sotavankileirien viikkoraportit. Ec 4. Sotavankilaitos. KA

Helsingin vankileirien puoliviikkoraporteista selviää vankileirin eri osien kokojen suhde toisiinsa, ja mikä tärkeämpää, erot kuolleisuudessa alueiden välillä. Tiedot raporteissa ovat “jokseenkin aukottomat”, ja jos niistä ei absoluuttista oikeaa lukua saa, niiden pohjalta voi ainakin hyvin vertailla leirejä niiden osia keskenään.⁸⁸ Näin voi saada jonkinlaisen käsityksen vangin sijoituksen vaikutuksesta hänen selviytymismahdollisuuksiinsa.

Kuten taulukosta näkyy, oli leirien välillä selkeitä eroja kuolleisuudessa. Jaakko Paavolainen jätti laskelmansa *Vankileirit Suomessa 1918* teoksessaan keskimääräiseen päiväkuolleisuuteen, ja tämän pohjalta on leirien välisiä eroja pohdittu myöhemminkin. Paavolainen kummastelee I piirin suurta ja “luokkasotakirjallisuudessa ja muistelmissa [...] yhtenä vankileirikurjuuden huipentumana” esiintyneen Iso-Mjölön suhteellisen pientä keskimääräistä päiväkohtaista kuolleiden lukua. Allan Tiitta selvittää tutkimuksessaan, että I piirin luvulle on täysin järkevä selitys: siellä toimi sairaala, johon

⁸⁷ Skiss öfver Mjölö fångläger. Kansio 4. Suomenlinnan siviilikomendatti. Vapaussota-arkisto. KA; Huhta 1957, s. 132.

⁸⁸ Paavolainen 1971, s. 246

huonokuntoisia vankeja vietiin joka puolelta Suomenlinnaa.⁸⁹ Iso-Mjölön tilanne on monimutkaisempi. Sen kuolleisuus ei ollut suinkaan esimerkiksi Tammisaaren vankileirin tasolla, mutta Helsingin vankileirin osalta se oli selkeästi kurjin paikka vangille. “Luokkasotakirjallisuudessa ja muistelmissa“ esitetyissä luonnehdinnoissa kyse on tietysti enimmäkseen vankien omasta kokemuksesta, ja Iso-Mjölöön tulleet vangit kohtaisivat siellä oman vankileiriaikansa kamalimmat olot. Verratessaan leirin oloja aikasempiin ja myöhempiin kokemuksiinsa ei vankien antama myöhemminkin käytössä ollut “Kuolemansaari” -nimitys ole niin erikoinen.⁹⁰

Tarkasteltaessa kuolleisuutta on hyvä paneutua hieman Paavolaisen käyttämään laskutapaan. Tutkimuksessaan Paavolainen laskee kunkin alueen kuolleet ja jakoi luvun päivittäisiksi kuolemiksi. Hänen mukaansa “asetelmasta ilmenee välittömästi tarvitsematta turvautua prosenttilaskuunkaan huomattavia paikallisia kuolleisuuden eroja”.⁹¹ Eroja tietysti näkyy, mutta turvautumalla edes pieneen prosenttilaskuun, ja suhteuttamalla kuolleiden määrän raporttijakson vankilukuun, saa luvuista huomattavasti realistisemmat. Kuten taulukon viimeisestä sarakkeesta näkyy, oli Iso-Mjölön kuolleisuus yli puolet sairaalapiirin vastaavasta, ja selkeästi muun Helsingin lukuja suurempi. Muiden leirin osien välillä näkyy selkeämpiä eroja. Susisaarella yhteistyössä toimineet, huonoista oloistaan tunnetut ja kovia tuomiota saaneita vankeja majoittaneet IV ja VI piiri nousevat esiin selkeästi huonoimpina alueina, vaikka päiväkeskiarvoa tarkastellessa ne ovat lähes samalla tasolla Katajanokan ja III piirin kanssa. Katajanokka, Suomenlinnan II ja V piiri ovat puolestaan selkeästi olleet parhaita paikkoja vankeusajan viettämiselle.

Koska Suomenlinnassa vakavasti sairastettiin usein sairaalaan ja kuolleetkin saatettiin todeta kuolleiksi vasta sairaalassa (ja usein myös merkitä siellä kuolleiksi), ovat muiden piirien luvut todellisuudessa korkeampia.⁹² Näin ollen Katajanokkaa voisi hieman II ja V piiriä

89 Paavolainen 1971, s. 246; Tiitta 1983, s. 23-24.

90 Huhta, Vihtori: “*Kuolemansaari*”. Kansio 11. Vuoden 1918 arkisto. 323.2. Työväen Arkisto.

91 Paavolainen 1971, s. 246.

92 Tiitta 1983, s. 24.

suuremmasta luvusta huolimatta väittää olosuhteiltaan parhaaksi alueeksi Helsingin vankileireillä.

Majoitusolot eivät tietenkään yksin ratkaisseet kuolleisuudessa ilmenneitä eroja, mutta selkeää on, että luokitus ja sen mukainen sijoitus vaikuttivat vangin selviytymismahdollisuuksiin vankileirillä. Pyrin avaamaan selviytymiseen liittyviä tekijöitä seuraavissa kappaleissa tarkemmin. Kuten sanottua, olivat Helsingin vankileirit jatkuvassa muutoksen tilassa koko olemassa olonsa ajan. Vankeja jatkuvasti lisää eripuolilta Suomea ja samalla Helsingin leirejä järjesteltiin jatkuvasti uudestaan. Henkilökuntaa oli melko vähän suureen vankimäärään nähden, joten on luultavaa, että vankeja ei missään vaiheessa saatu eroteltua luokitusten mukaan niin tehokkaasti kuin olisi haluttu. Kuitenkin luokitusten teolla oli majoitustilojen lisäksi muutakin vaikutusta vankien leirilläoloaikaan. Kuri ja vartiointi oli tiukempaa mitä vaarallisemmaksi vanki määriteltiin, ja esimerkiksi vangin kannalta tärkeät työmahdollisuudet kaventuivat huomattavasti, mikäli vanki määriteltiin yhteiskunnalle vaaralliseksi ja samalla huonoksi vaikutukseksi muille vangeille.

Kuri ja järjestys

Helsingin valtausta välittömästi seuranneina päivinä vankien vartiointi jouduttiin hoitamaan hyvinkin pitkälti improvisoiden. Vankeja vartioi niin kaupungin vallanneet saksalaiset joukot kuin valtauksen aikana maan alta tulleet tai punaisten vankeudesta vapautetut valkoiset joukotkin. Vaikka saksalaisilla oli luonnollisesti parempaa osaamista sotavankien vartioimiseen, oli työnjako helsinkiläisten valkoisten joukkojen kanssa aluksi epäselvä.⁹³

Vankien valvonta jäi lopulta enimmäkseen saksalaisten vastuulle aina toukokuun 18. päivään asti, jolloin Helsinkiin tuli myös suomalaisia vartio-osastoja. Ne ottivat vartiointivastuuta ainakin Suomenlinnassa, jossa vangit heti huomasivat sen kurin tiukentumisena.⁹⁴

Alkuvaiheen Helsingin vankileirisäännöstöstä on vaikea muodostaa

⁹³ Pirttilahti 2011, s. 71.

⁹⁴ Tiitta 1983, s 17; Tuomas Junttila. 3A Suomen luokkasota.

täsmällistä kuvaa. Valkoisella armeijalla oli ollut sodan aikana käytössä etappipäällikön laatimat ohjeet armeijan suorittamia vartiotehtäviä varten, mutta on epäselvää noudattivatko saksalaiset niitä.⁹⁵ Tulenheimon komissio laati jonkinlaiset säännöt vangeille, mutta niiden sisältö ei ole tarkasti tiedossa. Kuten valitettavan usein arkistomateriaalin kanssa käy, löytyy aineistosta ainoastaan saatekirje säännöstöön, eikä varsinaista sisältöä. Tärkeintä oli, että vangit eivät karanneet ja Tulenheimon komissio halusi lisäksi pitää tutkitut ja tutkimattomat vangit toisistaan erillään.⁹⁶

Sotavankilaitos pyrki saamaan yhtenäisyyttä Suomen sotavankiloiden oloihin ja sääntöihin. Vankien vartionnista säädettiin hyvinkin yksityiskohtaisesti sotavankilaitoksen johtaja V.O. Juveliuksen laatimassa 27.4.1918 valmistuneessa Suomen sotilasvankiloiden väliaikaisessa ohjesäännössä. Päämaja ei tätä luonnosta kuitenkaan syystä tai toisesta kommentoinut lainkaan, joten Juvelius tyytyi lopulta määräämään tämän ohjesääntönsä toistaiseksi noudatettavaksi. Helsingin epäselvästä johtajuustilanteesta johtuen ei voi varmasti sanoa milloin tuo kyseinen ohjesääntö siellä otettiin käyttöön. Se on kuitenkin tapahtunut viimeistään Sotavankilaitoksen johtajan Juveliuksen siirrettyä toimistonsa Helsinkiin toukokuun alkupuolella.⁹⁷

Ohjesäännön mukaan vankien vartioimisesta vastasivat vankileirin johtajan alaiset päällysmiehet ja järjestysmiehet sekä vahtipalvelukseen komennetut sotilaat. Heidän tärkeimpinä tehtävinään oli karkausten sekä kaikenlaisen muun epäjärjestyksen estäminen. Vahtipalveluksen jokapäiväiseen puoleen, joka siis oli järjestysmiesten ja sotilaiden vastuulla, kuului edellisten lisäksi mm. järjestyssääntöjen noudattamisen valvomista, valtion omaisuudesta huolehtimista, vankien tavaroiden tarkastuksia ja takavarikoita sekä huolehtimista siitä, etteivät vangit voisi olla yhteydessä sivullisiin millään tavalla, varsinkaan tavaroiden tai kirjeiden toimituksen muodossa. Vartijat eivät itsekään saaneet tarpeettomasti keskustella vankien kanssa. Päällysmiehet olivat lopulta tästä kaikesta vastuussa ja heidän tuli pistokoemaisesti ”aika-ajoittain tarkastuttaa” alaistensa toimien tulos.

⁹⁵ Paavolainen 1971, s. 127.

⁹⁶ He 1. Sisällön mukaan järjestetyt asiakirjat 1918. Sotavankilaitos. KA.

⁹⁷ Paavolainen 1971, s. 100-102.

Päällysmiesten tuli lisäksi ”valvoa että järjestys, hiljaisuus, puhtaus ja siisteys laitoksessa vallitsee”. He olivat myös vastuussa vankien laskemisesta aamuin ja illoin. Sen lisäksi, että esimiesten tuli tehdä tarkastuksia alaistensa toimista, nostaa ohjesääntö vahtimiehistön mahdollisen epäluotettavuuden esiin myös suorasanaisemmin käskemällä heitä ”vankeja koskevissa ilmoituksissaan pysymään vilpittömästi totuudessa”.⁹⁸ Vankileirit niin vartijoiden työympäristönä kuin vankien asuinympäristönä olivat siis hyvinkin tarkkaan säädeltyjä. Leirien vartiosto valvoi sääntöjen toteutumista parhaan kykynsä (ja joissain tapauksissa myös halunsa) mukaan, ja rikkeistä rankaistiin usein hyvinkin ankarasti.

Samoihin aikoihin Suomenlinnassa siviilikomendantti Carl von Wendt antoi omia ”ohjeita vahtimiehistölle Suomenlinnan linnoituksella”. Ohjeistus ei pääpiirteissään eroa sotavankilaitoksen tuottamasta ohjesäännöstä, mutta se tarkentaa monia seikkoja, ja siinä määrätään joistakin Suomenlinnalle erityisistä aiheista. Siinä esimerkiksi painotettiin vartijoille, että ”paperossien, elintarpeiden, vaatteiden y.m. kauppa tai vaihtokauppa vangittujen kanssa on kielletty”, kun varsinainen ohjesääntö kieltää vartijoilta ainoastaan keskustelun vankien kanssa.⁹⁹ Vaikka tätä ei voi pitää kovinkaan merkittävänä erona vartiointitoiminnassa, kertoo tämä kuitenkin Helsingin vankileirien oma-aloitteisuudesta vankeinhoidon suhteen.

Vangit pyrittiin alistamaan leireillä mahdollisimman tarkan kurin alaisiksi. Suomen sotilasvankiloiden väliaikainen ohjesääntö sanoi:

“Jokaisen vangin on tarkasti noudatettava vankilassa vallitsevaa järjestystä sekä hänelle erittäin annettuja ohjeita. Vangin on osoitettava vankilanvirkamiehille, palveluskunnalle ja vartiostolle ehdotonta kuuliaisuutta ja tottelevaisuutta.”¹⁰⁰

Tiukkaan kuriin alistaminen on nähtävissä myös kasvatukseen.

⁹⁸ Suomen sotilasvankiloiden väliaikainen ohjesääntö. Vankityön ja työvankien vartiointin järjestämistä koskevia ehdotuksia ja ohjeita 1918. Ha 1. Ohjesäännöt muistiot ja ehdotukset 1918. Sotavankilaitoksen arkisto. KA.

⁹⁹ Ohjeita vahtimiehistölle Suomenlinnan linnoituksella. Johtajalle saap. Kirjeet 1918. Ee 2. Vankilapiireille ja vankilaleireille saapuneet kirjeet 1918. Suomenlinnan sotavankileiri-pakkotyölaitos. KA.

¹⁰⁰ Suomen sotilasvankiloiden väliaikainen ohjesääntö. Vankityön ja työvankien vartiointin järjestämistä koskevia ehdotuksia ja ohjeita 1918. Ha 1. Ohjesäännöt muistiot ja ehdotukset 1918. Sotavankilaitoksen arkisto. KA.

Nähtiinhän koko sisällissodan synty eräälaisena kurin puutteena kansan keskuudessa. Juha Siltalan mukaan ajateltiin, että sotaa edeltäneenä aikana yksilönvapaus ja kansanvalta oli nähty oikeutena tehdä mitä huvitti.¹⁰¹ Suojeluskuntien lausunnoista kurinpalautuksen teema nousee esiin voimakkaasti. Esimerkiksi lausunto vangitusta Väinö Vepplingista kuvaa ajattelutapaa hyvin. Sen mukaan vangista “sopivalla ojennuksella vielä voi tulla hyödyllinen kansalainen”. Pomarkun suojeluskunta taas piti kesällä 1918 annetussa lausunnossaan vanki Paavo Hellmania erittäin pahansisuisena, “mutta nuori kun on voinee hänestä mies tulla kun saa hyvän kurituksen”.¹⁰² Vastaavia luonnehdintoja löytyy valtiorikosoikeuksien aineistosta todella paljon, eikä mielestäni ole liikaa sanottu edellä mainittujen lausuntojen kuvastaneen yleistä ajattelutapaa. Helsingin vankileireillä ohjeena oli, että vartijoita oli “alusta asti niin opetettavat, että he saavat vangit tottelemaan”.¹⁰³ Helsingin vankileireillä vangeille haluttiin näyttää heidän oma paikkansa vielä tarkemmin; siviilikomendantti von Wendtin kesäkuussa antaman määräyksen mukaan vankien tuli nousta seisomaan aina jonkun leirin päällystään kuuluneen henkilön saavuttua paikalle.¹⁰⁴ Kunnioitus ylempiä luokkia kohtaan oli palautettava!

Tiukka asenne vankien kohtelussa nousee esiin niin virallisesta ohjesäännöstä kuin Helsingin vankileirien erityisistä säännöistäkin. Sotavankilaitoksen ohjeiden mukaan vankeja tuli kohdella päättäväisesti sekä pakottaa heidät sääntöjen mukaiseen elämään, kun taas Helsingin vankileireillä vartijoiden oli “seurattava, että annetuja määräyksiä ehdottomasti noudatetaan”. Helsingissä vartijoille annettiin myös lisäohjeita kanssakäymiseen vankien kanssa, jotka kertovat vankileiripäällystön asenteista. Vartijoiden tuli ottaa työssään “huomioon maatyöläisten luonnollista hitautta ja käsitteiden sekavuutta”, ja samalla muistutettiin erityisestä epäluulosta “sosialistiseen puolueeseen” kuuluvia kohtaan.¹⁰⁵

101Siltala 2009, s. 464

102VRYO 6933. Valtiorikosylioikeuden aktit. KA; VRYO 4035. Valtiorikosylioikeuden aktit. KA; Vastaavat ajatukset nousevat esiin hyvin monissa suojeluskuntien lausunnoissa.

103Sotavankilaitoksen majoitus- ja kuljetuspäällikkö 10.6.1918. I-VI vankilapiireille saapuneet kirjeet. Suomenlinnan sotavankileiri-pakkotyölaite. KA.

104Kiertokirje 3.6.1918. Kansio 4. Suomenlinnan siviilikomendantti. Vapaussota-arkisto. KA.

105Suomen sotilasvankiloiden väliaikainen ohjesääntö. Vankityön ja työvankien vartioinnin järjestämistä koskevia ehdotuksia ja ohjeita 1918. Ha 1. Ohjesäännöt

Ohjesäännöt antoivat kurin ylläpitoon hyvin voimakkaat keinot. Karkaamistapauksissa tai jo sellaisten yrityksissä tuli sääntöjen mukaan ehdottomasti käyttää heti ampuma-asetta. Kurinpidollisten voimakeinojen tiukkuudesta kertoo kuitenkin se, että sotavankilaitoksen sääntöjen mukaan ampua tuli myös “vangin tehdessä vastarintaa laillisia käskyjä vastaan”. Helsingin leireille tekemissään säännöissä siviilikomendantti von Wendt määritteli asian hieman ympärilyöreämmmin. Hänen sääntöjensä mukaan väkivaltaa oli käytettävä “tottelemattomuuden sattuessa”. Väkivallan käytön suhteen vartijoille jäi siis melko paljon itsenäistä päätäntävaltaa.¹⁰⁶

Varsinainen rankaisuvallta pidätettiin kuitenkin molemmissa ohjesäännöissä vankileirien johdolla. Vartijoiden tuli ilmoittaa vankien mahdolliset “hairahdukset ja muut epäjärjestykset” esimiehilleen, jotka määräsivät sopiviksi katsomansa rangaistukset vangeille.¹⁰⁷

Helsingin vankileirien alkuvaiheen rangaistuskäytäntö on paljolti hämärän peitossa, mutta vankikortistoista voidaan päätellä, että ainakaan kurinpidollisia ampumisia ei Tulenheimon kauden aikana tapahtunut.¹⁰⁸ Kurinpito lienee ollut enimmäkseen saksalaisten vastuulla. Edes vankileirien suomalainen päällystö ei ollut siitä täysin selvillä; ohjeissaan vankiloiden johtajille Edvin Sederholm on kuulopuheiden varassa ja kirjoittaa: “Kuuleman mukaan ovat saksalaiset järjestäneet pimeän rankaisuvankilan niitä varten, jotka käyttäytyvät sopimattomasti.”¹⁰⁹

Tulenheimon syrjäyttämisen jälkeen rankaisussa alkoi tiukka linja. Siviilikomendantti von Wendt piti rangaistuksista ohjesääntöjen mukaista rangaistuspäiväkirjaa, ja sen pohjalta on mahdollista tarkastella Viaporin

muistiot ja ehdotukset 1918. Sotavankilaitoksen arkisto. KA; Ohjeita vahtimiehistöille Suomenlinnan linnoituksella. Johtajalle saap. Kirjeet 1918. Ee 2. Vankilapiireille ja vankilaleireille saapuneet kirjeet 1918. Suomenlinnan sotavankileiri-pakkotyölaitos. KA; I-VI vankilapiireille saapuneet kirjeet. Suomenlinnan sotavankileiri-pakkotyölaitos. KA.

106Ee 2. Vankilapiireille ja vankilaleireille saapuneet kirjeet 1918. Suomenlinnan sotavankileiri-pakkotyölaitos. KA.

107Suomen sotilasvankiloiden väliaikainen ohjesääntö. Vankityön ja työvankien vartioinnin järjestämisestä koskevia ehdotuksia ja ohjeita 1918. Ha 1. Ohjesäännöt muistiot ja ehdotukset 1918. Sotavankilaitoksen arkisto. KA; Ohjeita vahtimiehistöille Suomenlinnan linnoituksella. Johtajalle saap. Kirjeet 1918. Ee 2. Vankilapiireille ja vankilaleireille saapuneet kirjeet 1918. Suomenlinnan sotavankileiri-pakkotyölaitos. KA 108Bc 61-101. Vankikortisto vankileireittäin. Sotavankilaitos. KA.

109Vankiloiden johtajille 30.4.1918. I-VI vankilapiireille saapuneet kirjeet. Suomenlinnan sotavankileiri-pakkotyölaitos. KA.

rangaistuksia melko yksityiskohtaisesti. Von Wendt myös ilmoitti jakamistaan rangaistuksista ympäri linnoitusta jaettujen kuulutislehtisten muodossa. Toukokuun 5. päivän kuulutuksessa siviilikomendantti tyytyi vielä selventämään sääntöjä vangeille painottaen, että luvatta leiristä poistuvat tai leirien ulkopuolella tavattavat tulitaisiin ampumaan. Samalla hän tarkensi, että lievemmistä rikkeistä “jätetään vanki ilman ruokaa päiväksi tai useammaksi”. Ammutuksi saattoi tosin joutua pienemmästäkin rikkeestä kuin karkaamisesta. 7.5. päivätyssä kuulutuksessa nimittäin ilmoitettiin kolmen elintarvikkeita varastaneen vangin ampumisesta. Yksi heistä oli kaiken lisäksi varastunut vain toisen vangin eväät. Kuulutusten tarkoituksena oli varmasti pelotella vankeja käyttäytymään sääntöjen mukaisesti, olivathan ne usein vielä otsikoitu nimen omaan sanoilla “tiedoksi ja varoitukseksi”.¹¹⁰

Toukokuun ampumiset liittyivät yleiseen kireään ilmapiiriin kapinallisten rankaisussa. Saksalaisten aikana ampumisia ei juurikaan ollut, mutta suomalaisten otettua vastuuta Helsingin vankileireillä, pääsi kostomieliala ja vankien kovempi kohtelu pinnalle. Päämaja pyrki kieltämään ampumisia toistuvasti, ja ne loppuivatkin toukokuun loppupuolella.¹¹¹ Kesäkuuhun tultaessa rangaistukset kevenivät rangaistuspäiväkirjan mukaan 1-3 vuorokauden mittaisiksi ilman ruokaa kärsittäviksi putkatuomioksi, mikä ei tietenkään sekään ollut lievä rangaistus vankileirioloissa. Rangaistuksen kovuuteen vaikuttivat myös vangin mahdolliset aikaisemmat tuomiot. Lievennystä tapahtui varsinkin toisia vankeja tehdyissä rikkeissä. Niistä saattoi kesäkuusta eteenpäin selvitä vain ylimääräisillä töillä, kuten käymälöiden siivouksella.¹¹² Katajanokalla ei pidetty järjestelmällisesti kirjaa rangaistuksista, mutta Katajanokan johtokunnan pöytäkirjoista selviää, että putkatuomiot olivat myös siellä tavallinen rankaisukeino, mutta ne olivat yleensä hieman pidempiä.¹¹³ Iso-Mjölön vankileirin vankien rankaisusta ei arkistoaineistosta löydy tietoa, mutta muistelmien mukaan se

110Kuulutus 5.5.1918. Kansio 6. Suomenlinnan siviilikomendantti. Vapaussota-arkisto. KA.

111Tiitta 1983, s. 52

112Kansio 1. Suomenlinnan siviilikomendantti. Vapaussota-arkisto. KA.

113C 1. Katajanokan vankileirin johtokunnan pöytäkirjat. Suomenlinnan sotavankileiri-pakkotyölaite. KA.

oli “kovakouraista”.¹¹⁴

Vankeuden tavoite kasvattajana tulee hyvin esiin Katajanokan vankileirin toiminnassa. Leirin johtaja piti vankien rankaisua jopa heidän pienimmistä rikkeistään suorastaan henkilökohtaisena velvollisuutenaan. Esimerkiksi ruokavarkauksien selittäjänä hän ei nähnyt suinkaan vankien nälkää, vaan pikemminkin vankien moraalisen heikkouden. Erään johtokunnan käsittelyyn päätyneen perunavarkaus-jutun yhteydessä hän antoi varkauden suoraselkäisesti myöntäneille vangeille pienemmät rangaistukset kuin päätekijälle, jolta johtaja vielä henkilökohtaisesti varmisti, että vanki tiesi varastamisen olevan väärin. Kaiken lisäksi kun tämä varkaista pahin oli jo valtiorikosoikeuden päätöksen jälkeen määrätty vapautettavaksi, otti leirin johtaja henkilökohtaisesti yhteyttä esimiehiinsä, jotta voisi pitää vangin putkassa vielä muutaman vuorokauden ajan, ja sai siihen myös luvan.¹¹⁵

Hän ei myöskään jättänyt pienempiäkään rikkeitä, kuten väärässä paikassa ruokailua, huomioimatta. Monissa vankien kertomuksissa mainitaankin kuinka Katajanokan johtaja jakeli sellaisissa tilanteissa vangeille korvapuusteja.¹¹⁶ Hän siis suhtautui vankeihin kuin kovalla kädellä kasvatettavaan lapsiin.

Suomenlinnan rangaistuspäiväkirjasta löytyy toukokuusta elokuun alkupuolelle yhteensä 110 rangaistua vankia, joista kaikkia ei voi laskea sääntörikkomuksista rangaistuiksi, vaan osa on pikemminkin kostomentaliteetin vuoksi ammuttuja. Katajanokan johtokunnan arkistosta löytyy puolestaan tiedot muutaman kymmenen vangin rangaistuksista. Voi olettaa, että läheskään kaikki vankien sääntörikkomukset eivät päätyneet kirjanpitoon. Yli kymmenen tuhannen vangin keskuudessa tapahtui varmasti enemmän rikkeitä. Organisaatiolla oli halua kirjata ja rangaista kaikki väärinteot (löytyyhän kirjoista esimerkiksi vangin toiselta vangilta varastama kahden markan kahviannos), mutta rikkeiden pienehköstä kirjaamismäärästä voinee päätellä, että suuri osa niistä ei ikinä päätynyt

114Huhta, Vihtori: Kuolemansaari. 323.2. Vuoden 1918 arkisto. TA.

115C 1. Katajanokan vankileirin johtokunnan pöytäkirjat. Suomenlinnan sotavankileiri-pakkotyölaitos. KA.

116Ks. esim. Selin Arvid. 3A. Suomen luokkasota. KansA.

vankileiriviranomaisten tietoon.¹¹⁷

Luultavasti enimmäkseen tämä johtuu vartioinnin järjestämiseen liittyvistä kysymyksistä. Kuten muillakin Suomen vankileireillä, oli Helsingissäkin jatkuva pula vartijoista.¹¹⁸ Helsingin vankileireistä Suomenlinna ja Iso-Mjölö olivat jaettuina erillisiin vankipiireihin. Piirien sisällä oli kasarmeja, ja piirit olivat yleensä rajattuina piikkilanka-aidoin. Piirien vartioimissuunnitelmista ja asemapiirroksista on mahdollista lukea, että esimerkiksi Suomenlinnan viidennessä piirissä, jossa kesän 1918 aikana oli keskimäärin noin 1 000 vankia, oli vahtipaikkoja asetettu ainoastaan piikkilanka-aitausten ulkopuolelle. IV ja VI piireissä tilanne oli samanlainen. Piirit suorittivat vartionnin yhteisvoimin ja olivat vankimäärältään vielä edellistäkin suurempia. Ulkoisesti piirit olivat kyllä varmistetut jopa konekiväärein, mutta kasarmien sisälle vankeja valvomaan oli asetettuna ainoastaan yksi kiertävä vartija.¹¹⁹ Kolmannessakin piirissä oli huomattavia puutteita vartioinnissa. Toukokuun lopulla vankimäärän ollessa noin 1500 sielläkään ei ollut siviilikomendantille osoitetun ilmoituksen mukaan kuin viisi vahtipistettä.¹²⁰

Puutteellisen vartijamäärän lisäksi ohjesäännössä rivien välistä esiin nousut epäluottamus vartijoita kohtaan osoittautui kesän kuluessa aiheelliseksi. On ymmärrettävää, että sisällissodan jälkeen ei ollut helppoa löytää täysin luotettavaa henkilöstöä vartijoiksi, ja heidän joukkoonsa päätyi monia punakaartilaisiin myötätunnolla suhtautuvia ja jopa muutamia entisiä punakaartilaisia.¹²¹ Suomenlinnassa oli myös ainakin yksi vartija, jolla oli leirillä omaisia vankeina.¹²²

Vankileiriorganisaatio pyrki vastaamaan tähän ongelmaan alistamalla myös vartijat täydelliseen sotilaalliseen kontrolliin. Ohjesäännöt painottivat

117Kansio 1. Suomenlinnan siviilikomendantti. Vapaussota-arkisto. KA; C 1. Katajanokan vankileirin johtokunnan pöytäkirjat. Suomenlinnan sotavankileiri-pakkotyölaitos. KA.

118Paavolainen 1971, s. 124

119Ea 1. Johtajalle ja keskuskansliaan saapuneet kirjeet 1918. Suomenlinnan sotavankileiri-pakkotyölaitos. KA.

120Kansio 3. Suomenlinnan siviilikomendantti. Vapaussota-arkisto. KA.

121C 1. Katajanokan vankileirin johtokunnan pöytäkirjat. Suomenlinnan sotavankileiri-pakkotyölaitos;

122Ea 1. Johtajalle ja keskuskansliaan saapuneet kirjeet. Suomenlinnan sotavankileiri-pakkotyölaitos. KA.

henkilökunnan olevan kaikissa toimissaan “sotilasrangaistuslakien alaisia”.¹²³ Järjestelmän rattaiden tuli siis toimia täsmällisesti suunnitelmien mukaisesti. Tiukan kurin lisäksi leireillä otettiin käyttöön vankinumerojärjestelmä. Vankien vaatteiden selkään maalattiin valkoisella maalilla yksilöllinen numero, jolla vankeja puhuteltiin.¹²⁴ Vartijat pyrittiin siis selkeästi etäännyttämään vartioimistaan vangeista, eikä heidän vankeja kohtaan mahdollisesti tuntemalle myötätunnolle tahdottu antaa sijaa.

Työväenmielisetkään vartijat eivät siis voineet auttaa vankeja kovinkaan avoimesti, sillä vaakalaudalla oli myös heidän oma vapautensa. Erilaisia pienempiä keinoja heillä oli kuitenkin käytössään. Jotkut vartijat esimerkiksi toivat vangeille ruuantähteitä upseerien silmän välttääksään.¹²⁵ Moni vartija auttoi vankeja niin ruoan kuin kirjeidenkin salakuljetuksessa, ja jonkin verran heistä jäi myös siitä kiinni. Esimerkiksi kymmenille vangeille kirjeitä, pieniä määriä ruokaa, rahaa ja tupakkaa salakuljettanut Emil Fabian Nikkinen jäi toukokuun lopulla kiinni Suomenlinnan vankileirin päällystölle. Hän vietti lopulta vankina eri vankileireillä ainakin puolitoista kuukautta.¹²⁶ On myös tapauksia, joissa vartijat eivät alistuneet kuriin, vaan puolustivat vankeja kaikin mahdollisin keinoin. Luultavasti räikeimpiä on tapaus Rysskärin saarelta elokuun lopulta 1918. Järjestysmiesten johtajan Felix Mäen raportin mukaan varkauteen liittyvien kuulustelujen aikana

“vartiat Mikkonen ja Siljander asettuivat puolustamaan vankien tekemiä rikoksia sanoen m.m. 'ettet sinä ole mikään tänne kuuluva komentaja ja käskivät lähteä pois koko saarelta'”.

Mikkonen oli lisäksi uhannut Mäkeä kiväärillä. Mikkosen ja Siljanderin kohtalosta ei tarkempia tietoja arkistoaineistosta löydy, mutta Katajanokan johtokunta toimitti asiakirjat edelleen aina sotavankilaitoksen johdolle asti.¹²⁷

¹²³Suomen sotilasvankiloiden väliaikainen ohjesääntö. Vankityön ja työvankien vartioinnin järjestämisestä koskevia ehdotuksia ja ohjeita 1918. Ha 1. Ohjesäännöt muistiot ja ehdotukset 1918. Sotavankilaitoksen arkisto. KA.

¹²⁴Kansio 6. Suomenlinnan siviilikomendantti. Vapaussota-arkisto. KA.

¹²⁵Ks. Esim. Sohkanen 1967, s. 200

¹²⁶Nikkisen kuulusteluasiakirjat. Kansio 4. Suomenlinnan siviilikomendantti. Vapaussota-arkisto. KA; Bc 61-101. Vankikortisto vankileireittäin. Sotavankilaitos. KA; Nikkisen vapautuspäivämäärä ei selviä vankikortistosta, mutta hän oli vankina vielä heinäkuun 1918 alkupuolella.

¹²⁷C1. Katajanokan vankileirin johtokunnan pöytäkirjat. Suomenlinnan sotavankileiri-

Epäluotettavien suomalaisten lisäksi päänvaivaa vankileirien johdolle aiheuttivat myös saksalaiset sotilaat. Saksalaiset toimivat usein omapäisesti välittämättä suomalaisten vankileiriviranomaisten säännöistä ja määräyksistä. Esimerkiksi Katajanokalla saksalaiset olivat alkukesällä “yleensä esiintyneet aivan ylimielisesti”, ja hakeneet vankeja töihinsä niin halutessaan sotkien näin vankileirin kirjanpidon vangeista. Katajanokan johto säilyttää myös syyn vankien karkaamisista paljolti saksalaisten niskaan. He eivät Katajanokan leirin johtajan Iivari Salmelan mukaan “ole välittäneet mistään vankilajohdon määräyksistä, vaan ovat sallineet vankien mielinmäärin keskustella sivullisten kanssa, vastaanottaa paketteja, vaihtaa kirjeitä (ja vaikkapa aseitakin).” Salmela lisää vielä, että “kun vankilan johdon taholta on asiasta huomautettu on huomautuksen saanut esiintynyt suorastaan röyhkeästi”.¹²⁸ Syyn vierittäminen saksalaisten niskaan oli tietysti vankilan johdolle edullista, eikä syytöksiä näin ollen voi pitää ehdottoman totuudenmukaisina. Kuitenkin myös muistitietoaineistoissa mainitaan saksalaisten olleen usein hyvin leväperäisiä vartiontitoimissaan. Esimerkiksi Katajanokalla vankina olleen Antti Tuomisen mukaan sieltä karkaaminen oli helppoa, sillä “saksalainen päällikkö ei kerta kaikkiaan välitellyt siitä sen enempää”.¹²⁹

Saksalaiset suhtautuivat vankeihin yleensä myös melko suopeasti. Heidän joukossaan oli paljon työväenliikkeeseen ja ammattiyhdistyksiin kuuluneita henkilöitä, ja se ehkä vaikutti osaltaan pääosin hyvään kohteluun.¹³⁰ Mielialat saksalaisten sotilaiden keskuudessa ilmeisesti laskivat myös huonojen uutisten kantauduttua Länsirintamalta, ja tyytymättömyys purkautui monella vangilla poliittisena liikehdintänä. Suomenlinnassa vartijana ollut K.G. Ekholm kertookin 1930-luvulla kerätyssä muistitietokokoelmassa alkukesästä 1918, että “saksalaisten alusten miehistö oli jo silloin melko punainen, ja pyrki yhteyteen vankien kanssa”. Kertomuksensa mukaan hän joutui jopa uhkailujen kohteeksi, kun yritti estää saksalaisten ja vankien kanssakäymistä.¹³¹

pakkotyölaitos. KA.

128Ea 1. Johtajalle ja keskuskansliaan saapuneet kirjeet 1918. Suomenlinnan sotavankileiri-pakkotyölaitos. KA.

129Tuominen, Antti. TMT:161:10. Työväen Arkisto.

130Esim. Sohkanen 1967, s. 175;

131Ekholm, K.G.. PK 869/1. KA.

Toisaalta vartijoiden joukosta löytyi myös toiseen suuntaan epäasiallisesti tehtäviään hoitaneita. Osalla vartijoista oli, kuten Yrjö Kallinen muistelmissaan osuvasti mainitsee, “poikkeuksellinen kyky imeä itseensä kuohunta-ajassa liikkuva viha ja kostontunne ja purkaa tuo kolkko lataus heidän käsiinsä joutuneisiin turvattomiin ihmisiin”.¹³² Muistitietoaineistot kertovatkin paljon vartijoiden mielivaltaisesta väkivallasta vankileireillä, mutta suurin osa näistä tarinoista on vaikeasti todennettavissa. Selvää on, että väkivalta oli ongelma Helsingin vankileireillä, mutta sen laajuudesta on vaikea saada täsmällistä kuvaa, sillä vankileiriorganisaatio ei kirjannut tapauksia täsmällisesti. Jos salakuljetukseen ja muihin punavankien hyväksi tehtyihin rikkeisiin puututtiinkin kovalla kädellä, ei vartijoiden liialliseen väkivallan käyttöön ei puututtu samanlaisella innolla. Voi olla, että vankileiriorganisaatio ei nähnyt väkivaltaa liiallisena, ja olihan ohjesäännössäkään kohta, jonka mukaan väkivaltaa tuli käyttää “tottelemattomuuden sattuessa”. Vaikka viralliset merkinnät väkivallasta ovat vähäisiä, arkistoaineistosta löytyy ainakin yksi tapaus, ja mielestäni se kertoo myös leirin yleisestä ilmapiiristä vankien kohtelun suhteen. Toukokuun loppupuolella eräs vanki oli yrittänyt etuilla ruokaa jaettaessa, eikä ollut totellut vartijan kieltoja. Vartija pisti vankia tämän johdosta pistimellä jalkaan. Vartijalle ei tilanteesta tietävästi tullut seurauksia. Vanki puolestaan päätyi merkinnäksi Suomenlinnan siviilikomendantin rangaistuspäiväkirjaan niskoittelusta pistimen pistolla rangaistuna.¹³³ Täysin liiallinen väkivalta muutettiin jälkikäteen leirin byrokratiassa legitiimiksi rangaistukseksi.

Ongelmien edessä Helsingin vankileiriorganisaatio päätyi ottamaan myös vangit mukaan kurinpidon järjestelyihin, varsinkin vankipiirien sisäisen valvonnan osalta, johon vartijoita ei riittänyt. Helsingissä päädyttiin ratkaisuun, jollaista ei ilmeisesti muilla vankileireillä ainakaan samassa mittakaavassa ole hyödynnetty, kun Suomenlinnan siviilikomendantti perusti vankileirille vangeista koostuvia kurinpito- ja järjestyskomiteoita. Perustamiskäskyn tarkka ajankohta ei arkistomateriaalista selviä, mutta sen

¹³²Kallinen 1972, s. 84

¹³³Kansio 3. Suomenlinnan siviilikomendantti. Vapaussota-arkisto. KA;

Siviilikomendantin rangaistuspäiväkirja. Kansio 1. Suomenlinnan siviilikomendantti. Vapaussota-arkisto. KA.

on täytynyt tapahtua toukokuun alussa, sillä jo 10.5. siviilikomendantti lähetti käskystään jo muistutuksen.¹³⁴

Iso-Mjölön leirillä oli myös toiminnassa lähes vastaava toimielin, nimeltään toverioikeus. Kuten nimestä voi jo päätellä, oli se selkeästi enemmän vankien hallinnoimaa toimintaa. Sen perustamisesta ei ole säilynyt virallista arkistomateriaalia, vaan sen osalta ollaan täysin muistitiedon ja aikalaisten Työväen Arkistoon luovuttamien asiakirjojen varassa. Pääpiirteissään kertomukset ovat uskottavia, mutta esimerkiksi välillä muistelmissa esiin nousevia mainintoja vankien lähestulkoon johtamasta leiristä on pidettävä lähinnä huumorina. Saatavilla olevan aineiston mukaan Iso-Mjölön leirin johto ehdotti kesäkuussa perustettavaksi vankien omaa kurinpidollista toimielintä, mutta leirin vangit eivät Suomenlinnan järjestelyjen mukaista ehdotusta sellaisenaan hyväksyneet. Toisin kuin Suomenlinnassa, Iso-Mjölössä vangit halusivat ehdottomasti päättää itse jakamistaan rangaistuksista. He saivat enemmän oikeuksia toimintaansa, ja toverioikeus perustettiin.¹³⁵ Käsittelen niin toverioikeuden kuin kurinpito- ja järjestyskomiteoidenkin toimintaa tarkemmin myöhemmissä kappaleissa.

Puutteellisista resursseista johtuen vankileiriorganisaation ei sis ollut mahdollista alistaa vankeja niin tiukkaan kuriin kuin olisi haluttu. Vartionnissa oli jatkuvia ongelmia: vartijoita ei ollut riittävästi, ja vankileiriorganisaatio joutui näkemään vaivaa myös vartijakunnan kurissa pitämiseksi. Kun vankejakin jouduttiin ottamaan mukaan kurinpitotehtäviin, on ymmärrettävää, että tavoiteltuun kuriin ei päästy. Leireillä oli tarkat säännöt, ja niiden uskottiin toimivan tavoitteiden parhaaksi, mutta todellisuus oli toisenlainen. Vihtori Huhdan teoksessaan *Kaskuja työväenliikkeen taipaleelta* mainitsema erään vankipiirin johtajan kommentti "Demari"-lehden kiellosta leirillä on varmaankin lähellä totuutta ja leireillä lopulta vallinnutta asennetta. Kun Huhta oli tekstinsä mukaan keskustelussa johtajan kanssa kyseenalaistanut salakuljetuksen estämisen mahdottomana, vastasi johtaja: "enhän minä estämisestä puhunutkaan, vaan

¹³⁴Von Wendtin kirje III piirin johtajalle. Ee 1. I-VI vankilapiireille saap. Kirjeet 1918-19. Suomenlinnan sotavankileiri-pakkotyölaitos. KA.

¹³⁵Huhta, Vihtori: *"Kuolemansaari"*. Kansio 11. Vuoden 1918 arkisto. 323.2. TA.

kiellosta.”¹³⁶ Sääntöjen jatkuva rikkominen tiedostettiin, mutta pienimpiin rikkeisiin ei lopulta suuressa mittakaavassa edes yritetty puuttua.

Helsingin vankileirien kurinpito kärsi siis paljon jo käytännöllisistä ongelmista, mutta toisaalta vankilaviranomaisten kyky täydellisen kurin luomiseen on kyseenalaistettu yleisemminkin. Janne Kivivuori käy artikkelissaan *Genet, Sartre, Foucault* läpi Foucault'n täydellisen kurivallan ajatusta kohtaan esitettyä kritiikkiä. Kivivuoren mukaan edes Foucault'n esimerkkinä käyttämässä Mettrayn vankilassa ei voitu luoda ehdotonta kuria, vaan “vangeilla oli halua ja kykyä paeta tarkkailua ja valvontaa sekä konkreettisesti, antamalla rajoituksille uusia käyttäjiä, että mielikuvituksen vapauden avulla”. Mettrayn vangit kehittivät omia salaisia toimintatapojaan ja välttivät valvovaa silmää tehokkaasti.¹³⁷ Tilanne oli vastaava myös Helsingin vankileireillä, vaikkakaan valvontakoneisto ei ollut yhtä tehokas. Helsinginkin vangit pystyivät sopeutumaan kuriin ja hyödyntämään sen jättämiä aukkoja omien etujensa ajamiseen ja olojensa parantamiseen. Käsittelen vankien sopeutumista vankileirielämään myöhemmissä kappaleissa.

Työ

Valkoisten puolella vankeja ryhdyttiin käyttämään töissä jo sodan aikana. Vankeja luetteloiitiin ammattitaidon mukaan, sillä heitä haluttiin käyttää sotaponnistuksia tukevilla töissä, kuten varusteiden huoltamisessa. Joillekin leireille ehdittiin sodan aikana perustaa suutarin- ja räätälinverstaita, mutta loppujen lopuksi vankien työllistäminen jäi, johtuen luultavasti sekavasta tilanteesta ja sotatoimien nopeasta kehityksestä, vielä silloin melko vähäiseksi.¹³⁸

Vaikka sota oli periaatteessa käynnissä vielä Helsingin vankileirien perustamisen aikoihin, onnistuttiin Helsingissä vankien työskentely hoitamaan alusta asti huomattavasti tehokkaammin. Sota ei enää häirinnyt samalla tavalla, ja armeijalla oli Helsingissä suuri kiire saada järjestys

¹³⁶Huhta, Vihtori: *Kaskuja työväenliikkeen taipaleelta*. Työväen kirjarengas, Helsinki 1948, s. 100.

¹³⁷Kivivuori, Janne: *Genet, Sartre, Foucault*. Oikeus 30, 2001, s. 11

¹³⁸Paavolainen 1971, s. 282.

Viaporin linnakkeen asioihin venäläisten lähdön jäljiltä. Jo 14.4.1918 perustettiin Viaporin teknillinen hallitus, joka oli vastuussa niin linnakkeen sähkö-, vesi- ja puhelinlaitosten toimintaan saattamisesta, puhtaanapidon ja palokunnan järjestelyistä kuin venäläisiltä jääneiden varastojen inventoinnista ja haltuunotosta. Vankityövoimaa näistä käytettiin muun muassa puhtaanapito- ja kunnostustöihin.¹³⁹

Vankien työskentely nähtiin vankileirien käytännöllisen toimivuuden takaamisen lisäksi tärkeänä parannuskeinona harhautuneille kansalaisille. Suomessa oli tavallisissa vankeusrangaistuksissa siirretty ns. progressiivijärjestelmän käyttöön, mikä painotti vankien kasvatusta vankeuden aikana. Vuoden 1889 asetus rangaistusten täytäntöönpanosta velvoitti vangit ahkeraan työhön, sillä työllä uskottiin olevan moraalialta kasvattava vaikutus.¹⁴⁰ Kuten Foucault asian vankeuden yleisiä periaatteita kuvatessaan ilmaisee, ei työtä tullut “nähdä rangaistuksen lisänä ja sen jonkinlaisena koventamisena, vaan lievennyksenä”.¹⁴¹ Pakkotyö oli nähtävä siis niin vangin kuin koko yhteiskunnankin etuna. Sisällissodan päätyttyä vastaavat ajatukset nousivat vahvasti pintaan suomalaisessa julkisessa keskustelussa. Vankien ylläpito koettiin rasitukseksi yhteiskunnalle, mitä haluttiin helpottaa vankien tekemällä pakkotyöllä. Tärkeämpää tuntui kuitenkin olevan juuri työn uskottu kasvattava vaikutus. Kuten Juha Siltala toteaa: “Uudelleenhumanisointi onnistuisi vain juurruttamalla siveelliset käsitteet pakkotyön kautta.”¹⁴² Voittaneissa piireissä uskottiin, että kapinaan nousseesta työväestöstä oli tullut laiska ja epäkuuliainen lakkoileva joukko. Vaikka totuus ei luultavasti ollutkaan sellainen, nousee tämä suuntaus vahvasti esiin myös valtiorikosoikeuksille lähetetyistä suojeluskuntien vankiluonnehdinnoista, joissa mainitaan usein siihen tapaan, että vangista voi tulla “pakkotyörangaistuksen kärsittyään vielä mies”.¹⁴³

Helsingin vankileiriorganisaatio oli selkeästi perillä niin ajan vankeinhoidollisen ajattelun kuin yhteiskunnallisen keskustelunkin

139Promemoria öfver Sveaborgs Tekniska Afdelning. Kansio 1. Suomenlinnan siviilikomendantin arkisto. Vapaussota-arkisto. KA; Tiitta 1983, s. 18.

140Tapio Lappi-Seppälä: Teilipyörästä terapiaan. Piirteitä rangaistusjärjestelmän historiasta. Vankeinhoidon historiaprojektin julkaisu N:o 9, Helsinki 1982, s. 140-141

141Foucault 1975, s. 305; Laine 2007, s. 329.

142Siltala 2009, s. 463.

143Ks. esim. VRYO 2885; VRYO 1046. Vastaavia luonnehdintoja on lukuisia

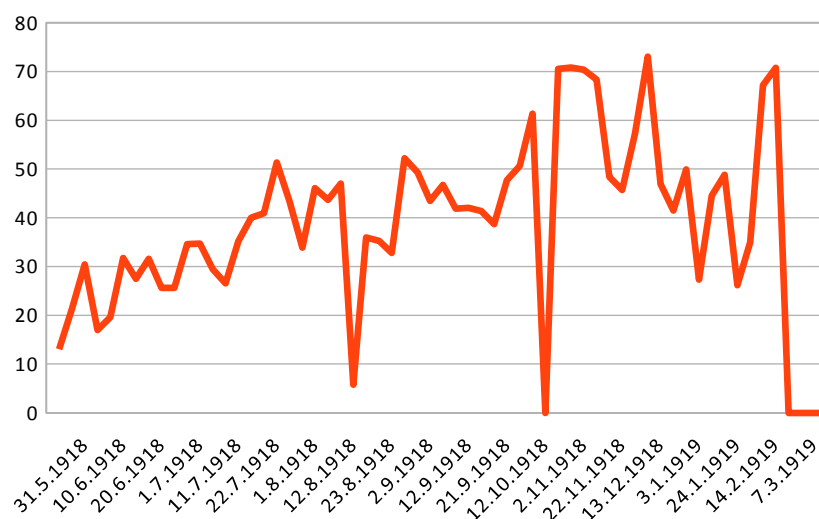
virtauksista. Teknisen hallituksen lisäksi myös varsinainen vankileiriorganisaatio ryhtyi Helsingissä nopeasti toimiin vankien työllistämiseksi. Esimerkiksi Viaporin vt. Taloukesimies E. Pikoff pyrki jo 6.5. vakuuttamaan siviilikomendantti von Wendtin vankityön tärkeydestä:

“I den mån andra, mera trängande frågor medgifva, blir det väl nödvändigt att börja tänka på något arbete åt fångarna, dels för att sysselsätta dem, dels måhända också för att genom deras arbete bereda kronan någon inkomst.”¹⁴⁴

Pikoff mahdollisesti ajatteli, että joutilaisuus saisi vangit pohtimaan omaa asemaansa tarkemmin ja vaikuttaisi sitä kautta negatiivisesti, ja hän päätyi ehdottamaan esimerkiksi erilaisten puusepän töiden järjestämistä. Siviilikomendantti von Wendt ohjasi Pikoffin keskustelemaan aiheesta alaisensa Sederholmin kanssa.¹⁴⁵

144Till civilkommendanten å Sveraborg 6.5.1918. Kansio 3. Suomenlinnan siviilikomendantti. Vapaussota-arkisto. KA

145Till civilkommendanten å Sveraborg 6.5.1918. Kansio 3. Suomenlinnan siviilikomendantti. Vapaussota-arkisto. KA

Kuvaaja 2: Työvankien osuus vangeista kasvoi käytännössä koko vankileirin olemassaoloajan. Yllättävät jyrkät pudotukset ja katkos tilastossa johtuvat vankileiriorganisaation tuottamien tilastojen puutteista. Lähde: Sotavankileirien viikkoraportit. Ec 4. Sotavankilaitos. KA; Pakkotyölaitosten viikkoraportit. Ha 2. Vankeinhoitohallitus. KA

Vankityövoiman käyttö Helsingin vankileireillä lähtikin toukokuun alusta alkaen tasaiseen kasvuun. Ainoana vaikuttimena tuskin lienee Pikoffin kirje siviilikomendantille, mutta toukokuun alun hieman reilusta tuhannesta päivittäin työskennelleestä vangista päästiin jo kuun vaihteessa pariin tuhanteen päivittäin työskennelleeseen vankiin. Pikoffin seuraaja maisteri Aarne Linko jatkoi ponnistelua mahdollisimman monen vangin tuottavaan työhön saamiseksi. Hänen onnistuikin perustaa Suomenlinnaan mm. suutarinverstas, neulomo, saippuankeittäjä ja leipomo. Työssä oli kuitenkin monia ongelmia, sillä esimerkiksi tarvittavista työkaluista oli vankileireillä puutetta. Vankileirin päivittäiset tehtävät, kuten puhtaanapito ja tavaroiden kuljetus työllistivät kuitenkin jatkuvasti suurimman osan työvoimasta. Vankileirien alkuvaiheessa saksalaiset olivat myös tärkeitä vankien työllistäjiä. Saksalaiset teettivät vangeilla erityisesti lastaustöitä ympäri

Helsinkiä. Työnsarkaa riitti, sillä he veivät suuren osan venäläisten jättämistä valtavista elin- ja sotilastarvikevarastoista Saksaan. Vankeja oli myös tarkoitus lähettää töihin Saksaan. Helsingin vankileireiltä yli 500 vankia ilmoittautui lähtemään vapaaehtoisesti, mutta vaikka suunnitelma oli voimissaan vielä syksyllä, ei lopulta yhtäkään vankia lähetetty.¹⁴⁶

Myös vankileirien ulkopuolista työtä pyrittiin jatkuvasti järjestämään. Helsingin vankileireihin kuului muutamia työsiirtoloita, joita oli esimerkiksi Melkin ja Rysskärin saarilla. Vangit luettiin Suomenlinnan vahvuuteen, mutta he saattoivat viettää saarilla pitkiäkin aikoja kerrallaan. Yksityisten työnantajienkin oli mahdollista hyödyntää Helsingin vankileirien vankityövoimaa. Lyhytaikaiset projektit oli mahdollista hoitaa tilaamalla vankeja vankikuljetuskansiasta, mutta myös pitkäaikaisemmille komennuksille riitti vankeja. Kaikkiaan Helsingistä pitkäaikaisesti yksityisten töihin lähetettiin 185 vankia. He työskentelivät esimerkiksi senaattori H.G. Paloheimon tilalla Riihimäellä.¹⁴⁷

Töihin pääsy ei kuitenkaan ollut avoinna kaikille vangeille. Töitä ei riittänyt kaikille vangeille, eikä leirin töitä jaettu tasan vankien kesken. Luokittelut ja niiden mukaiset vaarallisuusasteet sekä vankien tuomiot astuvat jälleen esiin. Alkuvaiheessa vankileireillä oli periaatteena, että tuomittuja vankeja ei saanut käyttää muuhun työhön kuin leirien omaan puhtaanapitoon ja talousaskareisiin.¹⁴⁸ Tämä johtui siitä, että tuomitut vangit siirtyivät sotilasvankeinhoidon alaisuudesta oikeustoimituskunnan alaisuuteen.¹⁴⁹ Myöhemmin tätä määräystä lievennettiin, ja työt avattiin myös tuomion saaneille vangeille. Kuitenkin samalla annettiin rajoituksia työnteosta riippuen vangin tuomiosta ja hänen taustastaan. Edellä mainitun oikeustoimikunnan luokitusmääräysten mukaan I- ja II- luokan vankeja ei saanut käyttää vankileirin ulkopuoliseen työhön.¹⁵⁰

Tästä johtuen Helsingin vankileirien eri osien välillä huomattavia eroja.

146Tiitta 1983, s. 56-57; Paavolainen 1971, s. 292-298.

147Tiitta 1983, s.59-60; Paavolainen 1971, s. 288-299.

148Sotavankilaitoksen päällikön kirje sotilaskiväin johtajille 21.6.1918. Johtajalle ja keskuskansliaan saapuneet kirjeet 1918. Ea 1. Suomenlinnan sotavankileiri-pakkotyölaitos. KA.

149Paavolainen 1971, s. 285.

150I-VI vankilapiireille saapuneet kirjeet 1918-1919. Ee 1. Suomenlinnan sotavankileiri-pakkotyölaitos. KA.

Katajanokalta tilastot työtä tehneistä on saatavilla ainoastaan koko leirin tarkkuudella, eikä Katajanokan sisäisestä luokittelusta ole kovin paljon tarkempia tietoja muutenkaan saatavilla. Siellä vankien työssäkäynti oli kuitenkin yleisintä Helsingin vankileireillä. Katajanokan vangeista työskenteli koko tilastojakson ajan noin kaksi kolmesta eli reilusti yli Helsingin vankileirien työllisyyden keskiarvon, joka parhaimmillaan oli hieman yli 50 prosenttia.¹⁵¹

Suomenlinnassa, missä työllisyyskeskiarvo oli hieman alle 44 prosenttia, ylsi viides piiri kuitenkin lähes Katajanokkaa vastaaviin lukemiin.¹⁵² Viides piiri oli sijainniltaan otollisessa paikassa töihin hakemisen suhteen, sillä se sijaitsi lähinnä laivarantaa Isolla Mustasaarella. Vaikka tarkka vankien sijoitus piiriin ei olekaan selvillä, pidettiin siellä luultavasti vähemmän vaaralliseksi luokiteltuja vankeja. Viidennessä piirissä vankina oli esimerkiksi alustavissa kuulusteluissa vaarattomaksi arvioitu Anselm Ruotsalainen ja sotaan alaikäisenä ja ainoastaan sanitäärin toimessa osallistunut Viljo Sohkanen. Heidän muistelmissaan kerrotaankin lähes jatkuvasti erilaisista työmahdollisuuksista.¹⁵³

Matalimmat lukemat työllisyyden suhteen olivat Suomenlinnan kuudennessa piirissä ja Iso-Mjölön vankileirillä. Kuudennessa piirissä säilytettiin kovan tuomion saaneita vankeja, kuten esimerkiksi kaikkia elinkautisen saaneita vankeja. Piirin vangeista työskentelikin keskimäärin ainoastaan hieman alle kolmasosa. Iso-Mjölön työllisyys oli keskimääräisesti vieläkin heikompi, mutta keskiarvo ei Mjölön tilanteessa kerro koko totuutta. Leirillä oli töitä ainoastaan leirin pystytyksen ja purun yhteydessä. Heinäkuun lopusta aina elokuun puoleenväliin asti ei Iso-Mjölössä ainakaan raporttien mukaan tehty yhtään vankityötä.¹⁵⁴

Työvangeille annettiin toukokuun loppupuolelta alkean suuremmat annokset¹⁵⁵, ja vaikka töihin tästä ymmärrettävästä syystä pyrki paljon

¹⁵¹Sotavankileirien viikkoraportit. Ec 4. Sotavankilaitos. KA

¹⁵²Ibid.

¹⁵³Bc 61-101. Vankikortisto vankileireittäin. Sotavankilaitos. KA; VRYO 19076.

Valtiorikosylioikeuden aktit. KA; Sohkanen 1967, 130-145; Ruotsalainen, Anselm. 3A. Suomen luokkasota. KansA.

¹⁵⁴Sotavankileirien viikkoraportit. Ec 4. Sotavankilaitos. KA

¹⁵⁵He 1. Muut sisällön mukaan järjestetyt asiakirjat 1918. Sotavankilaitos. KA.

vankeja, ei innokkuus näkynyt kuitenkaan työtehossa. Työkokemusta ei kysely juurikaan, tai jos kyseltiin, riitti siihen vangin itsensä vakuutus ammattitaidosta. Lisäksi, vaikka työtätekeville annettiin isompia annoksia, olivat vangit siitä huolimatta kesästä alkaen huonossa fyysisessä kunnossa. Suomenlinnan tekninen hallitus arvioikin vankityön melkein kaksi kertaa kalliimmaksi kuin saman työn teettämisen vapailla ja ammattitaitoisilla miehillä. Vankien työpäivät jäivät leirin aikatauluista johtuen myös kovin lyhyiksi. Ruoka jaettiin kasarmeilla, ja siirtymisiin työpaikoilta kasarmeille kului ylimääräistä aikaa.¹⁵⁶ Lisäksi varsinkin työpajoissa työaikaa tärvääntyi vartijoiden vangeilla teettämiin ”pimeisiin” töihin. Vangit valmistivat vartijoille milloin mitäkin tavaroita pientä ruoka-annosta tai tupakkaa vastaan. Vankityö ei siis tuottanut kruunulle tuloja ainakaan halutussa mittakaavassa, mutta töiden teettämistä vangeilla jatkettiin kuitenkin. Työ kasvatti vankeja, ja siksi vankien työllistämistä jatkettiin. Töihin liittyvät ongelmat piti vain korjata, sillä olivathan ne vangeille ”moraalisesti alentavaa vaikutusta”, kuten teknillisen hallituksen johtaja Grönroos kertoi kirjeessään siviilikomendantille heinäkuun lopulla.¹⁵⁷

Kasvatustoiminta

Suomen sotilasvankiloiden väliaikaisen ohjesäännön mukaan pappien tehtävänä oli vastata ”vankien sielunhoidosta sekä säännöllisesti joka sunnuntai ja pyhäpäivä pidettävä jumalanpalvelus vangeille”. Lisäksi heidän oli ”huolehdittava vankilan kirjastosta ja siitä jaettava lukemista vangeille sekä noudatettava niitä ohjeita, jotka Kasvatusasiain Päälikkö, koskien vankien siveellistä ja opillista kehittämistä, antaa”.¹⁵⁸

Kasvatustoiminta aloitettiin Helsingin vankileireillä jo aikaisemmin, kun Tulenheimo kaiken muun kiireellisen järjestelytoimensa keskellä nimitti pastori Mustalan ja kahdeksan avustajaa huolehtimaan vankien keskuudessa suoritettavasta älyllisestä ja hengellisestä kasvatuksesta. Kasvatustoiminnan suhteen toiveet olivat suuret: kasvatustyön tavoitteena oli erään lähteen

¹⁵⁶Ea 1. Johtajalle ja keskuskansliaan saapuneet kirjeet. Suomenlinnan sotavankileiri-pakkotyölaitos. KA.

¹⁵⁷Kirje Suomenlinnan siviilikomendantille teknilliseltä hallitukselta 25.7.1918. Kansio 3. Suomenlinnan siviilikomendantti. Vapaussota-arkisto. KA.

¹⁵⁸Suomen sotilasvankiloiden väliaikainen ohjesääntö. Ohjesäännöt, muistiot ja ehdotukset. Ha1. Sotavankilaitoksen arkisto. KA.

mukaan – ei enempää eikä vähempää – kuin kääntää yhteiskunnallinen kehitys uuteen suuntaan. Työ alkuperäisessä muodossa jatkunut kovinkaan kauaa, sillä jo toukokuun alussa Helsingin komendantuuri määräsi Mustalan ja hänen avustajansa keskeyttämään työnsä vankien keskuudessa. Tällainen työ koettiin kuitenkin Helsingin vankileiriorganisaatiossa tärkeäksi, ja siellä yritettiin saada päätös kumotuksi.¹⁵⁹

Syy siihen miksi kasvatustoiminta Helsingin vankileireiltä lakkautettiin ei selviä arkistoaineistosta, mutta se voi liittyä sotavankilaitoksen samoihin aikoihin aloittamiin omiin vankien kasvatustoimintaan liittyviin hankkeisiin. Huhtikuun 23. päivänä ylipäällikkö hyväksyi nimittäin ”Sotilasvankilaitosten Päällikön ja hänen apulaistensa väliaikaisen Johtosäännön”, jonka mukaan johtajan alaiseksi nimitettiin

*”Vankilaitoksen Sivistysasiain Päällikkö huoltamaan tarpeellisen henkilökunnan avustamana, jotka hänen ehdotuksestaan Vankilaitoksen Päällikkö toimiinsa asettaa, vankien siveellistä ja opillista kehittämistä”.*¹⁶⁰

Pian tämän jälkeen perustettiin vallattujen aluiden turvaamisosaston alaisuuteen varsinainen sotavankien kasvatuosasto, jonka ensimmäiseksi päälliköksi nimitettiin 15.5. kirkkoherra Hannes Sjöblom. Hänen alaisuuteensa vankileireille nimitettiin kasvatusjohtajia, jotka yleensä olivat pappeja. Kasvatusjohtajilla oli alaisinaan kasvatusapulaisia, joina Paavolaisen mukaan toimi esimerkiksi maistereita, kansakoulunopettajia ja ylioppilaita.¹⁶¹ Tavoitteena oli järjestää pappi 5 000 vankia kohti ja kasvatusapulainen 500 vankia kohti, mutta tähän määrään ei kuitenkaan missään vaiheessa täysin päästy. Kasvatustyön tavoitteena oli Sjöblomin alaisilleen lähettämän kiertokirjeen mukaan ”palauttaa väärään johdetut mielet kunnioittamaan Jumalaa, rakastamaan kotia ja synnyinmaata”. Yleissivistävällä opetuksella oli kuitenkin myös sijansa kasvatuosaston

¹⁵⁹Till Civilkommendanten å Sveaborg 7.5.1918. Da 1. Keskuskanslian ja johtajan kirjekonseptit. Suomenlinnan sotavankileiri-pakkotyölaitos. KA.

¹⁶⁰Sotavankilaitoksen Päällikön ja hänen apulaistensa väliaikainen johtosääntö. Da 3. Kiertokirje- ja ohjesääntökonseptit 1918. Suomenlinnan sotavankileiri-pakkotyölaitos. KA.

¹⁶¹Paavolainen 1971, s. 276.

toiminnassa.¹⁶²

Helsingin vankileirien kasvatusjohtajana toimi Pastori Johannes Kunila koko leirien toiminta-ajan. Muu henkilöstö Helsingissä oli puolestaan vaihtuvampaa, ja leireillä toimi yhteensä 34 kasvatusapulaista aina kesäkuun alusta syyskuun puoliväliin, jolloin vankeinhoitohallitus otti leirit haltuunsa.¹⁶³ Helsingin kasvatustyöntekijät kokoontuivat viikottain keskustelemaan saavutuksistaan ja parhaista toimintatavoista vankileireillä, sillä vankileireillä oli melko vapaat kädet kasvatustoiminnan järjestämiseen. Suuria erimielisyyksiä kasvatustyön linjoista ei kokouksissa esiintynyt, lähinnä keskustelua aiheuttivat raamatulliset kysymykset. Kaikki yhtyivät puheenjohtajan näkemykseen siitä, että päätavoitteena oli ”kasvattaa lainkuuliaisia, kunnan kansalaisia”. Helsingin kasvatustyöntekijöiden keskuudessa ymmärrettiin myös, että kunnollista kasvatusta ei vankileireillä voinut antaa kuin ”tulevaisuudessa jos vankien ulkoiset olot korjaantuu”.¹⁶⁴

Kasvatusosaston viikkotyöjärjestyksistä selviää leireillä annetun kasvatustyön laatu. Lukujärjestyksistä ja raporteista on mahdollista seurata, milloin kasvatushenkilöstö on järjestänyt minkäkinlaista toimintaa. Niiden mukaan Helsingin vankileireillä järjestettiin noin 100 jumalanpalvelusta viikoittain. Vangeille pyrittiin järjestämään myös muuta toimintaa, kuten esitelmää ja rippikouluja. Esitelmää pidettiin esimerkiksi pakanalähetyksestä, uskontohistoriasta ja yhteiskuntaopista. Heinäkuusta eteenpäin kasvatusosasto järjesti vangeille myös voimistelua, mutta harjoitusten määrä ei ole tiedossa. Voimistelu otettiin kasvatustyöhön mukaan Tahko Pihkalan vakuutettua kasvatusosaston päällikön siitä, että voimisteluharjoitusten kautta varsinkin nuoria olisi helpompi lähestyä.¹⁶⁵

Kiertokirjeessään Sjöblom nostaa esiin myös vankiyhteisön vaikutuksen: ”kasvatuksellisessa toiminnassamme emme saa unohtaa sivukasvattajien tuhoisaa vaikutusta. Näin ollen meidän tulisi vaikuttaa siihen suuntaa, että

162Saarinen, Eero: Papiston toimintaa vankileireillä vuonna 1918. Suomen kirkkohistoriallisen seuran vuosikirja 1963, s. 316.

163Pekkalainen, Tuulikki; Rustanius, Seppo: Punavankileirit 1918. Suomalainen murhenäytelmä. Tammi, Helsinki 2007. s. 396-399.

164Helsingin kasvatustyöntekijöiden kokouksen pöytäkirja 20.7.1918. Kansio 191. Vapausodan arkisto. KA.

165Kansio 191. Vapausodan arkisto. KA.

korkeintaan 20 vankia asuisi samassa huoneessa, että nuorukaiset erotettaisiin vanhoista, hyvät pojat pahatapaisista”.¹⁶⁶ Siitä ei ole tietoa, oliko kasvatusosaston toiminnalla vaikutusta vankileirien luokittelukäytäntöihin, mutta kuten edellä kerroin, pyrittiin Helsingissä juuri kasvatusjohtajan kuvaamaan tilanteeseen. Erottelu jäi kuitenkin, vaikeasta vankileiritilanteesta ja vankileirien jatkuvien muutosten takia, kasvatustyöntekijöiden harmiksi usein ”enimmäkseen hurskaitten toivomuksien varaan”.¹⁶⁷

Helsingin vankileirien kasvatustyössä on kuitenkin havaittavissa jonkinlaista työn kohdentamista vankien luokittelun perusteella. Viikkotyöjärjestyksistä ja raporteista voi havaita, että kasvatustyöntekijät viettivät jonkin verran enemmän aikaa nuorten vankien keskuudessa, esimerkiksi rippikouluja pitämässä. Mahdollisesti työtä pyrittiin kohdentamaan vähemmän turmeltuneisiin henkilöihin, mutta täyttä varmuutta asiasta ei arkistomateriaalin pohjalta ole saatavissa. Kaikkialla pidettiin jumalanpalveluksia, mutta keskusteluihin ei ilmeisesti paatuneimpien vankien kanssa ryhdytty yhtä kärkevästi. Muistelmat Iso-Mjölöstä esimerkiksi kertovat papin vain julistaneen jumalan rangaistusta, ja kuudennessa piirissä ei Iivari Latvan mukaan ollut ”minkäänlaista sielunhoitoa”.¹⁶⁸ Tarkkaa varmuutta ei ole saatavissa, ja muistelmat ovat tältä osin luultavasti melko vääristyneitä.

Kasvatustyöntekijät jakoivat leireille myös itse tuottamaansa sanomalehteä. Tämä *Tosi työhön* -lehti oli Sjöblomin mukaan vangeille parempaa luettavaa kuin päivälehdet, sillä päivälehdet sisälsivät asioita, ”jotka tuskin ovat omiaan tuomaan vangeille sitä mielenrauhaa, johon heidän olisi päästävä”.¹⁶⁹ *Tosi työhön* pyrki täyttämään vankien tiedontarpeen, mutta samalla sivistämään ja opettamaan vankeja. Lehteä pyrittiin jakamaan yksi kappale kahtakymmentä vankia kohden. Kasvatusosasto kustansi myös Antti J. Pietilän kirjoittaman *Kansalaiskunnan käsikirja* -nimisen teoksen

¹⁶⁶Ibid.

¹⁶⁷Sotavankiloissa toimivien kasvatusmiesten ajatuksia n.k. Sotavankien kohtelusta 11.9.1918. Kansio 191. Vapaussodan arkisto. KA.

¹⁶⁸Kansio 191. Vapaussodan arkisto. KA; Ks. esim. Matinmäki, Yrjö TMT:116:148. TA; Latva, Iivari. TMT:41:140-2. TA.

¹⁶⁹Sjöblomin kiertokirje 5.6.. Kansio 191. Vapaussodan arkisto. KA.

jaettavaksi vangeille.¹⁷⁰ *Kansalaiskunnan käsikirja* on noin 40 tekstisivua sisältävä kirjanen, jossa käsitellään mm. aiheita ”Jumalanpelko kansalaiskunnan perustana”, ”Laillisen järjestyksen kunnioittaminen”, ”Yhteiskunnallinen mieliala” ja ”Elämänvaatimusten kohtuullisuus”.¹⁷¹

Vaikka vangit eivät usein mielellään kuunnelleet kasvatustyöntekijöiden opetuksia, mistä lisää myöhemmissä kappaleissa, olivat välit kasvatustyöntekijöihin usein kuitenkin melko hyvät. Se johtui siitä yksinkertaisesta syystä, että kasvatustyöntekijät puuttuivat moniin vankileirien toiminnan käytännön epäkohtiin, mitkä he näkivät kasvatuksellisesti tai yleisinhimillisesti puutteellisiksi. Tällaisia olivat esimerkiksi käymäläjärjestelyt, joita eräs leirissä kiertänyt pastori kasvatuksellisesti sopimattomina ja ne olivat hänen mukaansa ”omiaan tylsentämään mieltä”. Pastorit puuttuivat myös vakavampiin asioihin. Kuolemaantuomittujen kohtulussa ilmeni kesän aikana epäkohtia, ja Suomenlinnan kasvatusjohtaja Johannes Kunila puuttuikin siihen. Kunila auttoi Suomenlinnan vankeja myös, kun he yrittivät saada leirin johdolta oikeutta tavata omaisiaan.¹⁷²

Kasvatustyöhön Helsingin vankileireillä osallistuneilta henkilöiltä ei ole säilynyt muistelmia tai muutenkaan epävirallista aineistoa – tai ainakaan ne eivät ole päätyneet arkistoihin. Jäljellä on ainoastaan kasvatusosaston viralliset aineistot kansallisarkistossa. Niiden avulla ei kuitenkaan voi saada kovinkaan syvällistä kuvaa kasvatustoiminnasta tai varsinkaan sen onnistumisesta. Helsingin kasvatusjohtaja raportoi esimiehelleen kyllä tunnollisesti, mutta raporttien sisältö on osin epäuskottavaa. Toiminta sujui nimittäin hänen mukaansa hyvin ja hän myös kertoi vankien suhtautuvan myötämielisesti heidän toimintaansa.¹⁷³ Kyseessä voi hyvinkin olla vain tilanteen kaunistelu esimiehelle, sillä vankien tuottamista aineistoista piirtyy usein kovin toisenlainen kuva.

¹⁷⁰Saarinen 1963, s. 318-319.

¹⁷¹Pietilä, Antti J.: *Kansalaiskunnan käsikirja*. Sotavankien kasvatustoimi, Helsinki 1918.

¹⁷²Ea 1. Johtajalle ja keskuskansliaan saapuneet kirjeet 1918. Suomenlinnan sotavankileiri-pakkotyölaitos. KA.

¹⁷³Raportit ”Sotavankien Kasvatusosaston Päälikölle”. Kansio 191. Vapaussodan arkisto. KA.

Vankina Helsingin vankileireillä

Vangin kannalta vankileiriaika oli monin osin silkkaa onnenkauppaa, mutta vangit pystyivät kuitenkin vaikuttamaan leirielämäänsä yllättävän monipuolisesti, niin hyvässä kuin pahassa, ja tietoisesti kuin vahingossakin. Leirit olivat raastava kokemus henkisesti ja fyysisesti, ja niiltä selviytyminen vaati vangeilta paljon ponnistelua.

Kuten Samu Nyström väitöskirjassaan *Helsinki ja helsinkiläiset maailmansodassa 1914-1918* painottaa, tärkeimmät keinot vankien hengissä säilymiseen olivat lisäravinnon hankinta ja tautitartuntojen välttely.¹⁷⁴ Näitä voi kuitenkin pitää vain “ensisijaisina” syinä selviytymiseen, sillä vanki kohtasi leireillä monia muitakin vaikeuksia, jotka vaikuttivat loppujen lopuksi myös mahdollisuuksiin hankkia lisäravintoa ja vältellä tartuntoja. Vankileiri oli henkisesti myös hyvin raskas paikka, ja vangin täytyi jollain tapaa pystyä sopeutumaan karuun ympäristöönsä. Kansainvälisissä sotavankitutkimuksissa onkin havaittu, että edes jonkinlaisen henkisen toimintakyvyn säilyttämisellä on suora yhteys myös vankien elossa selviytymiseen.¹⁷⁵

Vankien leireillä käyttämät selviytymiskeinot – niin fyysiset kuin henkisetkin - vaihtelivat huomattavasti, eikä yhtä tärkeintä keinoa ole sanottavissa. Pyrinkin seuraavissa kappaleissa esittelemään tärkeimpiä vankien selviytymiskeinoja Helsingin vankileireillä. Pohdin samalla myös vankileiriorganisaation toimien vaikutusta eri vankiryhmien selviytymiseen.

Viimeistään toukokuun lopulla vankileirielämän koko todellisuus alkoi selvitä vangeille. Vangit ymmärsivät asemansa ja olennaisiksi kysymyksiksi nousi mistä saisi hankittua lisää ruokaa tai miten hankittua eroon vankituvat vallanneista syöpäläisistä. Samaan aikaan olojen heikentyessä vankien täytyi kuitenkin tietoisesti tai tiedostamatta, kehittää keinoja myös henkiseen selviytymiseen vaativassa ympäristössä.

¹⁷⁴Nyström 2013, s. 293

¹⁷⁵Ks. esim. Ursano, Robert J. & Rundell, James R.: *The Prisoner of War*. Teoksessa War Psychiatry (toim. Jones, Sparacino, Wilcox, Rothberg ja Stokes), s. 434

Oppiminen säänneltyyn leirielämään ja vankien suhde leirin henkilökuntaan

Kuten sanottua, olivat vankileirit elinympäristöinä hyvin tarkasti säädeltyjä ylhäältä annettujen ohjesääntöjen mukaan toimivia tai ainakin siihen pyrkiviä laitoksia. Ohjesäännöistä oli laadittu kaikkiin vankien majoituspaikkoihin jaettavaksi lyhennelmä, jossa kerrottiin vangeille heidän ”oikeutensa ja velvollisuutensa” tarkemmin. Ohjeiden mukaan vanki oli ”velvollinen ottamaan osaa vankilan puhtaanapitoon, pesuun, ruuanlaittoon, lämmitykseen ynnä kaikkiin muihinkin taloustöihin esimiesten määräysten mukaan.” Lisäksi vankeja erityisesti kiellettiin:

1. ilman johtajan lupaa koettamasta päästä minkäänlaiseen yhteyteen toisten vankien, jotka ovat sijoitetut muihin huoneisiin, tai syrjäisten henkilöitten kanssa,
2. ilman lupaa lähtemästä hänelle asunnoksi osoitetusta vankihuoneesta taikka hänelle työtä tai muuta varten erittäin määrätystä paikasta,
3. harjoittamasta kortti- tai arpapeliä,
4. pitämästä hallussaan rahoja tai muita esineitä paitsi kuin niitä, joiden hallussapitämiseen hänellä on eri lupa,
5. ilman johtajan kulloinkin antamaa erityistä lupaa lähettämästä tai vastaanottamasta kirjeitä tai tapaamasta sukulaisiaan.”¹⁷⁶

Vankien elämä vankileireillä määriteltiin nukkumaanmenoa ja heräämistä myöten. Heidän oli ”noustava makuulta kello 6 aamulla sekä mentävä levolle kello 9 illalla”.¹⁷⁷ Aamun aloitti nimenhuuto, jossa vartijat järjestivät vangit pihalle sotilaallisiin rivistöihin.¹⁷⁸ Kuri oli siis tiukan sotilaallista, ja sääntöjä oli noudatettava täsmällisesti.

¹⁷⁶Suomen sotilasvankiloiden väliaikainen ohjesääntö. Vankityön ja työvankien vartioinnin järjestämistä koskevia ehdotuksia ja ohjeita 1918. Ha 1. Ohjesäännöt muistiot ja ehdotukset 1918. Sotavankilaitoksen arkisto. KA.

¹⁷⁷Suomen sotilasvankiloiden väliaikainen ohjesääntö. Vankityön ja työvankien vartioinnin järjestämistä koskevia ehdotuksia ja ohjeita 1918. Ha 1. Ohjesäännöt muistiot ja ehdotukset 1918. Sotavankilaitoksen arkisto. KA.

¹⁷⁸Kustaa Jäntti. TMT:41:2. TA.

Vaikka vankileirit olivat edellä mainituin tavoin säänneltyjä ympäristöjä, oli sääntöjen valvonta leireillä kuitenkin vaikeaa. Kuten aikaisemmin esitin, oli leireillä suuria puutteita vartiostojen vahvuuksissa, eikä leirien vartijakunta ollut täysin luotettavaa. Virallisten sääntöjen lisäksi vangin olikin tärkeää oppia leirielämän varsinaiset käytännöt – siis se kuinka virallista säännöstöä käytännön tasolla vartioston toimesta noudatettiin.

Sotavankitutkimuksissa on havaittu, että vartijoihin tutustuminen on sotavangeille tärkeä selviytymiskeino vankileireillä. Kyse voi olla yhteistyöstä tai muusta sosiaalisesta kanssakäymisestä vangitsijoiden kanssa, mutta myös yksinkertaisempi vartijoiden rutiinien ja toimintamallien opettelu on vangeille hyödyllistä.¹⁷⁹ Vartijat olivat tärkeässä roolissa siinä millaiseksi vankien elämä Helsingin vankileireillä muodostui, ja Helsingin punavangit käyttivätkin edellä mainittuja keinoja monella tapaa hyödykseen.

Alkuvaiheessa Helsingin vankileirien vartionnista vastasivat saksalaiset sotilaat. He olivat vangeille yleisesti ottaen mieluisia vartijoita. He suhtautuivat vankeihin ilman ylimääräistä tunnelatausta, mikä muistelmien mukaan monella suojeluskuntalaisella vartijalla oli. Esimerkiksi Suomenlinnaan saapunut Viljo Sohkanen otti saksalaiset vastaan ilolla, sillä hänestä heidän komentoonsa pääsy ”tuntui turvalliselta”.¹⁸⁰

Vangit tulivatkin saksalaisten kanssa yleisesti ottaen toimeen hyvin. Alkuvaiheessa saksalaisten harrastama vankien ”besorkkaus” eli kaiken vähänkään arvokkaan tavaran varastaminen ei tietenkään ollut vankien mieleen, mutta inhimillisen kohtelun ansiosta muistelmissa saksalaisia kuvataan pääosin positiivisesti.¹⁸¹

Vankien omaisuuden varastaminen on hyvä esimerkki siitä, mitä vangin tuli ymmärtää asemastaan ja leirin käytännöistä: vaikka niin vartijoille kuin vangeillekin oli luotu tarkat säännöt, oli vartijan sana viimeinen laki vankileirillä. Viljo Sohkanen kertoo tällaisesta tilanteesta varkauksiin

¹⁷⁹Ursano & Rundell 1995, s. 436

¹⁸⁰Sohkanen 1967, s. 130

¹⁸¹Ks. esim. Ruotsalainen, Anselm. 3A. Suomen luokkasota. KansA; Sohkanen 1967, s. 169; Hugo Lehtosen haastattelu (äänite). KansA

liittyen: ”onhan upseereillakin omat 'besorkkauksensa' niin kuin olemme nähneet. Vanki saa nähdä paljon. Ei ole pelkoa että kantelisi.”¹⁸²

Vankeja valvoneet saksalaiset olivat tehokkaan armeijan osa ja vartijoinakin heidän toimintansa oli sen mukaista. Vankien tuli totutella sotilaallisen nopeisiin liikkeisiin esimerkiksi ulos kasarmista järjestäytyessään tai he saivat maistaa sotilaiden ruokokeppiä kovien huutojen säestyksellä. Armeijan hierarkia toi tehokkuutta vankien hoitoon, mutta saksalaisten toimissa on selkeästi havaittavissa myös se, että tavalliset sotamiehet eivät olleet kovinkaan kiinnostuneita vankien tiukasta kohtelusta ellei läsnä ollut upseereita tai aliupseereita.¹⁸³ Muistelmien mukaan upseereita ei leireillä kovin usein näkynytäkään, sillä he Helsingissä oli vapauttajille paljon ”riemuja tarjolla”.¹⁸⁴

Vangit oppivat tämän seikan saksalaisista vartijoistaan nopeasti, ja kun vankien joukossa oli yleensä jonkin verran saksan kielen taitajia, alkoivat he luoda suhteita alemman miehistön kanssa. Vangit huomasivat pian, että saksalaisten joukossa oli paljon työväenhenkisiä sotilaita, ja että monenlainen yhteistyö heidän kanssaan oli mahdollista ja hyödyllistä.¹⁸⁵ Vangit ja saksalaiset kävivät keskenään paljon kauppaa elintarvikkeista, mutta saksalaiset välittivät vangeille myös tärkeitä tietoja leirien ulkopuolelta. Vangit saivat saksalaisten aikana myös liikkua vankileirillä kohtuullisen vapaasti. Ainakin Suomenlinnassa vangit saivat käydä kaupassa ostoksilla.¹⁸⁶

Saksalaiset luovuttivat vartiointivastuuta suomalaisille toukokuun lopulta alkaen. Vartijoiden vaihtuminen oli vangeille jännittävä hetki, sillä vaikka

¹⁸²Sohkanen 1967, s. 152

¹⁸³Hugo Lehtosen haastattelu. KansA; Sohkanen 1967, s. 155.

¹⁸⁴Viljo Sohkanen haastattelu.

http://yle.fi/elavaarkisto/artikkelit/he_olivat_mukana_sisallissodassa_1918_27811.html#media=27828

¹⁸⁵Sinisalo, Otto V.. TMT:164:465. TA; Kustaa Jäntti. TMT:41:2. TA.

¹⁸⁶Nurminen, Oiva. TMT:541:29. TA; Sohkanen 1967, s. 132, 146-147, 169

säännöt eivät leireillä muuttuneet, oli vartijoilla keskenään usein hyvinkin erilainen käsitys niiden noudattamisen tarkkuudesta. Saksalaisten jälkeen vartioinnista vastasivat suojeluskuntalaiset, ja heidän aikanaan kurinpito koveni Helsingin vankileireillä. Tuomas Junttilan mukaan suomalaisten valvonnassa vankien liikkumista leirillä rajoitettiin entisestään. Öisin ei enää päässyt ulos tarpeilleen, eikä päivisin edes sotilaiden saattamana päässyt meren rantaan pesulle. Suomalaiset vartijat ryhtyivät myös estämään tehokkaammin ohjesäännön kieltämää puhelua ”syrjäisten kanssa”, mikä vaikeutti vankien elämää leireillä melko paljon.¹⁸⁷

Saksalaisten lähdön jälkeen vartioinnista enimmäkseen vastanneet suojeluskuntalaiset suhtautuivat vankeihin melko kielteisesti ja he olivat muutenkin kokemattomia vankien vartioinnissa. Tämä tulee vankien kertomuksissa selkeästi esiin. Saksalaisten melko vapaaksikin kuvattuun komentoon tottuneet vangit tyrmistyivät suojeluskuntalaisten toimista. Mooses Luode esimerkiksi kertoo saksalaisten ainoastaan tönineen vankeja kivääriensä perillä kun taas suomalaiset uudet suomalaiset vartijat löivät niin kovaa, että ”kyllä sininen tuli”.¹⁸⁸ Kokemattomuus ja äkkipikaisuus tuli esiin vielä ikävämmilläkin tavoilla. Viljo Sohkanen esimerkiksi kertoo kuinka vankijoukko tungeksi töihin, ja sitä ”pelästyi vahdissa ollut poika ja ampui kohti joukkoa muutaman askeleen päästä ilman varoituslaukausta”. Vastaavia kertomuksia vartijoiden toiminnasta löytyy muidenkin vankien muistelmista.¹⁸⁹ Vankileiriorganisaation aineisto tukee vankien kertomuksia siitä, että loppukevään ja alkukesän aikana, milloin suomalaiset vasta totuttelivat vartiointitehtäviin, vankileireillä tapahtui paljon väkivaltaisuuksia ja ampumavälikohtauksia.¹⁹⁰

Uudet vartijat toivat mukanaan uudet toimintatavat. Tuomas Junttila kuvaakin tilannetta ensimmäisten suomalaisten vartijoiden lomallepääsyn yhteydessä seuraavasti: ”meillä oli odotettavissa taas vahdinmuutos, eikä ole tiedossa jos asiat tiukkenevat tai heltyvät”.¹⁹¹ Suojeluskuntalaisten jälkeen

187Junttila, Tuomas. 3A. Suomen luokkasota. KansA

188Luode, Mooses. TMT:207:3404. TA

189Sohkanen 1967, s. 170

190Anselm Ruotsalainen. 3A. KansA; Bc 61–101. Vankikortisto vankileireittäin.

Sotavankilaitos. KA; Bb 3. Nimiluettelo, vapautetut, karanneet, kuolleet, poissiirretyt.

Suomenlinnan sotavankileiri-pakkotyölaitos. KA.

191Junttila, Tuomas. 3A. Suomen luokkasota. KansA

vartiontitehtäviin tulivat asevelvolliset. Poikkeuksia oli molempiin suuntiin, mutta yleisesti ottaen suojeluskuntalaiset kohtelivat vankeja heitä vartioidessaan melko tiukasti, kun taas asevelvolliset olivat huomattavasti myötätuntoisempia vankeja kohtaan. Asevelvolliset olivat paljon sekalaisempaa joukkoa kuin suojeluskuntalaiset. Viljo Sohkasen mukaan he eivät olleet ”herraspoikia”, vaan pikemminkin ”torppareita, mäkitupalaisia, työläisiä ja joitakin talonpoikia”. Asevelvollisten kanssa välit olivat huomattavasti paremmat, ja he jopa auttoivat vankeja – tosin vain päällystön silmän välttäessä.¹⁹²

Suomalaisissa vartijoissa oli kuitenkin eroja keskenään, ja vartijoiden tapojen opettelu ja vartijoihin tutustuminen nousee taas tärkeäksi keinoksi vankien leirillä selviytymisessä. Vankien tulikin tunnistaa vartijoiden keskuudesta millä tavalla kukin heistä tehtäväänsä suhtautui.¹⁹³

Vangit tarkkailivat uusia vartijoitaan aikansa ja lähestyivät heitä vähitellen. Tuoreet vartijat olivat usein virkaintoisempia. Tähän viitaten esimerkiksi Väinö Salovaara kertoo kirjeissään vaimolleen kuinka ”luuta tekee aina alussa puhtaampaa jälkeä”. Kuri höltyi hänen mukaansa yleensä ajan myötä tai kun vartiosto ansaitsi itselleen ”kannukset”.¹⁹⁴ Vangit päättelivät joskus myös vartijoiden ulkonäöstä kannattiko keskusteluun pyrkiä. Kertomuksissa on mainintoja kuinka ”nuori herra, rillit nenällä, puukko ja muita helyjä rinnoilla” suhtautui vankeihin epäluuloisen pelokkaasti uhkaillen jopa ampuvansa mikäli sääntöjä ei toteltaisi, kun taas toinen ”pienviljelijän poika” ei ”pelänny, ei vähäänkän, minun olentooni”.¹⁹⁵ Yleensä tutustuminen ja tapojen oppiminen oli kuitenkin pitkälisempi prosessi. Vangit suhtautuivat aluksi kaikkiin vartijoihin varovaisuudella, mutta vähitellen joukosta onnistuttiin tunnistamaan vähemmän virkaintoiset, jotka eivät noudattaneet sääntöjä viimeistä piirtoa myöten. Vangit kokeilivat jatkuvasti kurin rajoja ja opettelivat tapoja vartijoiden huijaamiseksi. Muistelmien mukaan vangit esimerkiksi kokeilivat kuinka kauas vartijoista saattoi työkomennuksilla poistua. Muistelmien mukaan vartijoille usein riitti

192Sohkanen 1967, s. 198-200; Luode, Mooses. TMT:207:3404. TA; Junttila, Tuomas. 3A. Suomen luokkasota. KansA

193Ks. esim. Luode, Mooses. TMT:207:3404. TA; Ruotsalainen, Anselm. 3A. KansA.

194Salovaara, Väinö. TMT:1108:363. TA.

195Luode, Mooses. TMT:207:3404. TA

kunhan toiminta näytti ulkoisesti hyvältä: esimerkiksi kottikärryä työntäen tai laastiämpäri kädessä saattoi leirillä kävellä hyvinkin vapaasti. Väärä nimi liikkumiseen oikeuttavassa passissa ei myöskään haitannut monia vartijoita.¹⁹⁶ Vartijat vaihtuivat leireillä kuitenkin melko usein ja uusien vartijoiden tultua vankien piti aina koetella rajoja uudestaan ja selvittää kuinka paljon sääntöjä kenenkin kanssa oli mahdollista kiertää. Vangit saivat siis olla vartijoiden kanssa hieman varpaillaan koko ajan.

Vartijoiden tapojen oppiminen ja suhteet vartijoihin olivat vangeille useista syistä. Vangeille oli tietysti tärkeää oppia kuinka välttää väkivallan kohteeksi joutuminen, mutta vankien oli mahdollista hyötyä myös yhteistyöstä vartijoiden kanssa. Vartijat olivat vangeille ainoa kunnollinen kontakti ulkomaailmaan. Kirjeenvaihto oli luvallista ainoastaan pienillä sensuurin läpi menevillä postikorteilla. Vartijoilta oli mahdollista saada tietoja yhteiskunnallisista tapahtumista, ja mikä varmaankin monelle tärkeämpää, salakuljettivat monet vartijat kirjeitä vankien ja heidän perheidensä välillä.¹⁹⁷

Kurittomuustapauksia oli vartijoiden keskuudessa jonkin verran, mutta pelkästään vartijoiden vähäinen määrä aiheutti ongelmia kurinpidossa ja vartioinnissa. Kuten sanottua, vangit saivat elää piikkilanka-aitausten sisäpuolella melko vapaasti välittämättä suuremmin vartijoiden toimista satunnaisia tapauksia lukuun ottamatta.

Majoitus vankien kannalta

Vankeuden ensimmäiset päivät olivat hyvin epävarmoja. Ruokaa sai melko epäsäännöllisesti ja majoituspaikat vaihtuivat tiuhaan.¹⁹⁸ Kunhan vankileiriorganisaatio sai toimintansa kunnolla käyntiin ja alun sekasorrosta selvittiin, alkoi vankeudessa hieman vakinaisempi vaihe, jonka aikana vangit pyrkivät tekemään olostaan leireillä mahdollisimman siedettävää.

¹⁹⁶Anselm Ruotsalainen. 3A. KansA; Mäkinen, Heikki. 6B. Suomen luokkasota. KansA; [Huhta; Vuolijoki](#)

¹⁹⁷Suomen sotilasvankiloiden väliaikainen ohjesääntö. Vankityön ja työvankien vartioinnin järjestämisestä koskevia ehdotuksia ja ohjeita 1918. Ha 1. Ohjesäännöt muistiot ja ehdotukset 1918. Sotavankilaitoksen arkisto. KA; Salovaara, Väinö. TMT:1108:363. TA; Junttila, Tuomas. 3A. Suomen luokkasota. KansA.

¹⁹⁸Paavolainen 1971, s. 41-43

Kuten vankileirien järjestymistä kuvaavassa kappaleessa esitän, oli vankien majoitus huonoissa kantimissa koko vankileirien olemassaolon ajan. Majoitusolot olivat vangeille tärkeitä kahdesta syystä. Ensinnäkin täyteen ahdetut ja likaiset majoitustilat altistivat vangit tautitartunnoille, jotka – jos eivät itsessään olleet tappavia – veivät vangit ainakin sairauden ajaksi pois työporukasta, mikä heikensi selviytymismahdollisuuksia huomattavasti.¹⁹⁹ Toisaalta sotavankitutkimuksessa ympäristön on havaittu olevan tärkeä tekijä myös vankien henkisen jaksamisen kannalta.²⁰⁰

Vankileiri, johon vanki joutui vaikutti melko paljon mahdollisuuksiin parantaa majoitusoloja. Helsingin alueella vankien majoitustilat vaihtelivat huomattavasti, ja siihen minne vanki päätyi vaikutti onnen lisäksi myös se kuinka vaaralliseksi vanki oli määritelty. Tilat, joihin vangit Helsingin leireillä saapuivat, olivat yleensä kolkkoja, epäsiistejä ja olivat olleet usein pitkään lämmittämättäkin. Kun vangit suljettiin kasarmeihin tai muihin säilytystiloihin, ryhtyivät he ensimmäisenä järjestämään asumuksiaan siedettävämpään kuntoon niissä rajoissa kuin se oli mahdollista.²⁰¹

Majoitustiloista puuttui kaikki normaaliin asumiseen liitetyt mukavuudet; vangeille ei ollut juurikaan sänkyjä tai muitakaan huonekaluja. Vankien ensimmäisiä toimia olikin jonkinlaisten makuupaikkojen järjestäminen itselleen. Suomenlinnassa ensimmäisenä huoneisiin saapuneet varasivat itselleen mahdolliset sängyt, mutta muut joutuivat tyytymään itse rakentamiinsa erilaisiin lavereihin ja muihin ratkaisuihin, sillä kylmällä ja likaisella kivilattialla ei terveyssyistä kannattanut maata. Sänkyjen lisäksi kasarmeista puuttui myös muut perusmukavuudet: käymälänäkin toimi yleensä kasarmin nurkkaan sijoitettu tynnyri.²⁰² Katajanokalla vankien huoneista puuttui kaikki huonekalut, ja materiaalia makuupaikkojen tekoon oli vähemmän kuin Suomenlinnassa. Ahtaus oli myös vakava ongelma, jopa siinä määrin, että öisen kulkijan piti astua nukkuvien vankien yli.²⁰³

¹⁹⁹Nyström 2013, s. 294

²⁰⁰Mytum, Harold: Materiality Matters: The Role of Things in Coping Strategies at Cunningham's Camp, Douglas During World War I. Teoksessa Prisoners of War (Toim. Mytum, Harold & Carr, Gilly), Springer 2013. s. 169-172

²⁰¹Sohkanen 1967, s. 131; Sinisalo, Otto V.. TMT:164:465. TA; Sievers 1930, s. 8.

²⁰²Sohkanen 1967, s. 139, 167; Tuomas Junttila. 3A Suomen luokkasota 1918. KansA; Luode, Mooses. TMT:207:3404. TA.

²⁰³Selin, Arvid. 3A. Suomen luokkasota. KansA.

Iso-Mjölössä, minne vaarallisimmat vangit sijoitettiin, oli vastaavia ongelmia majoituksen kanssa. Tilaa vangeilla oli erään muistelman mukaan korkeintaan sen verran kuin ”kirkkomaassakin ruumiille annetaan”.²⁰⁴ Oloihin ei ilmeisesti tullut koko leirin toiminnan aikana suurempaa parannusta, mutta vangeilla oli luokituksesta riippuen mahdollista parantaa olojaan jonkin verran. Vapaimmissa oloissa olleet työväenliikkeen johtomiehet rakensivat majoitustiloihinsa jopa uuneja, kun kuolemantuomion saaneilta evättiin jopa mahdollisuus lehtien keräämiseen makuulaverien pehmikkeeksi.²⁰⁵

Ohjesäännön mukaan vangit oli ”pakoitettava noudattamaan mahdollisimman suurta puhtautta ja siisteyttä”, ja vartijat olivat vastuussa tämän valvomisesta.²⁰⁶ Säännöstöä ei kuitenkaan noudatettu riittävästi, ja majoitustilojen siisteys nousi kesään tultaessa tärkeäksi puheenaiheeksi. Esimerkiksi Suomenlinnan taloudenhoitajan mukaan vankileirissä oli ”kaikkialla tunkiokasoja, haisevia likakaivoja aivan kasarmien vieressä ja julkisillakin paikoilla” ja lisäksi olivat myös ”rakennusten käymälät tyhjentämättömiä”.²⁰⁷ Siivottomuutta vastaan pyrittiin taistelemaan, sillä ymmärrettiin, että siitä aiheutuisi ”mitä turmiollisimpia terveydellisiä vaaroja”.²⁰⁸ Siivoustoimintaa ei kuitenkaan saatu kunnolla toimivaksi, ja vaikka leirien johto muistutteli alaisiaan siitä läpi kesän, oli tilanne huono vielä syksylläkin kun Väinö Hakkila pääsi tarkastamaan Suomenlinnan vankileiriä.²⁰⁹

Koska vankileiriorganisaatio oli hidas puuttumaan huonoon hygieniatilanteeseen, täytyi vankien ryhtyä omiin toimiin asiassa. Arvid Selin kirjoitti Katajanokalla päiväkirjaansa kesäkuun puolivälissä: ”Täytyy

204Räisänen, Yrjö: *Erään kapinavangin muistoista*. Kevättervehdys. Sosialidemokraattisen puolueen julkaisu 1919. Sos.-dem puoluetuomikunta, Helsinki 1919.

205Kallinen 1972, s. 84; Salovaara, Väinö. TMT:1108:363. TA.

206Suomen sotilasvankiloiden väliaikainen ohjesääntö. Vankityön ja työvankien vartioinnin järjestämistä koskevia ehdotuksia ja ohjeita 1918. Ha 1. Ohjesäännöt muistiot ja ehdotukset 1918. Sotavankilaitoksen arkisto. KA

207Kierto kirje 13.6.1918 vankilapiirien johtajille. I-VI vankilapiireille saapuneet kirjeet 1918-1919. Ee 1. Suomenlinnan sotavankileiri-pakkotyölaite. KA.

208Ibid.

209I-VI vankilapiireille saapuneet kirjeet 1918-1919. Ee 1. Suomenlinnan sotavankileiri-pakkotyölaite. KA; Väinö Hakkila: Suomenlinnan vankilaoloista. Helsingin Sanomat 4.9.1918.

koittaa pitää vähän puhtautta edes ettei tauti pääse levenemään.”²¹⁰ Joissain kasarmeissa vangit loivat keskuuteensa kohtuullisen järjestelmälliset säännöt siivouksen ja muiden yleisten askareiden hoidosta. Toisissa kasarmeissa taas yleiset askareet jäivät muutamien aktiivisempien vankien kontolle. Arvid Selin esimerkiksi hoiti päiväkirjansa mukaan vankitupansa siivousta lähes yksinään. Hän tosin sai Katajanokan vankilaviranomaisilta siivousvälineitä käyttöönsä.²¹¹ Mooses Luoteen mukaan Suomenlinnan vangit ensin valittivat tilanteesta viranomaisille, mutta kun

*“mitään muutosta ei tullu parempaan eikä huonompaankaan sen kun itse jotain keksittiin, ensin määrättiin pari kun murjun (huonee) lakaisee vuoron perään toinen tuo puut ja toinen veden”.*²¹²

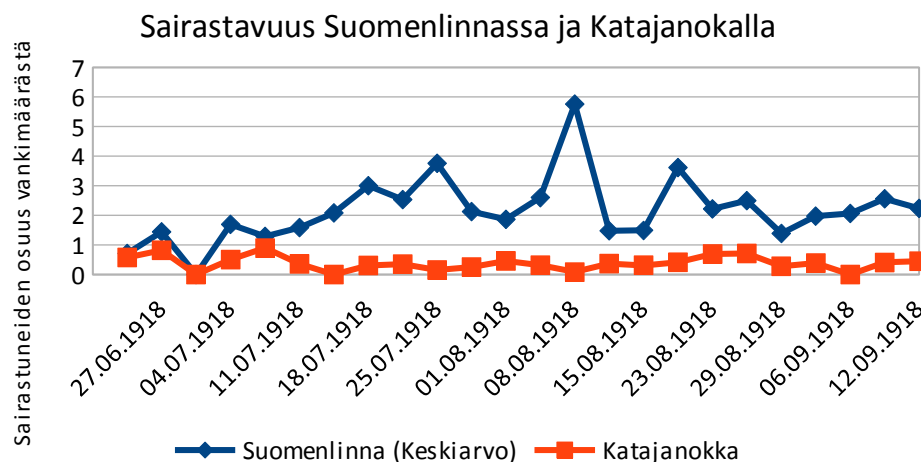
Katajanokalla siivous oli luultavasti myös pienemmistä tiloista johtuen helpommin järjestettävissä, vaikka se ilmeisesti usein jäikin yksittäisten vankien kontolle. Suomenlinnassa muistelmien mukaan siivousta järjestettiin vaihtelevasti, mutta tarkemmin asia ei aineistosta selviä. Selvää on, että ongelmia oli vielä pitkälle syksyyn.²¹³ Mahdollisuudet hygienian ylläpitoon vaikuttivat luultavasti melko paljon vankien selviytymiseen. Aukottoman syy-seuraussuhteen löytäminen siivouksen ja sairastavuuden välille on mahdotonta, mutta kuten alla olevasta kuvaajasta näkyy, näyttäytyvät alueet, joissa muistelmien mukaan on ollut parempia mahdollisuuksia hygienian ylläpidolle myös pienemmän sairastavuuden alueina. Iso-Mjölön leiristä ei valitettavasti ole saatavilla sairaustilastoja. Sairastavuuden eroihin voi myös olla muita syitä, kuten parempien työmahdollisuuksien tarjoamat suuremmat ravintomäärät ja sitä kautta paremmin säilynyt vastustuskyky.

²¹⁰Selin, Arvid. 3A. Suomen luokkasota 1918. KansA.

²¹¹Ibid.

²¹²Luode, Mooses. TMT:207:3404. TA

²¹³Väinö Hakkila: Suomenlinnan wankilaoloista. Helsingin Sanomat 4.9.1918.

Kuvaaja 3: sairastuneiden osuus vankileirien

vankimäärästä raporttijaksoilla. Lähde:

Sotavankileirien viikkoraportit. Ec 4. Sotavankilaitos.

KA.

Siivouksen lisäksi myös vankien peseytyminen oli ongelma. Suomenlinnan taloudenhoitajan Aarne Lingon mukaan Suomenlinnan vangit oli saunotettu kahdesti kuussa.²¹⁴ Muistelmien mukaan tämä on kuitenkin turhan optimistinen arvio. Esimerkiksi vankina Helsingissä aina toukokuun alusta asti ollut Mooses Luode pääsi muistelmansa mukaan ensimmäisen kerran saunaan vasta juhannuksena.²¹⁵ Myös Viljo Sohkasella ja Anselm Ruotsalaisella kesti pitkälle kesään ennen kuin he pääsivät ensimmäistä kertaa saunaan peseytymään.²¹⁶ Katajanokalla vangeilla oli ilmeisesti kohtuulliset peseytymismahdollisuudet, mikä johtui luultavasti paremmasta veden saatavuudesta kuin Suomenlinnassa. Arvid Selinin päiväkirjojen mukaan säännölliset mahdollisuudet saunomiseen alkoivat kuitenkin vasta heinäkuussa.²¹⁷ Poikkeuksellisesti Iso-Mjölön vankileirissä peseytymismahdollisuudet olivat muistelmien mukaan Helsingin vankileireistä parhaat, ainakin “herraspunikeille”.²¹⁸

Ainoana liiallisen ahtauden aiheuttamana ongelmana ei ollut huono hygienia

²¹⁴Taloudenhoitaja Lingon kirje sotavankilaitoksen intendentuurille 6.7.1918. Db 1.

²¹⁵Luode, Mooses. TMT:207:3404. TA

²¹⁶Ruotsalainen, Anselm. 3A. Suomen luokkasota 1918. KansA; Sohkanen 1967, s. XX

²¹⁷Selin, Arvid. 3A. Suomen luokkasota 1918. KansA.

²¹⁸Ks. esim. Huhta 1948, s. 103; Salovaara, Väinö. TMT:1108:363. TA.

ja siitä johtuvat terveydelliset ongelmat. Ahtaus teki vankien elinympäristönsä hallinnan huomattavasti vaikeammaksi. Henkilökohtaisen tilan puuttuminen aiheuttaa tutkimusten mukaan vangeille suurempaa stressiä kuin pelkkä väenpaljous. Oman tilan hankkiminen on havaittu yhdeksi tärkeäksi keinoksi mielenterveyden säilyttämisessä vankileireillä.²¹⁹ Myös Helsingin vankileirien vangit joutuivat painimaan näiden kysymysten kanssa.

Erialaisten makuupaikkojen rakentaminen on tulkittavissa mukavuuden halun lisäksi myös jonkinlaiseksi oman tilan rajaamiseksi. Vangit pyrkivät niillä luomaan itselleen edes jonkinlaiset henkilökohtaiset tilat, mutta suuressa vankimäärässä sellaisen ylläpito kävi lopulta kovin hankalaksi.

Muistelmassa ei näihin asioihin kovinkaan paljoa kiinnitetä huomiota, sillä niitä ei varmaankaan koettu tärkeäksi kerrottavaksi jälkipolville. Kuitenkin niissäkin tulee yleensä esiin jonkinlainen oman paikan rakentaminen.

Aikalaisaineistoissa, kuten kirjeissä ja päiväkirjoissa, käytännön elämästä kerrotaan usein kuitenkin enemmän. Esimerkiksi Tuomas Junttila kertoo kirjeissään vaimolleen, kuinka hän valmisti ystäviensä kanssa makuulaverit, ja painottaa kuinka nyt sai maata ”omalla korokkeella”.²²⁰ Mooses Luode teki myös ”jotain petin mukasta” ystävänsä kanssa yhteiseen käyttöön.

Vaikka hän aivan yksin ei tilaa saanutkaan haltuunsa, oli hänellä uusien järjestelyjen jälkeen muistelmansa mukaan ”papin olot”.²²¹ Kustaa

Vesiluoma kertoo puolestaan, että tila, johon heidät majoitettiin, ”muodosti mukavasti neliön nurkkauksen mihin me Riihimäkeläiset majoitumme”.²²²

Tila siis rajattiin henkilökohtaisesti tai entuudestaan tuttujen vankitoverien kesken. Puute omasta tilasta nousee aineistoista vielä selkeämmin esiin.

Jatkuvat muutot ja niiden mukanaan tuomat ylimääräiset majoitusjärjestelyt aiheuttivat monille vangeille suurta ahdistusta. Katajanokan sisällä vankeutensa aikana lukuisia kertoja muuttanut Arvid Selin puki tämän sanoiksi päiväkirjassaan: “En ollenkaan tykkää nyt elämästäni sillä kun ei saa olla yhdessä paikassa vaan viedään paikasta toiseen kun Jerusalemin suutari. Täällä on paikat kovin likaiset että ei tiedä mihin uskaltaa heittää

²¹⁹Mytum 2013, s. 173

²²⁰Junttila, Tuomas. Kansio 19. Suomen luokkasota. KansA.

²²¹Luode, Mooses. TMT:207:3404. TA.

²²²Vesiluoma, Kustaa. TMT:116:150. TA.

itsensä pitkälle. ”²²³

Henkilökohtaiset tilat ja majoituspaikan pysyvyys olivat vangeille tärkeitä myös käytännön syistä. Vangeilla oli leireillä mukanaan jonkin verran tavaraa, ja väenpaljous ja muutot tekivät omaisuudesta huolehtimisen vaikeaksi. Kaikki vangit kärsivät puutteesta, ja sen valossa on ymmärrettävää, että esimerkiksi vartiomatta jääneet ruokatarpeet katosivat nopeasti. Kasarmille jäänyt omaisuus vietiin esimerkiksi Viljo Sohkaselta ja Mooses Luoteelta vain pari tilannetta mainitakseni.²²⁴ Luultavasti varkauksien välttämiseksi tuttavien kanssa muodostetut yhteiset asuinalueet olivat yleinen ratkaisu. Esimerkiksi Tuomas Junttila ja hänen toverinsa pitivät vuoroin huolta toistensa omaisuudesta.²²⁵

Monissa muistelmissa mainitaan myös halu päästä välillä pois kasarmin vilinästä. Ihmispaljoudessa rauhallisen yksinolon mahdollisuudet olivat todella rajoitettuja, ja sitä varten vankien täytyi keksiä omia keinoja. Jotkut vangeista keksivät itselleen mieluisia rauhoittumispaikkoja, kuten Viljo Sohkanen, joka löysi sellaisen kasarminsa kolmannesta kerroksesta: ”On olemassa yksi paikka missä näkee kaunista, merta ja vehmasta luontoa. Mieleni on kuin pyhiinvaeltajalla kun sinne käyn, vaikka portaat ovatkin raskaat.”²²⁶ Työnsä kautta vapaaseen kulkemiseen oikeuttaneen passin saanut Anselm Ruotsalainen kertoo hieman vastaavasti, kuinka hän haketi yksin eräälle Suomenlinnan kalliolle katselemaan kaiholla ”kaupunkiin, jossa ihmiset elivät vapaana”.²²⁷ Toiset vangit taas saattoivat jäädä pois töistä saadakseen hieman aikaa itselleen. Arvid Selin esimerkiksi jäi joskus pois työporukoista, ja yksin ollessaan hän kulutti aikaa esimerkiksi lukemalla, nukkumalla tai hygieniaansa hoitamalla.²²⁸

Ravinto

Valtauksen jälkeisessä Helsingissä kärsittiin kovasta ruokapulasta, eikä vankien voi sanoa olleen ruokahuollon järjestämisessä etusijalla.

²²³Selin, Arvid. 3A. Suomen luokkasota 1918. KansA.

²²⁴Luode, Mooses. TMT:207:3404. TA; Sohkanen, Viljo 1967, s.

²²⁵Junttila, Tuomas. Kansio 19. Suomen luokkasota. KansA.

²²⁶Sohkanen 1967, s. 177

²²⁷Ruotsalainen, Anselm. 3A. Suomen luokkasota. KansA.

²²⁸Selin, Arvid. 3A. Suomen luokkasota 1918. KansA.

Kaupungissa oli muun väestön lisäksi ruokittavana myös suuri joukko sotilaita.²²⁹ Vankien ruokinta Helsingissä annettiin aluksi Elannon vastuulle, mutta se ei kuitenkaan saanut muonitusta hoidettua kovinkaan järjestelmällisesti, vaan eri vankiloissa tarjottiin erilaisia ruokia, jotka tulivat milloin keneltäkin. Muonitus oli yleisesti ottaen hyvinkin riippuvaista saksalaisten valvomista venäläisiltä jääneistä ruokavarastoista.²³⁰

Muonituksesta tuli nopeasti ylhäältä johdettua byrokraattista toimintaa, jossa organisaatio tuntui uskovan enemmän raportteihin kirjattuihin lukuihin kuin leireiltä kantautuviin kertomuksiin liian pienestä ravintomäärästä. Keskitetympään ratkaisuun ruokinnassa päästiin luultavasti toukokuun 1918 puolivälin tienoilla, jolloin sotavankilaitoksen intendentuurin ensimmäiset vankien muonitus suunnitelmatkin julkaistiin. Suunnitelman mukaan vangeille tuli antaa vuoropäivin joko 75g leipää, 25g voita, 200g silakkaa, 200g kalliokalaa, 20g rasvaa, 20g pellavajauhoja ja 5g ruisjauhoja tai 200g leipää, 25g voita, 200g silliä, 200g lihaa, 30g rasvaa, 30g pellavajauhoja, 10g ruisjauhoja ja 300g hapankaalia.²³¹

Annosmäärät ymmärrettiin liian pieniksi, ja niihin tehtiin korjauksia jo toukokuun aikana, mutta ne pysyivät kuitenkin liian pieninä koko kesän ajan. Vasta elokuun alkupuolella vankien ravinto saatiin vihdoinkin tasolle, joka vastasi vankileirien ravintoa tarkkailleen lääkäri Carl Tigerstedtin arvioita vankien minitarpeesta. Siitä eteenpäin työttömille vangeille pyrittiin tarjoamaan päivässä 2 300 kaloria vastannut annos ja vastaavasti työssä olleille 2 800 kaloria vastannut annos.²³²

Aina elokuuhun asti ruokamäärät olivat siis selkeästi liian pieniä vangeille, minkä lisäksi ruoka oli usein pilaantunutta tai huonosti valmistettua ja siten lähes kelvotonta syötäväksi. Vankien ravintotilanteen Helsingissä teki vaikeammaksi myös se, että Tulenheimon komissio oli päättänyt kieltämään

²²⁹Nyström 2013, s. 292.

²³⁰Paavolainen 1971, s. 177; Tiitta 1983, s. 28; Vankiloiden erilaisesta ravinnosta ks. esim. Sohkanen 1967, s. 124-125 ja Ruotsalainen, Anselm. 3A. Suomen luokkasota. KansA

²³¹Paavolainen 1971, s. 177-178; He 1. Muut sisällön mukaan järjestetyt asiakirjat. Sotavankilaitos. KA.

²³²Paavolainen 1971, s. 218; He 1. Muut sisällön mukaan järjestetyt asiakirjat. Sotavankilaitos. KA.

vankien omaisten ruoantuonnin vankileireille perustellen päätöstään sillä, että pakettien seassa oli kuulemma salakuljetettu jopa aseitakin.²³³ Salakuljetetuista aseista ei kuitenkaan ole merkintöjä. Muualla Suomessa ruokapaketit kiellettiin vasta toukokuun lopulla. Tärkeänä motiivina päätökselle oli, että ruoantuonti olisi jakanut vangit kahteen luokkaan, ”sellaisiin, jotka sukulaiset ja tuttavat ruokkivat ja sellaisiin, jotka kruunu ruokkii”.²³⁴ Sotavankilaitos kumosi pakettikiellon lopulta heinäkuussa, mutta Suomenlinnan siviilikomendantti von Wendt ei tähän alistunut. Hänen onnistui pitää pakettikielto voimassa Helsingin alueella aina elokuun lopulle asti.²³⁵

Vaikka ravintotilanne parani ajan kuluessa, pelkällä vankileirin tarjoamalla ravinnolla hengissä pysyminen mainitaan monissa muistelmissa suorastaan mahdottomaksi.²³⁶ Ravintotilanteen oltua tällainen, on ymmärrettävää, että vankien arki leirillä pyöri tavalla tai toisella ruoan ympärillä. Vangit oppivat nopeasti monia keinoja, millä lisäravintoa oli mahdollista saada vankileiriympäristössä, mutta mahdollisuudet tähän eivät olleet vankien keskuudessa kuitenkaan tasavertaiset. Niihin vaikutti niin vangin tausta, sotaan osallistuminen kuin puhtaasti vangin oma kekseliäisyyskin.

Ravintoa työtä vastaan

Kuten sanottua, saivat työssäkäyneet vangit muita vankeja isomman ruoka-annoksen viimeistään toukokuun 1918 loppupuolelta alkaen. Töiden teosta muodostuikin nopeasti vankien tärkein keino lisäravinnon hankintaan, ja vankileirin tarjoamat työt olivat hyvin kilpailtuja vankien kesken.

Yleensä vankeja haettiin töihin noutamalla heitä tarvittava määrä kasarmeilta. Työnjohtajat tai vartijat tulivat vankien luokse ja tiedustelivat halukkaita tarjolla oleviin tehtäviin. Kun vankien tietoon oli tullut, että työstä sai lisäruokaa, oli työinto taattu. Tuomas Junttila kertookin Suomenlinnan tilanteesta kotiinsa toukokuun 22. päivä salateitä pitkin lähettämässään kirjeessä:

²³³He 1. Muut sisällön mukaan järjestetyt asiakirjat 1918. Sotavankilaitos. KA.

²³⁴Paavolainen 1971, s. 179, 222.

²³⁵Tiitta 1983, s. 34

²³⁶Ks. esim. Kustaa Vesiluoma. TMT: 116:150.

*“työhön pääsy kehittyi tänään yleiseksi kilpailuksi. Edellisenä päivänä annetut lisäruoka-annokset työssä oleville houkuttelivat suuremman osan vangeista pyrkimään niiden 'lihapatojen' ääreen”.*²³⁷

Myöhemmin kesällä Junttilan kasarmin käytävät olivat niin täynnä töihin pääsyä odottavia, että niillä hädin tuskin mahtui kulkemaan. Mikäli kasarmeilla oli kuolleita tai sairaita vankeja, syntyi aamuisin jopa kilpailua kuka pääsisi heitä sieltä pois kantamaan, sillä siitäkkin oli tiedossa lisäännos.²³⁸ Nopeus ja häikäilemättömyys oli valttia töihin pääsyn kannalta.

Suurin osa Helsingin vankileirien työtehtävistä oli satunnaisia erityistä ammattitaitoa vaatimattomia. Näihin tehtäviin vangit valikoituivat ilmoittautumisnopeuden, ja tuomion tai luokituksen kelvollisuuden perusteella. Osa satunnaisemmistakin tehtävistä vaati joskus jonkinlaista ammattitaitoa vangeilta, mutta työtodistuksia ei leireillä kysely, vaan vankien innokkuus ja oma vakuutus ammattitaidosta riittivät yleensä vaativimpiinkin tehtäviin pääsemiseen.²³⁹

Sen lisäksi, että vankien tuli olla tietoisia, milloin töihin haettaisiin ja olla muita nopeammin niihin pyrkimässä, oli vangille kannattavaa tutustua vartijoiden toimintatapoihin perusteellisemmin saadakseen kaiken hyödyn irti. Yksinkertaisimmillaan tämä tuli esiin siinä, että vangit opettelivat tuntemaan töihin noutavat vartijat, ja näin he osasivat päätellä, millaista työtä heille kulloinkin oli tarjolla, ja sitten valikoida parhaat työmahdollisuudet. Vaikka töitä ei ollut läheskään kaikille vangeille, tarjoutui vangeille välillä mahdollisuuksia tehtävien valikoimiseen. Esimerkiksi Viljo Sohkasen mukaan vanki ”voi edeltäpäin arvioida minkälaiselle keikalle joutuu”, mikäli ”oppii tuntemaan solttuja jotka töihin hakevat”.²⁴⁰

Töistä muistelmissaan paljon kertonut Sohkanen mainitsee myös sen

²³⁷Tuomas Junttilan kirje vaimolleen 22.5.. Tuomas Junttila. Kansio 19. Suomen luokkasota. KansA

²³⁸Työhönnotosta ks. Esim. Ruotsalainen, Anselm. 3A. Suomen luokkasota. KansA; Tuomas Junttila. Kansio 19. Suomen luokkasota. KansA

²³⁹Ks. esim. Ruotsalainen, Anselm. 3A. Suomen luokkasota. KansA; Latva, Iivari. TMT:41:140-2. TA.

²⁴⁰Sohkanen 1967, s. 150

helposti todeksi ymmärrettävän seikan, että ruokatavaroiden lastaus oli vankien keskuudessa suosituimpia tehtäviä.²⁴¹ Toiset taas valikoivat työt sen mukaan millaisen korvauksen niistä sai. Anselm Ruotsalainen esimerkiksi kertoo muistelmissaan kuinka hän hakeutui betonitöihin, sillä tiesi niistä saavan suuremman annoksen kuin muista töistä.²⁴² Jotkut vangit puolestaan pyrkivät pääsemään vankileiristä ulos suuntautuville komennuksille, sillä niiden aikana oli mahdollista tavata omaisia.²⁴³

Silloin kun saksalaiset vielä olivat Suomessa, oli vankien keskuudessa selvää, että heidän töihinsä kannatti pyrkiä. Kuten sanottua, saksalaiset suhtautuivat vankeihin usein melko rauhallisesti, ja se tuli esiin myös työtehtävien valvonnassa. Muistelmien mukaan saksalaisten töissä vangit saivat olla hyvinkin vapaasti, ja saksalaisten töistä vankien oli usein mahdollista lähteä vähäksi aikaa omille teilleen kaupungille tai ainakin tavata töiden aikana omaisia. Saksalaisten töihin tietoisesti pyrkinyt Arvid Selin tapasi heidän töissään ollessaan vaimoaan lähes päivittäin. Antti Tuominen puolestaan tapasi luukahtaa saksalaisten komennuksilta Katajanokalla asuneen veljensä luokse syömään.²⁴⁴

Saksalaisten töissä oli muistelmien mukaan myös parhaat mahdollisuudet varastaa lisäelintarvikkeita. Suuri osa saksalaisten vangeilla teettämistä töistä oli elintarvikkeiden lastaamiseen liittyvää, ja ymmärrettävästi mahdollisuuksia varkauksiin tarjoutui paljon. Lähes kaikissa muistelmissa, missä saksalaisten työkomennukset mainitaan, kerrotaan myös erilaisista varkauksista ja pienemmistä rikkeistä. Huomionarvoista niissä on myös se, että usein saksalaiset vartijat näkivät nämä rikkeet, mutta jättivät puuttumatta niihin. Sotamiesten osalta tähän puuttumattomuuteen vaikutti mahdollisen myötätunnon lisäksi osaltaan luultavasti myös se, että he itsekin varastivat ruokakuormista, ja varkauksista kanteleminen olisi varmasti lisännyt myös heidän kiinni jäämisen riskiään.²⁴⁵

Suomalaisten johtamien työkomennusten suhteen vankien tuli muistelmien

241Sohkanen 1967, s. 150

242Ruotsalainen, Anselm. 3A. Suomen luokkasota. KansA.

243Selin, Arvid. 3A. Suomen luokkasota. KansA.

244Selin, Arvid. 3A. Suomen luokkasota. KansA; Tuominen, Antti. TMT:161:10. TA.

245Ks. esim. Sohkanen 1967 ja Nurminen, Oiva. TMT:541:29. TA.

mukaan olla paljon tarkempia. Kuten tavallisessa leirielämässäkin, vaihteli kuri suomalaisten johtamien työmaiden välillä myös hyvin paljon. Yleisesti ottaen kuri oli kovempaa, ja varastamiseen ei jäänyt niin paljon mahdollisuuksia kuin saksalaisten töissä. Töiden valvonnassa päti sama seikka kuin muussakin vartionnissa: kun vartijoita oli useampia, oli kuri kovempaa. Vartijoiden piti näyttää ylemmilleen, että he hoitivat tehtävänsä kunnialla, mutta samalla löytyi ymmärrystä myös vankeja kohtaan, kuten Vilho Tammion muistelman suomalaisten valvomasta ruoan lastauksesta kertoo: “Työntekoa valvova vartiomies huusi ja piti kovaa meteliä, mutta näytti samalla kädellä, että muonasäkeistä sopi anastaa leipää poveen.”²⁴⁶ Vastaava tilanne oli myös Anselm Ruotsalaisella Suomenlinnan perunamaalla. Vangeilta oli perunoiden syöminen kielletty ampumisen uhalla, mutta nälissään he kuitenkin söivät niitä. Multaista sylkeä valui suupielistä, mutta vartija ei välittänyt, vaikka varmasti huomasi asian.²⁴⁷ Suomalaisten vaihtelevaa tiukkuutta töiden valvonnassa kuvastaa hyvin se, että toisissa tilanteissa saattoi muutaman perunan varastamisesta päätyä putkaan useammaksi vuorokaudeksi, kuten aikaisemmin mainitsin.

Joskus vangeille tarjoutui mahdollisuuksia päästä samoihin työtehtäviin useampia kertoja. Silloin myös perusteellisempi vartijoiden ja työnjohtajien tapojen opettelu ja heihin tutustuminen oli hyödyllistä. Joissain pidemmissä työtehtävissä vartijat tai työnjohtajat alkoivat luottaa vankeihin, ja antoivat heidän hoitaa tointaan vapaammin, kuin kenties tehtävän sujumisen kannalta olisi ollut syytäkään. Anselm Ruotsalainen kertookin, kuinka hän muutaman päivän jälkeen oppi työnjohtajansa päiväruutiinit ja tiesi tarkkaan milloin hänelle oli turvallista poistua työpaikaltaan. Muiden vartijoiden varalta hän otti näön vuoksi laastiastian muuraustyömaalta mukaan, ja hän poistui päivittäin kiertämään leiriä ja etsimään ruokaa.²⁴⁸

Ammattitaidosta selkeää hyötyä vangeille. Eriyistaitoja hallinneet vangit pääsivät parempiin – ja joskus jopa pysyviin – tehtäviin Helsingin vankileireillä. Näille työvangeille oli lisäksi järjestetty aivan omat majoituspaikkansa, esimerkiksi räätälit asuivat omassa rakennuksessaan

²⁴⁶Vilho Artur Tammion muistelman. 1969-73. 1918/61. SKS KRA.

²⁴⁷Ruotsalainen, Anselm. 3A. Suomen luokkasota. KansA.

²⁴⁸Ibid.

Susisaarella.²⁴⁹ Pysyvät työt takasivat vangeille hyvät olot vankileireillä. Esimerkiksi sähkölaitoksessa ennen sotaa työskennellyt Väinö Salovaara pääsi töihin Suomenlinnan sähkölaitokseen, ja sen jälkeen hänelle alkoikin varsin hyvät olot.²⁵⁰

Hyvien työtehtävien saaminen ja mahdollisimman suuren hyödyn saavuttaminen työssäolon aikana vaati vangeilta siis paljon sosiaalista ymmärrystä ja tarkkaa vartijoiden tapojen tarkkailua. Vankien piti ymmärtää, milloin piti olla varuillaan ja milloin saattoi ottaa omia erivapauksia. Nämä töihin liittyvät toimintatavat eivät kuitenkaan olleet kaikille vangeille oleellisia, sillä töihin pääsy ei aina ollut ollenkaan vankien omissa käsissä. Kuten sanottua, vaihtelivat työmahdollisuudet Helsingin vankileireillä huomattavasti. Säännöt tuomioiden ja luokitusten mukaisesti töihin ottamisesta olivat ensisijaisesti vankien työmahdollisuuksien selittäjinä.

Kun vankileiriorganisaatio luokitteli vangit kasvatuksellisesta näkökulmasta käsin toivottomiin ja ”pelastettavissa oleviin”, oli organisaatio valitettavasti lähellä totuutta myös käytännöllisesti katsoen. ”Pahantekijän tyyppi” oli selviytymisensä kannalta lähtökohtaisesti huonommassa asemassa kuin ”rehdin suomalaisen työmiehen tyyppi”, sillä töihin pääsy ja niiden kautta erilaisten etujen hankkiminen näyttäytyvät ainakin muistelmaj- ja aikalaisaineistoissa selkeästi parhaana selviytymiskeinona vankileireillä. Näin ollen ei liene sattumaa, että suurimman kuolleisuuden alueet ovat samoja kuin ne, missä vangeilla oli huonoimmat mahdollisuudet töihin pääsyyn, ja vastaavasti alueet, joilta töihin pääsi hyvin, näyttäytyvät pienimmän kuolleisuuden alueina. Täyttä selvyttä tilasto ei anna muutamane poikkeuksineen, mutta selkeä linja siitä on havaittavissa.

249I-VI vankilapiireille saapuneet kirjeet. Suomenlinnan sotavankileiri-pakkotyölaitos.
KA.

250Salovaara, Väinö. TMT:1108:363. TA.

	Raporttijaksojen keskim. kuolleisuus (per 1 000 vankia)	Raporttijakson keskimääräinen työllisyysprosentti
Suomenlinna		
II piiri	0,6	40,24
III piiri	1,8	38,22
IV piiri	2,6	44,27
V piiri	0,7	66,42
VI piiri	3,2	27,05
Katajanokka	1,1	65,83
Iso-Mjölö	10,5	22,96

I piiri on poistettu, sillä se ei sairaalapiirinä ole yhteismitallinen muiden piirien kanssa. Lähde: Paavolainen 1971, s. 246; Sotavankileirien viikkoraportit. Ec 4. Sotavankilaitos. KA

Sen lisäksi, että leireillä oli vangeille tarjolla satunnaisempia työmahdollisuuksia, oli Helsingin vankileirien yhteydessä myös työsiirtoloita. Vankileirin puolesta järjestettyjä siirtoloita oli esimerkiksi Melkin ja Rysskärin saarilla.²⁵¹ Vankeja lähetettiin myös yksityishenkilöiden ylläpitämiin siirtoloihin. Niihin pääsy oli vangin kannalta kaikkein onnekkain sattuma. Siirtoloita oli mm. Talissa Helsingissä ja senaattori Paloheimon tilalla Riihimäen lähistöllä. Siirtoloissa olot olivat huomattavasti paremmat kuin vankileireillä ja ilmapiirikin oli paljon vapaampi.²⁵²

²⁵¹Tiitta 1983, s. 59-60.

²⁵²Paavolainen 1971, s. 288-299; Mantela, Niilo. TMT:158:2464. TA.

Kuolleisuuseroihin ei luultavasti vaikuttanut kuitenkaan pelkkä työssäkäynti, vaan myös mahdollisuudet ottaa vastaan omaisten ruokalähetyksiä ja muuta salakuljetettua tavaraa. Niihinkin mahdollisuuksiin kuitenkin vaikutti se, miten tiukoissa oloissa vanki joutui leiriaikansa viettämään.

Omaisten ruokalähetykset, salakuljetus ja kaupankäynti

Pakettikiellosta huolimatta vangit saivat vastaanottaa omaisiltaan pieniä lähetyksiä. Näissä luvallisissa lähetyksissä ei kuitenkaan saanut toimittaa kuin esimerkiksi uusia alusvaatteita, tupakkaa, teetä, kahvia ja muuta vastaavaa pientä ravintoa. Lähes kaikissa vankileireiltä lähetyissä kirjeissä vangit pyytävätkin omaisiaan lähettämään heille näitä pienempiä hyödykkeitä.²⁵³ Huolimatta kielloista omaiset lähettivät vangeille virallisia teitä pitkin myös suurempia ruoka- ja tavaralähetyksiä. Kaikki posti kuitenkin tarkastettiin viranomaisten toimesta, ja kielletyt tavarat korjattiin talteen. Anselm Ruotsalainen kertoo muistelmassaan nähneensä senruuritoimistoon kerran sisään, ja hänen mukaansa siellä oli omaisten lähettämään ruoka suorastaan kasoittain paketeista talteen korjattuna. Viljo Sohkanen puolestaan kertoo kuinka lähetyksen vastaanottaminen oli kuin veitsen kääntämistä haavassa; äitinsä hänelle lähettämässä repussa oli enää kirje jäljellä, jonka mukaan repussa piti olla piirakkaa ja leipää.²⁵⁴

Pienet luvalliset lähetykset eivät kuitenkaan olleet läheskään riittävä apu kurjalla leiriravinnolla olleille vangeille, ja omaiset pyrkivät jatkuvasti mahdollisuuksiensa mukaan toimittamaan vangeille myös suurempaa ruoka-apua. Vangit ja heidän omaisena ryhtyivätkin suunnittelemaan erilaisia keinoja luvattomien pakettien toimittamiseksi vankileireille, kukin parhaaksi katsomallaan tavalla. Pakettikielto ei siis estänyt ruokalähetyksiä vankileireille, vaan ainoastaan synnytti kukoistavan salakuljetusverkoston.

Kielletyn tavaran toimittamiseksi vankileireille oli monia erilaisia keinoja. Yksinkertaisimmillaan se tapahtui niin, että omaiset toivat lähetyksensä

²⁵³Tiitta 1983, s. 34; kirjeistä ks. esim. SSSP III.1:12 Kirjeet 860-915 ja Salovaara, Väinö. TMT:1108:363. TA.

²⁵⁴Ruotsalainen, Anselm. 3A. Suomen luokkasota. KansA; Sohkanen 1967, s. 171

vangeille henkilökohtaisesti. Kaupungin alueella sijainneisiin vankiloihin tämän tyyllisiä lähetyksiä tuli jatkuvasti, mutta omaiset toivat usein ruokaa myös kaupungilla töissä olleille vangeille. Saaristossa sijainneille leireille eivät omaiset päässeet henkilökohtaisesti toimittamaan, ja niille tavaraa salakuljettaessa omaisten ja vankien piti kehittää muita keinoja. Osa lahjoi vartijoita hoitamaan tätä tehtävää, mutta joskus vartijat kuljettivat tavaraa myös maksutta. Leirien muu henkilökunta, kuten vakituisilla työmailla olleet henkilöt, olivat muistelmien mukaan yleensä myös varsin avuliaita.²⁵⁵ Vankien mahdollisuudet näiden keinojen käyttöön vaihtelivat huomattavasti. Vaikka pakettikiellolla oli ainakin perusteluiden tasolla jonkinlainen tasa-arvoisuuden tavoite vankien keskuudessa, asetti se vangit luultavasti entistä eriarvoisempiin asemiin. Vangin mahdollisuuksiin saada lisäravintoa vaikutti siis niin vankilan sijainti, kotipaikka, varallisuus kuin töihin pääsykin.

Kaupungilla sijaitsevissa vankileireissä – siis pääasiassa Katajanokalla, mutta alkuvaiheessa myös esimerkiksi Liisankadun vankileirissä ja muissa väliaikaisissa vankiloissa – vankien oli yleensä mahdollista vastaanottaa paketteja jollain tapaa omaisiltaan. Muistelmien mukaan paketteja annettiin niin aitojen koloista kuin portillakin asiasta piittamattomien vartijoiden silmien alla. Lopelta kotoisin olleen Mooses Luoteen mukaan ”kaupunkilaisvankien olo oli vähän parempaa” nimen omaan ylimääräisten ruokatoimitusten takia. Katajanokalla vankina ollut helsinkiläinen Arvid Selin oli hyvä esimerkki tällaisesta ”onnekkaasta” vangista. Hänen Kansan Arkistossa säilytettävän vankileiripäiväkirjansa ja kirjeenvaihtonsa pohjalta on nähtävissä, että hänen vaimonsa toi hänelle ruokaa tai helposti ruokaan vaihdettavaa tupakkaa vähintään kerran viikossa, mutta yleensä paljon useammin.²⁵⁶ Kaupungin alueella vankina olleet lähiseudun vangit olivat siis parhaassa asemassa lisäruoan hankkimisen kannalta.

Kotipaikan läheisyys oli hyödyksi myös muille kuin kaupungin alueella vankina olleille vangeille. Vaikka omaiset eivät voineet toimittaa ravintoa

²⁵⁵Ks. esim. Luode, Mooses. TMT:207:3404. TA; Selin, Arvid. 3A. Suomen luokkasota 1918. KansA

²⁵⁶Sohkanen 1967, s. 129; Luode, Mooses. TMT:207:3404. TA; Selin, Arvid. 3A. Suomen luokkasota. Kansan Arkisto

suoraan vankileirille, oli heidän mahdollista tehdä kuitenkin muita vankien ruokatilannetta helpottaneita järjestelyjä. Helsingin vankileireillä kävi töissä paljon siviilihenkilöitä ja sotilaitkin liikkuvat kaupungilla jonkin verran. Omaiset pystyivät pyrkimään kaupungilla tekemisiin heidän kanssaan ja neuvottelemaan heidän kanssaan esimerkiksi ruokapakettien toimituksesta. Esimerkiksi Helsingin Pakilasta kotoisin olleen Tuomas Junttilan onnistui läpi kesän järjestää itselleen paketteja siten, että hän etsi Suomenlinnasta suostuivaisia vartijoita tai työntekijöitä, ja lähetti heidät kaupungille tapaamaan vaimoan. Näiden yhteyshenkilöiden kautta hän sai leirille milloin tupakkalähetyksiä milloin ruokaa.²⁵⁷ Väinö Salovaaran kirjeiden mukaan sotilaat tulivat jopa noutamaan lähetyksiä hänen vaimoltaan heidän asunnoltaan.²⁵⁸

Kuten sanottua, osa henkilökunnasta suostui salakuljettamaan paketteja vankileireille ilman korvausta, mutta luultavasti kuitenkin useimmissa tapauksissa raha vaihtoi omistajaa kuljetuksista sovittaessa.²⁵⁹ Sen lisäksi, että etäisyys vankileiristä asetti vangit eriarvoiseen asemaan salakuljetuksen suhteen, oli vankien keskuudessa nähtävissä myös varallisuuden muodostamaa epätasa-arvoa, kun toisilla vangeilla oli varaa salakuljetuttaa itselleen ylimääräistä ruokaa. Rahalla sai vankileirilläkin hoidettua itselleen hyvät oltavat; yleinen sanonta oli, että ”herra on herra helvetissäkin”.²⁶⁰

Vartijoille ja muulle henkilökunnalle, jotka hekin olivat usein melko kehoissa oloissa, kelpasi lisätienestit. Tuomas Junttilankaan lähetykset eivät olleet ilmaisia, ja hän muistuttaa kirjeissään vaimolleen, kuinka välittäjille oli muistettava ”suorittaa palkkio”, jotta he ottaisivat tavarat kuljetettavikseen.²⁶¹ Suurempaa salakuljetusoperaatiota johtanut Sulo Wuolijoki sen sijaan mainitsee kirjeessään vaimolleen, että he – hän ja muutama Iso-Mjölössä ollut työväenliikkeen johtomies – olivat ”ostaneet” heitä vartioineita Kajaanin sisseistä kokonaisen komppanian.²⁶²

257Esim. Tuomas Junttilan kirjeet kotiin 30.6.1918 ja 15.7.1918. 3A. Suomen luokkasota. KansA

258Salovaara, Väinö. TMT:1108:363. TA.

259C 1. Katajanokan vankileirin johtokunnan pöytäkirjat. Suomenlinnan sotavankileiri-pakkotyölaitos. KA.

260Salovaara, Väinö. TMT:1108:363. TA; Oras, Urho August. 1966. 1918/1. SKS KRA.

261Tuomas Junttila 5.7.1918. 3A. Suomen luokkasota. KansA.

262Hella Wuolijoen perhekirjeenvaihtoa. KAY 385. KA.

Salakuljetuksesta ja sen kustannuksista vastasi hänen vaimonsa Hella Wuolijoki, ja Sulo Wuolijoelle ja hänen tovereilleen olikin jatkuvasti tarjolla riittävästi ravintoa. Tupakkaakin oli niin paljon, että Wuolijoki jakoi sitä eteenpäin erilaisten pienten kilpailujen palkintoina.²⁶³ Rahalla sai siis tuotua huomattavia määriä lisäravintoa jopa Helsingin vankileirien eristetyimpään kolkkaan.

Osa vangeista oli lisäksi niin hyvässä asemassa, että he saattoivat tuntea leirien henkilökuntaa tai onnistuivat pääsemään heidän kanssaan niin hyviin väleihin, että tavaran toimitus hoitui ilmaiseksi. Esimerkiksi Iso-Mjölön apulaiskomendantti tunsikin joitakin vankeja henkilökohtaisesti, ja auttoi heitä pyytettömästi. Hän myös auttoi näiden vankien tuttavilla, sillä hän oli, kuten Väinö Salovaara kertoo: ”ihmisystävällinen ja koettaa lieventää tilaamme täällä käytettävissä olevilla keinoilla”. Apulaiskomendantin toimet huomattiin kuitenkin leirillä. Hän joutui ”ruotsalaisten kanssa huonoihin väleihin” ja hänet erotettiin tehtävästään.²⁶⁴

Vaikka vangilla ei ollutkaan taloudellisia edellytyksiä vartijoiden lahjomiseen tai sopivia suhteita leirien henkilöstöön, oli kielletyn tavaran vastaanottamiseen muitakin keinoja. Työt nousivat taas esiin tässä tarkoituksessa. Töissä oli mahdollista tavata vankileirien vartioston ulkopuolisia ihmisiä, ja monissa tavauksissa jopa sukulaisiakin. Muistelmissa ja muissa aineistoissa nousee esiin vankien selkeä töiden valinta sillä perusteella, kuinka missäkin työssä oli mahdollista tavata kaupungilla tuttavilla. Paras esimerkki tällaisesta töiden valikoimisesta lienee Katajanokalla vankina ollut melko yksityiskohtaista päiväkirjaa vankeusajastaan pitänyt Arvid Selin. Hänen päiväkirjastaan ja kirjeenvaihdostaan selviää kuinka hän pyrki valitsemaan työt sillä perusteella, että olisi niissä mahdollisimman todennäköisesti nähnyt kaupungilla odottaneen vaimonsa.²⁶⁵

Myös vankileirien sisällä tehtyjen töiden kautta oli joskus myös mahdollista saada ruokalähetyksiä. Monilla leirien sisäisillä työmailla oli myös vapaita

²⁶³Tainio 1974, s. 241; Huhta 1957, s. 133.

²⁶⁴Tainio 1974, s. 232; Salovaara, Väinö. TMT:1108:363. TA.

²⁶⁵Selin, Arvid. 3A. Suomen luokkasota. KansA.

työmiehiä töissä, ja he antoivat usein eväitään myös vangeille, joskus jopa toivat paketteja varta vasten vangeille.²⁶⁶ Esimerkiksi Suomenlinnassa vankina ollut Oiva Nurminen kertoo kuinka satamassa työssä olleet henkilöt toivat vangeille kananmunia syötäväksi.²⁶⁷

Rahaa ei leireillä tarvinnut pelkästään salakuljettajien palkkaamiseen, vaan lisäruokaa sai ostettua myös suoraan leireiltä. Vartijat olivat – tietysti johtajien silmien välttäässä – valmiita hankkimaan lisätienestiä myymällä ruokaa vangeille. Suomenlinnassa oli esimerkiksi suuret venäläisten jättämät säilykelihavarastot, ja ne olivat pitkään suosittuna kauppatavarana vankileireillä, vaikka hinnat nousivatkin lopulta liian korkeiksi suurimmalle osalle vangeista. Myös vankien omassa keskuudessa oli usein käynnissä suoranaiset ruokamarkkinat. Jollain vangilla oli aina jotain ylimääräistä, minkä hän oli halukas vaihtamaan rahaan tai rahan korvikkeena käytettyyn ”porkkariin” eli Borgströmin tupakkatehtaan savukkeeseen. Heinäkuussa käypä kurssi soppa-annoksesta oli seitsemän porkkaria.²⁶⁸

Toimiva salakuljetusverkosto ja onnistuneet kaupat mahdollistivat vangille kohtuullisen mukavan elämän vankileirillä. Esimerkiksi Tuomas Junttilan ei tarvinnut vankileirin töihin juurikaan osallistua, kun hän sai itselleen lisäravintoa salateitä pitkin. Katajanokalla vankina ollut Arvid Selin puolestaan lähetti rahaa välillä jopa kotiin, kun hänen kauppansa leirillä luistivat niin hyvin. Parhaimmillaan omaisten ruoantuonti oli siis niin tehokasta, että vanki saattoi elää leirillä kohtuullisen mukavaa elämää sen turvin.²⁶⁹

Aineistosta nousee melko selkeästi esiin se, että salakuljetetusta tavarasta pääsivät parhaiten nauttimaan Helsingissä asuneet tai kaupungin lähistöltä kotoisin olleet vangit. Myös varakkuus oli tärkeää. Ne muistelmat, joissa pakettien saamisesta on vähän tai ei ollenkaan mainintoja, ovat järjestään kauempaa kotoisin olleilta tai pienituloisilta vangeilta.²⁷⁰ Käyttämäni

266Latva, Iivari. TMT:41:140-2. TA.

267Nurminen, Oiva. TMT:541:29. TA.

268Sohkanen 1967, s. 151-152; Nurminen, Oiva. TMT:541:29. TA; Lassy 1933, s. 15

269Junttila, Tuomas. 3A. Suomen luokkasota. KansA; Selin, Arvid. 3A. Suomen luokkasota. KansA.

270Ks. Esim. Lehtileike HS: Postikortit kertovat kuoleman leiristä. 323.2. TA;

Ruotsalainen, Anselm. 3A. Suomen luokkasota. KansA; Mäkinen, Heikki. 6B. Suomen luokkasota. KansA.

aineiston pohjalta vaikuttaa siltä, että mitä lähempänä vankileiriä omaiset asuivat, ja mitä varakkaampia he olivat, sitä todennäköisemmin vangit pärjäisivät leirillä mukavasti. Tämä kaipaisi mielestäni jatkotutkimusta, ja tämän aiheen lähestyminen tilastollisesti olisi hyvinkin mielenkiintoista.

Muut keinot

Kuten sanottua, kaikkien vankien ei ollut mahdollista päästä töihin, eikä ostaa itselleen lisäruokaa. Omaiset saattoivat asua liian kaukana toimittaaksen ravintoa itse, tai omaisilla saattoi olla itselläänkin niin tiukkaa, että vankileirille ei liennyt ruokapaketteja.

Vaikka paketteja ei tullut kaikille vangeille, vaikuttivat ne kuitenkin leirin ruokatilanteeseen positiivisesti, ja usein paketeista hyötyivät välillisesti myös muut kasarmin vangit. Paketit lisäsivät leireillä ollutta ruokamäärää, ja se paransi ravintotilannetta myös kokonaisuuden kannalta. Kilpailu töistäkin väheni jonkin verran myös jonkin verran kun lähetyksiä saaneet vangit eivät viitsineet enää pyrkiä työhön.

Suoremmin vankileirille tullut lisäruoka auttoi lähetyksettä jääneitä vankeja sitä kautta, että ruokalähetyksiä saaneet antoivat usein vankileirin tarjoaman ruoan muille. Vankileirien ruoka oli nimittäin niin kammottavan makuista, että sen syömiseen täytyi totutella. Yleensä uudet vangit eivät voineet sitä syödä ennen kuin nälkä heidät siihen lopulta pakotti. Esimerkiksi Heikki Mäkinen kieltäytyi leirille tultuaan syömästä hänelle tarjottua ”mäskiä”, ja antoi ruokansa muille.²⁷¹ Pidempään leireillä olleet tiesivät tämän, ja uusien tulokkaiden annoksista oli kova kilpailu.²⁷² Kun lisäruokaa oli hankittu muita teitä, oli vangeilla taas varaa valita, ja leirin tarjoamat ruoat annettiin usein muiden syötäväksi, joko ilmaiseksi tai pientä korvausta vastaan.²⁷³ Esimerkiksi lähes jatkuvista lähetyksistä nauttinut Katajanokan vanki Arvid Selin kertoo päiväkirjassaan, kuinka hän paremmassa tilanteessa ollessaan antoi vankileirin sopan ”tietysti” pois. Joskus hän vaihtoi sopan esimerkiksi voipalaan. Viljo Sohkasen kuvaus kertoo mielestäni oleellisen: ”Se täällä on reilua, että hyvällä keikalla vatsansa täyteen saanut tavallisesti antaa vähän

271Mäkinen, Heikki. 6B. Suomen luokkasota. KansA

272Ks. esim. Selin, Arvid. 3A. Suomen luokkasota. KansA

273Ks. Esim. Latva, Iivari. TMT:41:140-2. TA;

kaverillekin.”²⁷⁴

Mutta kuka oli tämä ”kaveri”, joka sattui saamaan ylimääräiset ruoat? Selkeää vastausta tähän on vaikeaa antaa, mutta aineistosta nousee esiin muutamia piirteitä siitä, ketä ensisijaisesti leirillä autettiin. Ruokia ei suinkaan jaettu tasan, vaan vankien keskinäiset suhteet vaikuttivat asiaan.

Selkeimmin näyttää vaikuttaneen vankileirejä edeltänyt tuttavuus. Muistelmissa mainitaan kuinka vangit auttoivat usein enimmäkseen kotipaikkansa tai samaan punakaartin yksikköön (joka sekin määräytyi usein kotipaikan mukaan) kuuluneita vankeja. Esimerkiksi työnsä puolesta vapaasti leirillä kulkenut Anselm Ruotsalainen mainitsee muistelmissaan, kuinka hän ruokaa löytäessään, vei sen aina ”kasarmille kotikylän miehille, joille se oli tarpeen”. Oiva Nurminen puolestaan muistelee sitä ”harvinaista hyvyttä”, kun samaan muonituskomppaniaan kuulunut henkilö jakoi hänen kanssaan saamansa lihapurkin. Sohkasen muistelmissa puolestaan mainitaan Tikkurilan miesten pitäneen kasarmilla vastaavalla tavalla toistensa puolia, ja Tuomas Junttilalla ja hänen tuttavillaan nykyisen Pakilan seuduilta oli myös vastaavat järjestelyt käytössä. Toisten auttamisessa odotettiin kuitenkin vastavuoroisuutta. Anselm Ruotsalainen esimerkiksi mainitsee kieltäytyneensä jakakamasta löytämiään leipiä vangin kanssa joka oli aikaisemmin kieltäytynyt jakamasta omistaan.²⁷⁵

Huonommassa asemassa olleiden vankien kannatti myös olla hyvissä väleissä lähetyksiä saaneisiin vankeihin. Viljo Sohkanen esimerkiksi mainitsee pariin otteeseen, kuinka hän kaveerasi varakkaampien vankien kanssa. Toisella kertaa hän kävi vangin puolesta kauppareissulla – Suomenlinnan alkuaikojen poikkeus – ja sai siitä tupakkaa ”laatikon hakupalkaksi”. Muuten hän toimi korttipeleissä taustalla ”piruna” saaden hyvistä vinkeistä palkkioita.²⁷⁶ Iso-Mjölön leirillä taas kannatti olla Sulo Wuolijoen seurassa, sillä hänen ruoka- ja tupakkavaroistaan riitti jaettavaksi asti.²⁷⁷

²⁷⁴Selin, Arvid. 3A. Suomen luokkasota. KansA; Sohkanen 1967, s. 147

²⁷⁵Ruotsalainen, Anselm. 3A. Suomen luokkasota. KansA; Nurminen, Oiva. TMT.541:29; Sohkanen 1967, s. 184; Junttila, Tuomas. 3A. Suomen luokkasota. KansA.

²⁷⁶Sohkanen 1967, s. 132, 138.

²⁷⁷Ks. esim. Huhta 1957, s. 133

Nälkäiset vangit kehittivät jatkuvasti myös uusia keinoja ruoan saamiseksi. Vankitupiin oli jaettuna sotavankiloiden ohjesäännöt, ja niiden tunteminen oli myös hyödyksi vankien ravinnonhankinnassa. Ohjesäännön mukaan vanki oli “yleisillä varoilla varustettava ravinnolla” ja “säädettyyn ravintoon saa vankilan lääkäri sairastapauksissa määrätä ne muutokset, jotka hän katsoo tarpeen vaatimiksi”.²⁷⁸ Ravitsemustilanteen muututtua epätoivoiseksi, yritti moni vanki hyödyntää tätä ohjesäännön tarjoamaa mahdollisuutta. Vangit pyrkivät muistelmien mukaan usein lääkärin vastaanotolle valittamaan vaivoistaan lisäruoka-annosten toivossa. Joskus heitä onnisti, mutta useammin tilanne oli vankina toukokuun alusta olleen Mooses Luoteen kuvaama. Kun hän oli valittanut lääkärille nälkäänsä ja huonoa vointiaan, totesi lääkäri: “mitäs minä sille voin, kaikkihan on nyt nälässä”.²⁷⁹ Kasarmeja kiertäviin lääkäreiden myötätuntoon saatettiin myös yrittää vedota, ilman että olisi tekeydytty sairaiksi, ja arkistomateriaalista löytyy myös tilanteita, joissa vangit ovat yrittäneet väärentää lääkärintodistuksia saadakseen lisäruokaa.²⁸⁰

Kun ravintotilanne kävi epätoivoiseksi, eikä muita tapoja lisäravinnon hankkimiseksi ollut, oli vankien viimeisenä oljenkortena kerätä vankileiriympäristöstä kaikki mahdollinen syötäväksi edes jollain muotoa kelpaava. Tämä oli huono-osaisimpien vankien toimenä kaikilla vankileireillä. Väinö Salovaara kertoo Mjölön leiristä, kuinka ”ruoka ja sen hankinta on täällä päätyönä. Kuka keittää mustikan varsia sillin päiden kanssa, kuka hakee maksaruohoja sillinpääsoppaansa”.²⁸¹ Muiden vankien kertomuksissa mainitaan, kuinka syötäväksi kelpasi esimerkiksi hevosille tarkoitettut maahan heitetyt kaurajauhot, ja jotkut vangeista kaivoivat jopa jätekasoja etsien niistä jotakin suuhun pantavaa. Kaikki ravinnoksi kelpaavat kasvit, kuten nokkoset ja jopa joskus ruohokin, kerättiin kasarmien ympäristöstä.²⁸² Kasarmeille eksyneet epäonniset eläimet joutuivat myös yleensä vankien syömiksi. Esimerkiksi Viljo Sohkanen

278 Suomen sotilasvankiloiden väliaikainen ohjesääntö. Vankityön ja työvankien vartioinnin järjestämistä koskevia ehdotuksia ja ohjeita 1918. Ha 1. Ohjesäännöt muistiot ja ehdotukset 1918. Sotavankilaitoksen arkisto. KA

279 Luode, Mooses. TMT:207:3404. TA.

280 C1. Pöytäkirjat. Suomenlinnan sotavankileiri-pakkotyölaite. KA.

281 Väinö Salovaaran kirje vaimolleen 20.6.1918. TMT: 1108:363. TA.

282 Väinö Tapanilan muistelma. 1969-73 2/3 Tammio-Tapanila. 1918/61. SKS KRA; Naimi Grönlundin muistelma. 1966 1918/3. SKS KRA; Kustaa Vesiluoma. TMT:150:116. TA.

mainitsee vankien syöneen kasarmille eksyneen kissan.²⁸³

Henkinen selviytyminen vankileireillä

Kuten aikaisemmin mainitsin, oli henkisen toimintakyvyn säilyttäminen yhtä tärkeää kuin fyysisten olosuhteiden hallinta. Vankien on sotavankitutkimuksissa havaittu kehittäneen monia selviytymisstrategioita (eng. Coping strategies), jotka ovat usein olleet kulttuurista tai ajasta riippumattomia. Tutkimuksissa henkisistä selviytymiskeinoista on havaittu, että niiden valintaan vaikuttaa lähinnä vangin omat luonteenpiirteet, eivätkä niinkään muut ominaisuudet kuten vaikka ikä tai kotipaikka.²⁸⁴

Mikäli sotavanki ei onnistunut hallitsemaan vankeuden tuottamaa stressiä riittävän tehokkaasti, vaarana oli esimerkiksi vakava masennus tai apatiaan vaipuminen. Tutkimuksissa havaittu, että pahimmillaan vanki voi silloin vetäytyä lähes totaalisesti ympäröivästä todellisuudesta. Tila voi edetä jopa niin pitkälle, että huolenpito itsestä unohtui totaalisesti.²⁸⁵ Näin henkisen toimintakyvyn säilyttäminen vaikutti suoraan fyysiseen selviytymiseen, ja tilanne oli sama myös Helsingin vankileireillä, kuten alla esitän. Vankien piti kehittää vankileirilämän erilaisiin henkistä rasitusta aiheuttaviin tilanteisiin erilaisia ratkaisuja, ja pyrin erittelemään niitä seuraavissa kappaleissa.

Selkein merkki murtumisesta olosuhteiden edessä oli tietysti itsemurha. Niitä tapahtui Helsingin vankileireillä Suomen sotasurmat 1914-22 -projektin mukaan yhteensä 3 kappaletta. Helsingin vankileirikortistosta löytyy yksi itsemurhatapaus lisää. Kortistossa on myös neljä mielisairauteen kuollutta vankia, jotka mahdollisesti on myös laskettava itsemurhan tehneiksi.²⁸⁶

Itsemurha oli kuitenkin äärimmäisin esimerkki henkisen jaksamisen loppumisesta. Muistelmissa mainitaan useita tapauksia, jotka muistuttavat

²⁸³Sohkanen 1967, s. 176

²⁸⁴Ursano & Rundell, s.433-438; Mytum 2013, s. 173, 177-181

²⁸⁵Ursano & Rundell, s. 430-438

²⁸⁶Vuosina 1914-22 sotaoloissa surmansa saaneiden nimitiedosto. <http://vesta.narc.fi/cgi-bin/db2www/sotasurmahaku/inpu>; Bc 61-101. Vankikortisto vankileireittäin. Sotavankilaitos. KA.

hyvin paljon sotavankitutkimusten ympäristöstä vetäytymistä, apatiasta ja toimintakyvyn menettämisestä. Viljo Sohkanen kertoo esimerkiksi vankeutensa loppuajalla vaipuneensa tilaan jossa ”sammuu hiljalleen kaikki ajatustoiminta” ja hän muuttui tylsäksi ja tunteettomaksi.²⁸⁷ Yrjö Kallinen puolestaan menetti toimintakykynsä täydellisesti Iso-Mjölöön saavuttuaan ja hänellä oli sanojensa mukaan ”yksi ainoa halu, kiihkeä, kiehtova halu: halu kuolla, päästä pois kaikesta kauheasta”, mutta lopulta ystävän apu sai hänen elämänhalunsa takaisin.²⁸⁸

Lähdeaineisto näiden keinojen selvittämiseen on tietysti vinoutunutta.

Aikalaismateriaalit, mitä arkistoissa on saatavilla, koostuvat ainoastaan vankileireiltä selvinneiden vankien tuottamista aineistoista, ja muistelmat ovat tietysti luonteensa vuoksi ainoastaan selvinneiden tekemiä.

Täsmällinen analyysi on siis lähes mahdotonta, mutta aikaisempi tutkimus tarjoaa kuitenkin hyvän viitekehysten ja vertailukohdan, jonka avulla lähestyä Helsingin vankileirien vankien selviytymiskeinoja.

Vangitseminen

Vangitsemistilanteet olivat Helsingin vankileirien vankien osalta hyvinkin erilaisia. Ne voi kuitenkin jakaa kolmeen päätyyppiin, jotka olivat sotilaana antautuminen, etsintäoperaatioiden aikana pidättäminen ja itsenäinen ilmoittautuminen valkoisille. Suurin osa Helsingin vankileirien vangeista vangittiin Helsingissä valtauksen jälkeisinä päivinä, mutta vankeja tuli jatkuvasti lisää eri puolilta Suomea.²⁸⁹

Vankileiritutkimukissa on havaittu, että vangitseminen on vangeille henkisesti rasittavaa aikaa. Yllättävä aseman muutos sotilaasta vangiksi aiheuttaa usein epäuskon tuntemuksia, vangitsijat ovat puolestaan pelottavia, ja usein esiintyy jopa kuolemanpelkoa.²⁹⁰

Näin tilanteen kokivat luultavasti ainakin taisteluiden yhteydessä vangitut – siis suurin osa vangeista. Muistelmissa kuvatut ensimmäiset vankeuden

²⁸⁷Sohkanen 1967, s. 171

²⁸⁸Kallinen 1972, s. 83

²⁸⁹Bc 61-101. Vankikortisto vankileireittäin. Sotavankilaitos. KA.

²⁹⁰Ursano & Rundell 1995, s. 434

hetket ovat varsin pelonsekaisia.²⁹¹ Monessa tutkimuksessa on havaittu todennäköisyyden vankien ampumiselle olevan korkeimmillaan nimen omaan aivan vangitsemisen jälkeen.²⁹² Suomen sisällissodassa näin oli käynyt usein, ja siksi vartijoiden pienikin pelottelu löysi otollisen maaperän helposti. Sodan aikaiset raakuudet olivat kyllä vankien tiedossa, ja ampumisella vangitsemisen jälkeen uhkailtu Viljo Sohkanen kuvaakin tätä pelonsekaista epävarmuutta hyvin: ”Ei sitä oikein jaksa uskoa eikä tottua ajatukseen, mutta etteikö olisi ollut tosissaan. Niinhän tekivät Varkaudessakin.”²⁹³ Monen vangin ensimmäiset vankeushetket kuuluivat siis kuolemaa odottaessa. Tällaisessa tilanteessa ihmisen yleisenä reaktiona on uppotua omiin ajatuksiinsa usein muistellen mennyttä elämää – pako kivuliaasta todellisuudesta on usein helpompi ratkaisu.²⁹⁴ Tämäkin puoli nousee selkeästi esiin useissa muistelmassa, joiden mukaan vangit kirjoittivat jäähyväiskirjeitä omaisilleen ja muistelivat perheitään, mutta täyteen varmuuteen ei ensimmäisistä mielialoista aineistojen puuttellisuuden vuoksi voi päästä.²⁹⁵

Kuten sanottua, oli punakaartilaisten helppoa piiloutua kaupungille Helsingin valtauksen yhteydessä, ja välttää välitön vangitseminen sillä tavoin. Helsingin alueella olikin käynnissä suuri etsintäoperaatio vielä melko pitkään valtauksen jälkeen. Yksi näistä piiloutuneista ja myöhemmin kiinni jääneistä oli rintamalta Helsingissä lomalla ollut punakaartilainen Otto Tiilikainen. Hän pääsi oman kertomuksensa mukaan kävelemään saksalaisten ja valkoisten vartiopisteen läpi ilman ongelmia hylättyään aseensa vain hetkeä aikaisemmin. Hän jäi kiinni vasta 21.4. mentyään ruokailemaan asuinpaikkansa läheiseen kahvilaan Kalliossa.²⁹⁶

Moni myös vangittiin suoraan kotoaan. Esimerkiksi entinen kansanedustaja Sulo Wuolijoki vangittiin oman kertomuksensa mukaan kotoaan 19.4.1918 kesken ruokailun. Hän oli saanut vangitsijoidensa tulosta puhelimitse

291Ks. esim. Sohkanen 1967, s. 104-108; Kustaa Vesiluoma TMT:150:116, TA;

Ruotsalainen, Anselm. 3A. Suomen luokkasota. KansA

292Jones, Franklin D., 1995, s. 424

293Sohkanen 1967, s. 108.

294Jones, Franklin D., 1995, s. 424

295Sohkanen 1967, s. 104-108; Kustaa Vesiluoma TMT:150:116, TA.

296Pirttilahti 2011, s. 33-34; Bc 61-101. Vankikortisto vankileireittäin. Sotavankilaitos. KA.

ilmoituksen sisareltaan, mutta oli päättänyt odottaa vangitsemistaan rauhassa. Hän rauhoitteli kotiväkeään: ”ollaanhan levollisia, sillä tutkintotuomarien päälliköksi on nimitetty kunnan mies, joka toki varjelee, ettei mitään laitonta asiassa tapahdu.”²⁹⁷

Wuolijoen muistelmassa on luultavasti totuuden siemen. Moni punaisten puolella pelkästään loppuvaiheessa taisteluihin osallistunut, tai varsinkin pelkissä siviilitoimissa avustanut, ei käsittänyt oman roolinsa olleen niin suuri, että siitä olisi erityisemmin rangaistu. Tämä tulee esiin monien vankien muistelmissa. Esimerkiksi sodan aikana posteljoonina toiminut Otto V. Sinisalo kertoo kuinka hän vapaaehtoisesti ilmoittautui valkoisille:

meitä oli muutama posteljooni jotka päätimme lähteä ilmoittautumaan kun niin oli kehoitettu. Meidän talo oli jo tarkastettu mutta meidän isäntä Komulainen sanoi että ei siellä vaarallista ole [...] läksin sitte pahaa aavistamatta muitten mukana enkä arvannut että olin niin vaarallinen henkilö, toiset pääsivät mutta minut pidätettiin, joten oli turhaa olla liian rehellinen ja mennä sinne.²⁹⁸

Muut kuin suurten taistelujen jälkeisten antaumisten jälkeen vangitut eivät joutuneet kokemaan luultavasti erityisen huonoa kohtelua vangitsijoidensa taholta, ainakaan sellaisista ei ole mainittu muistelmissa. Tunteet olivat luultavasti ehtineet viilentyä sen verran, että vankeja pystyttiin kohtelemaan rauhallisemmalla asenteella.

Oli vangitsemistilanne ja sen synnyttämä mielentila millainen hyvänsä, oli vangille tärkeää saada tunteensa kuriin nopeasti, jotta tarmon pystyi suuntaamaan muihin asioihin. Se onnistui vähitellen tilanteen rauhoituttua ja vankiein kyselyä tilanteestaan aktiivisesti vartijoiltaan. Tieto tutkimusten – edes kaikkein alustavimpien - aloittamisesta rauhoitti monien mieliä, sillä se tarkoitti, että ei vankeja ainakaan heti tapettaisi.²⁹⁹ Moni oli myös helpottunut pelkästään siksi, että taistelut olivat ainakin omalta osalta ohitse.³⁰⁰

297Wuolijoki, Sulo: Valkoisten vankina. *Suomen työväen joulu 1920*, s. 10.

298Sinisalo, Otto V.. TMT:465:164. TA.

299Ks. esim. Vesiluoma, Kustaa. TMT:150:116, TA.

300Paavolainen 1971, s. 256-257

Vankeuden olemuksen ymmärtäminen ja vapauden kaiho

Sotavankitutkimuksissa on havaittu, että vangitsemisen yhteydessä toiveet pelastumisesta haihtuvat yleensä nopeasti.³⁰¹ Tavallisen sodan yhteydessä tilanne varmaankin on tuollainen, mutta Suomen sisällissodan ja Helsingin valtauksen kontekstissa tilanne oli toinen. Kunhan alkujärkytyksestä oli selvitty uskoi moni vanki vielä leireille jouduttuaankin vapautumisen koittavan nopeasti ja mielialat olivat melko luottavaisia.

Vankeuden alkuvaiheessa vankien täytyi ensin ymmärtää oma asemansa. Tuomas Junttila kuvaa salaa Suomenlinnasta lähettämässään kirjeissä tilannetta – joka luultavasti oli sama muillakin leireillä – hyvin, ja niistä nousee esiin, että alussa monet vangit ymmärsivät asemansa jonkinlaisina tutkintovankeina. Epäselvät käsitykset ovat tietysti ymmärrettäviä, sillä eihän lakia vankien tuomitsemisesta oltu vielä edes hyväksytty eduskunnassa. Junttilan mukaan vankijoukko oli toukokuussa suorastaan närkästynyt, sillä ”tutkintoaika venyi jo liian pitkäksi”.³⁰² Toiset taas käsittivät olevansa sotavankeja, ja järkeilivät sen perusteella vapautuksen tulevan automaattisesti sodan loputtua. Jotkut yrittivät lähestyä asiaa vielä käytännöllisemmin, ja järkeilivät vankien vapautuksen tulevan nopeasti, sillä näkivät viljelytöiden laiminlyönnin olevan maan taloudelle kestämatöntä.³⁰³ Leireillä kiersi jatkuvasti huhu- ja väittelyitäkin.³⁰⁴ Leireillä kiersi jatkuvasti huhu- ja väittelyitäkin.³⁰⁴ Leireillä kiersi jatkuvasti huhu- ja väittelyitäkin.³⁰⁴ Leireillä kiersi jatkuvasti huhu- ja väittelyitäkin.³⁰⁴

Asioiden järkeilyn onkin havaittu olevan tärkeä defenssikeino karujen vankileiriolojen keskellä. Perustelemalla tilanteen itsellensä ymmärrettävällä tavalla, on vankien ollut mahdollista tehdä koettelemuksestaan vähemmän rasittavaa tai ainakin luoda järjestystä ajatuksiinsa säilyttäen näin

³⁰¹Ursano & Rundell 1995, s. 434

³⁰²Tuomas Junttilan kirje vaimolleen 3.5.1918. Junttila, Tuomas. 3A. Suomen luokkasota. KansA

³⁰³Sohkanen 1967, s. 139; Junttila, Tuomas. 3A. Suomen luokkasota. KansA

³⁰⁴Junttila, Tuomas. 3A. Suomen luokkasota. KansA

toimintakykynsä vaativissa olosuhteissa.³⁰⁵ Villeimmätkin ajatusleikit antoivat toivoa, ja kun tilanteen tasalle oli mahdollista päästä edes jollain tavalla, jaksoi vanki luultavammin taistella eteenpäin luovuttamatta.

Kun eduskunta vihdoinkin sai lain valtiorikosoikeuksista hyväksytyksi aivan toukokuun 1918 lopulla, saavutti tieto siitä vankileirit lähes saman tien. Tietoja oli tihkunut leireille jo eduskuntakäsittelyn ajanakin, mutta kun epävarmuus lopulta päätöksen myötä haihtui, mielialat vankien keskuudessa nousivat.³⁰⁶

Vaikka valtavan vankijoukon tutkimista ja tuomitsemista kesän ja syksyn 1918 aikana voi pitää laajassa mittakaavassa nopeana, oli se vangin silmin katsottuna useimmiten tuskastuttavan hidas. Siitä huolimatta, että muutamia muutamia vankeja vietiin joka päivä kasarmeilta tuomiolle ja saatettiin jopa vapauttaa, tuntui oman vuoron odottaminen varmasti raskaalta. Tuomas Junttilan mukaan mieliala vankien keskuudessa oli suorastaan masentunut, sillä tuomiot näyttivät ”siirtyvän päivä päivältä”. Epävarmuus oman vankileirijajan pituudesta tuntui häiritsevän monia vankeja eniten. Väinö Salovaara esimerkiksi kertoo kirjeessään vaimolleen, kuinka tuomioden julistamiseen ”saakka on vielä tämä epävarmuus painostamassa”.³⁰⁷ Mutta vaikka tuomion saaminen kesti kauan, tieto tuomioistuimien jatkuvasta toiminnasta säilytti vangeilla jonkilaisen toivon tulevasta. Suomenlinnassa vankina olleen Viktor Mönkkösen kirje kotiinsa kuvaa tätä ajattelua mielestäni hyvin: ”ei täältä vielä pitkiin aikoihin tule pääsemään, kun ei minua vielä ole tutkittukaan [...] kunhan pääsisi edes jouluksi kotiin niin olisi sekin hauskaa.”³⁰⁸

Kun tilanne tutkimusten suhteen selkiytyi, tarjoutui vangeille mahdollisuus myös ajaa omia asioitaan. Heidän oli mahdollista hankkia todistuksia ja lausuntoja kotipaikoiltaan tai palkata asianajaja hoitamaan omaa juttuaan, ja moni uppoutuikin tähän toimeen hyvin intensiivisesti. Perinteisissä vankiloissa havaitun vankien sopeutumiskeinon voi siis sanoa olleen

³⁰⁵Ursano & Rundell 1995, s. 436

³⁰⁶Junttila, Tuomas. 3A. Suomen luokkasota. KansA

³⁰⁷Junttila, Tuomas. 3A. Suomen luokkasota. KansA; Väinö Salovaaran kirje 2.6.1918. TMT:1108:363. TA.

³⁰⁸Viktor Mönkkösen kirje 16.7.1918. Mönkkönen, Viktor. 3A. Suomen luokkasota. KansA.

käytössä myös Helsingin vankileirin vangeilla. Suojautuakseen vankilan henkiseltä rasitukselta, on vankien havaittu usein ”pakenevan” ulkomaailman tai omiin asioihinsa, millä tarkoitetaan sitä, että aikaa kulutetaan korostetun paljon esimerkiksi kaiken vankilaan liittymättömien siviiliasioiden järjestelyyn tai vaikkapa jatkuvien valituskirjelmien tehtailuun.³⁰⁹ Monet vangit neuvoivat perheitään kirjeissään esimerkiksi talousasioiden hoidossa. Tämä oli usein hyvinkin yksityiskohtaista, esimerkiksi neuvoja parhaista keinoista perunoiden hankkimiseksi, ohjeita puhelinosakkeen tai kaapin myymiseksi tai vaikkapa lapsen koulun ainevalintoihin osallistumista. Siviiliasioihin paneutuminen oli varmasti hyvä keino unohtaa karut olot edes hetkeksi. Lähes kaikessa vankileirikirjeenvaihdossa on havaittavissa ymmärrettävästi jonkinlaista omien asioiden hoitamista, esimerkiksi todistelua siitä, että heikko työtilanne ajoi kaartiin tai todistusten hankkimista työnantajilta, että heille olisi luvassa työpaikka, mikäli heidät satuttaisiin vapauttamaan.³¹⁰ Yleisemmin ottaen parempiosaiset vangit, joilla oli mahdollisuuksia esimerkiksi asianajajien palkkaamiseen, olivat ajoivat asioitaan aktiivisemmin.³¹¹ Yhtä kaikki tämä kertoo siitä, että vangit eivät menettäneet toivoaan edes pitenevän vankileiriajan edessä.

Kuten vankien omien todistusten hankkimisesta selviää, luottivat vangit pitkään oikeuden jonkinlaiseen toteutumiseen. Oikeuden menettelytavat ja niiden julistamat tuomiot olivat lopulta monelle vangille kova järkytys. Vangit olivat luottaneet ainakin jossain määrin oikeuden rankaisevan vain tehdyistä vakavammista rikoksista, eikä niinkään vain osallisuudesta sotaan tai sotaa edeltäneestä aktiivisuudesta työväenliikkeessä, mutta tilanne oli usein toinen. Sotilastoiminnan sijaan siviilitehtävät ja lakkoihin osallistuminen tuntuivat usein nostavan tuomiota suhteettoman paljon.³¹² Tuomas Junttilan mukaan valtiorikosoikeudet olivat ”mielivallan pesäpaikka, jolle ei löydy vertaista missään sivistysmaassa, jossa ei anneta

³⁰⁹Laine 2007, s. 339-340

³¹⁰Ks. esim. Junttila, Tuomas. 3A. Suomen luokkasota. KansA; Mönkkönen, Viktor. 3A. Suomen luokkasota. KansA; Väinö Salovaara. TMT:1108:363. TA; Selin, Arvid. 3A. Suomen luokkasota. KansA; Tainio 1977, s. 253-254

³¹¹Ks. esim. Tainio 1977, s. 227-240; Sulo Wuolijoki: Valkoisten vankina. Suomen työväen jouluku 1920, s. 10.

³¹²Ks. esim. VRYO 5528 (Tuomas Junttila) ja VRYO 6460 (Vihtori Astala)

syytetyllä minkäänlaista itsenä puolustamismahdollisuutta”, ja valtiorikosoikeus kääntyi nopeasti vankien keskusteluissa muotoon ”valtio-oikeusrikos”.³¹³

Vaikka tuomiot koettiin epäoikeudenmukaisina, eivät ne lopulta masentaneet vankeja usein kovinkaan vakavasti ja niihin suhtauduttiin yleensä melko rauhallisesti. Tuomas Junttilan mukaan vangit olivat ”oppineet ottamaan vastaan” koviakin tuomioita.³¹⁴ Kovankin tuomion saaneilla tuntui epävarmuuden loppuminen olleen tärkeää.

Kuolemanrangaistuksen saaneilta vangeilta ei ole säilynyt juurikaan muistelmia.³¹⁵

Omaisiin ei tietysti pidetty yhteyttä ainoastaan omien asioiden järjestelyn takia, vaan ymmärrettävästi myös puhtaasti kaipuun takia. Vankeuteen suhtautumisen toinen tärkeä puoli oli ero omasta perheestä ja läheisistä. Vangit kyselivätkin jatkuvasti kirjeissään läheistensä elämästä.³¹⁶ Sen lisäksi, että kirjeissään kyseltiin normaaleja kuulumisia ja järjesteltiin asioita, nousee useista säilyneistä kirjeistä esiin myös jonkinlainen usko joskus koittavaan vapauteen ja elämään sen jälkeen. Esimerkiksi Tuomas Junttilan mukaan vanki “ei saa menettää elämänhalua”, ja hän uskoikin, että “kyllä uusi päivä kaikki muuttaa voi”.³¹⁷ Tämän piirteen on havaittu olevan yksi tärkeä selviytymisstrategia sotavankien keskuudessa muuallakin. Paluu omaisten luokse ja tulevan elämän yltiöoptimistinenkin kuvittelu oli myös monen Vietnamin sotavangin keino jaksaa leirielämää.³¹⁸

Tärkeintä oli säilyttää toivo ja elämänhalu. Tuomion ja vapautuksen odottaminen oli kuitenkin useimmille vangeille pitkä aika, ja vankien täytyi kehittää keinoja myös muiden leirielämän piirteiden käsittelyyn.

Turvaa yhteisöstä

313 Junttila, Tuomas. 3A. Suomen luokkasota. KansA; Sohkanen 1967, s. 201.

314 Junttila, Tuomas. 3A. Suomen luokkasota. KansA.

315 Yrjö Kallinen kertoo muistelmissaan suhtautumisestaan kuolemantuomioon, mutta hänen rauhallisuutensa – jos se sellaista todellisuudessa oli – ei luultavasti ole yleistettävissä

316 Ks. esim. Tainio 1977, s. 248-254; Salovaara, Väinö. TMT:1108:363. TA; Junttila, Tuomas. 3A. Suomen luokkasota. KansA.

317 Junttila, Tuomas. 3A. Suomen luokkasota. KansA.

318 Ursano & Rundell, s. 435

Tavallisissa vankiloissa havaittu vankiyhteisön syntyminen ei ole rajattavissa pelkästään perinteisen rikollisten keskuuteen. Tutkimuksissa on havaittu, että jonkinlainen vankiyhteisö syntyy aina ihmisiä vangittaessa. Myös sotavankien keskuudessa on havaittu muodostuvan omia säännöstöjä ja hierarkioita noudattavia, toisiinsa tavalla tai toisella tukeutuvia vankiyhteisöjä.³¹⁹

Kuten sanottua, pyrki vankileiriorganisaatio – siinä kuitenkin täydellisesti onnistumatta – luokittelun avulla estämään huonojen vaikutteiden siirtymistä vangilta toiselle, ja vangitsijoiden määrittelemät pienemmät ja suuremmat rikkojat olivat suurimman osan aikaa erillään omilla vankileireillään. Helsingin vankileireille syntyi ainakin kesän ajaksi useampia pienempiä vankiyhteisöjä, joilla oli hieman toisistaan eroavia toimintatapoja, mutta leirien yhdistyessä ne vähitellen sulautuivat toisiinsa.

Kuten olen aikaisemminkin lähdeaineistosta maininnut, keskittyvät useimmat muistelijat yleensä kuvaamaan enimmäkseen omaa kurjuuttaan vankileireillä. Silti muistelmistakin on poimittavissa vankien keskinäisiin suhteisiin ja vankiyhteisön muotoutumiseen liittyviä tietoja. Parhaiten asiaa kuitenkin valaisevat – valitettavasti pienemmissä määrin säilyneet – aikalaisten päiväkirjat ja kirjeaineistot. Saatavilla olevasta aineistosta on selkeästi nähtävissä, että vankiyhteisö oli Helsingin vankileirien vangeille tärkeä. Siitä saatiin tukea niin käytännön asioihin kuin henkiseen jaksamiseenkin.

Vankiyhteisön rakenne ja vankien keskinäiset säännöt

Sotavankitutkimuksissa on havaittu, että sotilaallisen järjestyksen säilyttäminen auttaa vankeja selviytymään vankileireillä. Se luo vangeille turvallisuuden tunnetta, ja auttaa luomaan vankien keskuuteen säännöt ja hierarkian.³²⁰ Helsingin vankileireillä sotilaallinen järjestys – mikäli sellaisesta entisten punakaartilaisten kohdalla ylipäänsä voi edes puhua – ei noussut ainoaksi vankiyhteisön pohjaksi. Työväenliikkeen organisaatio oli myös tärkeässä osassa.

³¹⁹Laine 2007, s. 331.

³²⁰Ursano & Rundell 1995, s. 435.

Alkuvaiheessa, kun vangit vielä luulivat, että vankeus olisi lyhytkestoinen, ja kun olot eivät vielä olleet kaikkein heikoimmat, ei suurempaa järjestäytymistä esiintynyt. Enimmäkseen vangit keskittyivät järjestelemään esimerkiksi majoitusolojaan etukäteen tuntemiensa henkilöiden kanssa. Tuttaviin tukeutuminen alkuvaiheessa johtui osaltaan varmasti myös siitä, että samaan vankilaan suljettuihin vieraisiin ei heti syntynyt luottamuksellista suhdetta.³²¹ Alun verkostot muodostuivat yleensä esimerkiksi siviilitoimien tai kotipaikan mukaan.³²²

Kun vankeus piteni, ja epäjärjestys kasvoi vankien toimiessa kukin omalla tavallaan, alkoivat vangit järjestellä yhteistyötä keskenään. Ensimmäisiä merkintöjä yhteistyöstä ovat vankien sopimukset siivouksesta ja veden- ja puidenhakuvuoroista. Vangit valitsivat myös keskuudestaan huoneen johtajat, joiden vastuulla oli yleinen järjestyksenpito.³²³ Ruoan jakamisen helpottamiseksi vangit valitsivat ainakin osalla kasarmeista ”huutomiehet”, joiden tehtävänä oli kutsua vangit järjestyksessä ruokailuun.³²⁴

Vankien keskuudestaan valitsemia nokkamiehiä on vaikea täsmällisesti selvittää, sillä ne eivät olleet virallisia leirin määräämiä pestejä. Lisäksi niistä olevat merkinnät muistitietoaineistossa ovat melko ympäröityjä, mutta aikasemmalla osallistumisella työväenliikkeeseen tai sotaan oli selkeästi vaikutusta. Esimerkiksi Mooses Luode kertoo omasta ”murjupäälliköstään”, että ”meilläkin oli semmoinen Wikström, ollu punakaartissa komppanian päällikkö”.³²⁵ Muut selvillä olevat murjupäälliköt olivat sotaan osallistumattomia työväenliikkeessä toimineita miehiä.³²⁶

Kuten sanottua, kehitettiin leirien järjestyksenpitoa kevään kuluessa edelleen. Suomenlinnaan perustettiin siviilikomendantin määräyksestä kurinpito- ja järjestyskomiteat. Iso-Mjölöön perustettiin myös vastaava toimielin, toverioikeus nimeltään, mutta se toimi enemmän vankien

321Ks. Esim. Junttila, Tuomas. 3A. Suomen luokkasota. KansA; Selin, Arvid. 3A. Suomen luokkasota. KansA, Ruotsalainen, Anselm. 3A. Suomen luokkasota. KansA; Vesiluoma, Kustaa. TMT:116:150. TA.

322Sinisalo, Otto V.. TMT:164:465. TA.

323Esim. Luode, Mooses. TMT:207:3404. TA; Lassy, s. 12-13;

324Tiitta 1983, s. 19

325Luode, Mooses. TMT:207:3404. TA.

326Lassy, Ivar: *Suomenlinnan näköaloja v. 1918*. Puna-apu: Karjalan ja Leningradin alueen suomenkielinen MOPRin julkaisu. 1933:6, s. 12-13

ehdoilla. Työväenliikkeen ja punakaartin asema vankiyhteisön hierarkiassa tulee huomattavasti selkeämmin esiin näiden elinten toimihenkilöiden taustoja tarkastelemalla.

Kurinpito- ja järjestyskomiteat koostuivat 4-5:stä vangista, joista yksi toimi puheenjohtajana ja toinen sihteerinä. Suuremmissa vankipiireissä jokaista kasarmia kohti oli oma komiteansa, kun pienemmissä yksi komitea vastasi kaikista piirin kurinpitokysymyksistä. Lisäksi kasarmeilla oli omat vangeista muodostetut järjestysmiehistönsä.³²⁷ Vankien valintakriteereistä kurinpitokomiteoihin ei ole säilynyt tietoja, mutta niissä toimineiden henkilöiden valtiorikosoikeusar kirjoista selviää se, että he olivat pääosin sisällissodan aikana Helsingissä erilaisissa punaisten siviilihallinnollisissa (pääosin posti- ja miliisilaitoksen) toimissa olleita henkilöitä.³²⁸ Kenties kurinpitokomiteoiden johtava vanki Vihtori Astala, joka oli toiminut sodan aikana Helsingin postikonttorin johtajana, oli saanut valita tehtäviin luotettaviksi kokemiaan henkilöitä. Hänellä oli arkistomateriaalin mukaan hyvin luottamukselliset välit Suomenlinnan siviilikomendantti von Wendtiin; siviilikomendantti koetti jopa henkilökohtaisesti vaikuttaa Astalan tuomioon.³²⁹

Toverioikeuteen puolestaan valikoitui punaisten siviilihallinnon johtohenkilöitä sekä työväenliikkeen johtoa, mikä osaltaan johtui varmasti siitä, että heidät oli vaarallisiksi luokiteltuina suljettu juuri Iso-Mjölöön. Vaikka toverioikeus lainasi nimensä suoraan punakaartin oikeussäännöksistä³³⁰, koostui se kuitenkin enimmäkseen työväenliikkeessä kannuksensa hankkineista henkilöistä. Siinä toimi esimerkiksi kansanedustaja ja vallankumousoikeuden jäsen Taavetti Lapveteläinen, Riihimäellä punaisten hallintotehtäviin osallistunut ja myöhemmin kansanedustajaksi noussut Vihtori Huhta, Huopalahden vallankumousoikeuden syyttäjä H. Arvonen sekä jonkin aikaa myös ammattiyhdistysaktiivi ja tuleva kansanedustaja Väinö Salovaara.³³¹

³²⁷Kansio 6. Suomenlinnan siviilikomendantti. Vapaussota-arkisto. KA.

³²⁸Ks. esim VRYO 24802; VRYO 27510; VRYO 6460; VRYO 27275; VRO 22/148; VRO 27/516

³²⁹Kansio 6. Suomenlinnan siviilikomendantti. Vapaussota-arkisto. KA; VRYO 6460.

³³⁰Suomen punaisessa kaartissa käytännössä olevat säännökset : toveri- ja sota-oikeuksista. <http://hdl.handle.net/10138/154119>

³³¹Toverioikeuden pöytäkirjat. Kansio 13. Vuoden 1918 arkisto. 323.2. TA.

Nämä kaksi vankien kurinpitotoimielintä erosivat toisistaan toimintansa osalta melko selkeästi. Toverioikeuden toiminta oli selkeämmin vankien omista haluista lähtöisin. Se oli perustettu vankien yhteisessä kokouksessa demokraattisesti, ja se toimikin Vihtori Huhdan mukaan ”suurinpiirtein itsenäisesti”.³³² Kurinpito- ja järjestyskomiteat taas oli perustettu Suomenlinnan siviilikomendantin määräyksestä, ja niiden toiminta oli myös hänen valvonnassaan. Komiteat esimerkiksi alistivat usein tuomioitaan siviilikomendantin tarkastettavaksi.³³³

Koska toverioikeus oli vankien itsensä hallinnoima, vangit varmasti suhtautuivat sen toimintaan paljon myönteisemmin. Toverioikeuden pöytäkirjojen ja oikeuden sihteerinä toimineen Vihtori Huhdan muistelmien mukaan toverioikeus vastasikin ainakin Iso-Mjölön ensimmäisen piirin elämänmenosta lähes kokonaisuudessaan. Pöytäkirjoissa määritelläänkin mm. yörauhan ajat ja kasarmielämän säännöt ja rikkeistä jaettavat rangaistukset. Kiellettyä oli - suoranaisten rikosten, kuten varkauksien ja pahoinpitelyiden, lisäksi - esimerkiksi ”uhkapeli, ammattimainen 'trokaus', kaikenlainen siivottomuus” ja ”joutavat keskenäiset kinastelut”. Toverioikeus huolehti myös piirin sisällä olleista sairaista vangeista, ja heti ensimmäisessä kokouksessa heille päätettiin järjestää omat tilat.³³⁴ Suurimman osan toverioikeuksien ajasta vei varkaustapausten käsittely, mutta toverioikeus toimi myös vankien puhemiehenä leirin johdon suuntaan. Se lähetti johdolle esimerkiksi anomuksen pienten pakettien sallimisesta vangeille, mikä ilmeisesti hyväksyttiin joksikin aikaa.³³⁵

Kurinpito- ja järjestyskomiteoiden säilyneet aineistot käsittelevät sen sijaan enimmäkseen tapahtuneita rikkeitä, pääasiassa varkauksia ja tappeluita. Niiden toimintaan ei kuulunut yleisten asioiden järjestely tai vankien olojen parantaminen. Selkeä ero toverioikeuteen on myös rangaistuksissa.

Komiteoiden jakamat rangaistukset olivat huomattavan ankaria verrattuna toverioikeuden vastaaviin. Komiteoiden pöytäkirjoista on säilynyt vain osa,

332 Toverioikeuden pöytäkirjat. Kansio 13. 323.2. Vuoden 1918 arkisto. TA; Huhta, Vihtori: *Kuolemansaari* (muistelmalehtinen). Kansio 11. 323.2. Vuoden 1918 arkisto. TA.

333 Kurinpitokomiteoiden pöytäkirjat. Kansio 1. Suomenlinnan siviilikomendantti. Vapaussota-arkisto. KA.

334 Toverioikeuden pöytäkirjat. Kansio 13. 323.2. Vuoden 1918 arkisto. TA; Huhta, Vihtori: *Kuolemansaari* (muistelmalehtinen). Kansio 11. 323.2. Vuoden 1918 arkisto. TA.

335 Kansio 13. 323.2. Vuoden 1918 arkisto. TA; Salovaara, Väinö. TMT:1108:363. TA.

ja sen takia asiaan jää melko paljon epävarmuutta, mutta saatavilla olevan aineiston perusteella ainakin näyttää siltä.

Yleisimmistä rikkeistä eli varkauksista ja tappeluista komiteat jakoivat yleensä putkatuomioita, joiden ajaksi vanki jätettiin ilman ravintoa tai ainakin pienemmille annoksille. Toverioikeus sen sijaan oli paljon lempeämpi ja myös paljon mielikuvituksellisempi rankaisukäytännössään. Yleisin rangaistus oli joko ”juoksuhaudan” kaivamista (jätteitä varten), mutta myös muita yleisiä töitä, kuten ylimääräisiä siivousvuoroja käytettiin rangaistuksina. Varkauksia korvattiin myös ruoalla ja rahalla asianomistajille. Kun varkausmäärät loppukesällä Iso-Mjölössä kasvoivat, ei töitä ilmeisesti enää riittänyt jaettavaksi, ja toverioikeus ryhtyi jakamaan myös häpeärangaistuksia, kuten varkaaksi julistamista kaikkien kuullen. Heinäkuun lopulla varkaudet pakottivat toverioikeuden pohtimaan rangaistuksia uudestaan. Pöytäkirjaan merkityssä keskustelussa ehdotettiin viranomaisille ilmoittamista, mutta siihen ei päädytty, sillä viranomaisten liian suuria tuomiota, kuten ampumista, pelättiin.³³⁶

Kurinpitokomiteat sen sijaan alistivat useat tutkimuksensa viranomaisille, mikä voi selittää osaltaan vähäistä säilynyttä aineistomäärää; pöytäkirjoja rikkeistä ja niiden rankaisusta ei syntynyt, sillä vangit eivät luultavasti kovien rangaistusten pelossa kaikista tapauksista komiteoille ilmoittaneet. Kovien rangaistusten pelosta kertoo luultavasti myös se, että Suomenlinnan vangit turvautuivat muistelmien ja muiden aineistojen mukaan usein suoraan toverikuriin. Yleinen rangaistusmuoto oli tietysti ampumista lievempi, mutta ei sekään kovin miellyttävä – nimittäin ”sakinhivutus”. Tuomas Junttila esimerkiksi kertoo kuinka lompakkovarkaudesta kiinni jäänyt vanki rangaistukseksi pahoinpideltiin joukolla. Pienemmistä näpistyksistä saattoi riittää murjupäällikön kepillä antama selkäsauna.³³⁷

Selkeitä yhtäläisyyksiä kurinpitoelimien toiminnassa oli se, että varkaustapaukset nousivat selkeästi esiin. Niitä oli paljon ja molemmat

³³⁶Kurinpitokomiteoiden pöytäkirjat. Kansio 1. Suomenlinnan siviilikomendantti. Vapaussota-arkisto. KA; Toverioikeuden pöytäkirjat. Kansio 13. 323.2. Vuoden 1918 arkisto. TA

³³⁷Kirje Suomenlinnasta 19.5.. Junttila, Tuomas. 3A. Suomen luokkasota. KansA; Lassy, Ivar: Suomenlinnan näköaloja v. 1918. Puna-apu: Karjalan ja Leningradin alueen suomenkielinen MOPRin julkaisu. 1933:6, s. 13.

kurinpitoelimet pitivät niitä pahoina rikkeinä. Kurjissa oloissa kiusaus varastaa toisen ruoat oli varmasti suuri. Huonot olot eivät olleet lieventävä asianhaara, sillä olivathan ne kaikille samat. Yksityisomaisuutta kunnioitettiin selkeästi vankien keskuudessa, eivätkö Helsingin vankileirien vangit järjestäneet keskuudessaan mitään pakollista omaisuuden jakoa. Siinä Helsingin vankileirit eroavat muista maailmalla tutkituista vankileireistä. Esimerkiksi Kreikan poliittisten vankien keskuudessa vankien saamat ruoka- ja rahalähetykset jaettiin kaikkien vankien kesken.³³⁸ Toisaalta omaisuudella keinottelua ja sen liiallista haalimista Helsingin vankileirien vankien keskuudessa paheksuttiin ja siitä jopa rankaistiin.³³⁹

Yleisesti vankien keskuudessa vallinneista säännöistä voi sanoa, että vanki sai järjestää olonsa leirille kuten parhaaksi näki ja pystyi, kunhan ei niin tehdessään loukannut muiden vankien oikeuksia ja kunnioitti yhdessä sovittuja työtehtäviä. Yhteistyötä vankilaviranomaisten kanssa välteltiin jonkin verran, ainakin jos samat asiat voitiin hoitaa vankien keskuudessa jollain tavalla. Vankilaviranomaisten käsiin ei haluttu luovuttaa ketään ellei ollut aivan pakko.³⁴⁰ Vaikka vangit pitivät tarkasti huolta omasta omaisuudestaan, ei kyseessä ollut kuitenkaan mikään yksilöiden keskinäinen selviytymistaistelu. Vangit auttoivat toisiaan leireillä monin tavoin, ja vankiyhteisö tarjosi vangeille myös henkistä tukea heidän yrittäessään kestää vankileirien kamalia olosuhteita. Vankiyhteisön tarjoama henkinen tuki on havaittu tärkeäksi selviytymiskeinoksi lähes kaikissa sotavankitutkimuksissa.³⁴¹

Vankiyhteisö ja toisten tukeminen

Hierarkinen ja jopa virallinenkin vankien järjestäytyminen auttoi jokapäiväisen elämän kulkua, mutta vankiyhteisön tarjoama tuki on havaittu todella tärkeäksi apukeinoksi myös henkiseen jaksamiseen. Eri aikoina vankileirien ja vankiloiden vangit ovat käyttäneet tähän erilaisia keinoja,

338Voglis, Polymeris: Political Prisoners in the Greek Civil War, 1945-50: Greece in Comparative Perspective. *Journal of Contemporary History*. Vol 37 No 4 (Oct. 2002), s. 534

339Lassy 1933, s. 15; Toverioikeuden pöytäkirjat. Kansio 13. 323.2. Vuoden 1918 arkisto. TA.

340Huhta, Vihtori: *Kuolemansaari* (muistelmalehtinen). Kansio 11. 323.2. Vuoden 1918 arkisto. TA.

341Ks. esim. Voglis 2002, s. 534; Ursano & Rundell 1995, s. 434-436; Henman 2001, s. 85.

mutta niiden välillä on paljon yhtäläisyyksiä. Sotavankien keskuudessa on havaittu esimerkiksi erilaisten muisto-, ryhmä ja opetustilaisuuksien järjestämistä. Esimerkiksi Kreikan vankileireillä niillä luotiin ryhmähenkeä ja autettiin toisia sitä kautta jaksamaan leirien koettelemukset paremmin.³⁴² Yhdysvaltalaisia Vietnamin sodan vankeja on tutkittu myös paljon. Hekin järjestivät keskuudessaan mahdollisuuksien mukaan omaa toimintaa, ja niistä on havaittu esimerkiksi se, että huumori oli myös hyvin tärkeää sotavankien jaksamisen kannalta. Sen avulla kohotettiin mielialoja ja luotiin yhteenkuuluvuutta. Lähes kaikissa tutkimuksissa mainitaan myös vankien yhteinen – usein tosin melko lievä – vastarinta vangitsijoita kohtaan.³⁴³

Lähes kaikkia toimintatapoja on löydettävissä myös Helsingin vankileireiltä. Osa näistä keinoista oli selkeästi tietoisia tukimuotoja ja solidaarisuuden osoituksia, mutta toiset olivat enemmänkin vahingossa syntyneitä toimintatapoja, jotka selkeästi auttoivat vankeja sopeutumaan karuun ympäristöön. Kuitenkin vankiyhteisön vaikutus oli leirien johdon mielestä potentiaalisesti vahingollinen seikka heidän kasvatuksellisille pyrkimyksilleen. Leirit pyrkivätkin vaikuttamaan vankiyhteisöjen muodotumiseen ja toimintaan usein tavoin, esimerkiksi pappien järjestämän kasvatustoiminnan avulla ja sijoittamalla vankeja vaarallisuusasteiden mukaisesti.

Vankien suhtautuminen kasvatustoimintaan kuvaa hyvin vankiyhteisön roolia sekä vankien vastustusta ja mukautumista. Kasvatustoiminta oli leirin järjestämää toimintaa, eikä siihen yleensä haluttu aivan ehdoitta osallistua. Suhtautuminen kasvatustoimintaan oli muistelmien mukaan yleensä vähintään välinpitämätöntä ellei jopa kielteistä, mihin voi tietysti vaikuttaa, että muistelmia ovat voineet antaa enimmäkseen pahiten katkeroituneet henkilöt. Paljolti vastaava kuva nousee esiin kuitenkin myös aikalaisaineistoista.

Kasvatustoiminnan tärkein osa oli kasvatustyöntekijöiden leireillä suorittama uskonnollinen työ, siis jumalanpalvelukset ja keskustelut vankien kanssa. Vankien kanta kasvatustoimintaan tulee selkeästi esiin

³⁴²Voglis 2002, s. 534

³⁴³Henman 2001, s. 86; Ursano & Rundell 1995, s. 434.

tarkastelemalla heidän suhtautumistaan tähän uskonnolliseen työhön.

Kuten kasvatustyöntekijät olivat keskenään jo havainneet, olivat leirin ulkoiset olot monen vangin mielessä ensimmäisenä. Kasvatustoiminnalle ei jäänyt vankien mielissä tilaa, kun ajatukset piti käyttää tavallisesta elämästä selviytymiseen. Varmaankin suurimman osan vangeista suhtautuminen oli Tuomas Junttilan kuvaamaa välinpitämättömyyttä uskonasioihin:

*”loppuvirttä veisatessa kuuluu ovelta se ainoa lohdutuksen sana, joka kuullaan vain kaksi kertaa päivässä: ruualle! Se innosti nälkäisiä vankeja paljon enemmän kuin henkinen ravinto, sillä suuri osa oli valmis sen jättämään pienen leipäpalan ja sillin tähden”.*³⁴⁴

Osa vangeista kävi kuitenkin tunnustamassa syntinsä papeille säännöllisesti ja keskustelivat heidän kanssaan mielenkiinnolla. Esimerkiksi Mooses Luode kertoo muistelmissaan saaneensa paljon apua keskusteluistaan ”saarnamiesten” kanssa.³⁴⁵ Useimmiten muistelmista esiin nouseva asenne on kuitenkin lähes päinvastainen. Pappien saarnoja pidettiin liian kovina ja niitä ei sen vuoksi haluttu useinkaan kuunnella. Vankeja jumalan rangaistuksilla uhkailleiden pappien jumalanpalveluksiin ei haluttu mennä ja jotkut vangit piti niihin suorastaan pakottaa, pahimmillaan pistimillä uhaten.³⁴⁶

Osassa muistelmista nousee esiin myös suoranainen suoranainen pappien haastaminen. Erään muistelman mukaan liian kärkeästä saarnaa pitänyt pappi joutui poistumaan paikalta, kun vankien ”seurakunta nosti aimo melun ja kolinan”.³⁴⁷ Ei voi sanoa pitikö väite ehdottomasti paikkaansa, mutta monissa muissakin lähteissä mainitaan jonkinlaista kasvatustyön vastustusta, usein tosin lievemässä muodossa. Mooses Luoteen mukaan se johtui vankien epäluulosta vankileiriorganisaatiota kohtaan, kun taas Viljo

344Junttila, Tuomas 16.6.1918. 3A. Suomen Luokkasota. KansA.

345Junttila, Tuomas. 3A. Suomen Luokkasota. KansA; Luode, Mooses. TMT:207:3404. TA

346Salminen, Kustaa Vihtori. TMT:192:3187. TA.; Junttila, Tuomas. 3A. Suomen luokkasota. KansA.

347Latva, Iivari. TMT:41:140-2. TA.

Sohkasen mukaan se johtui enemmänkin pappien erikoisista mielipiteistä, minkä hän arveli johtuneen siitä, että he eivät olleet olleet ”kosketuksissa varsinaiseen kansaan”. Vangit saattoivat esimerkiksi kieltää jumalan olemassaolon äänekkäästi tai väittää muista asioista vastaan. Kuvaava on mielestäni Sohkasen kertomus vangeista käymässä papin kanssa keskustelua siitä voiko kansaa kutsua kaikkivaltiaaksi. Pappi tietysti vastusti ilmaisua, ja vangit puolustivat sitä voimakkaasti. Vangit myös toivat keskustelussa esiin sen, kuinka työväestö oli heidän mielestään varsinainen ”luoja”, sillä olihan se luonut ”kaikki maailman rikkaudet, rehtaat, asunnot, kulkuneuvot ja kaikki mitä ihmiset ovat tehneet”.³⁴⁸ Luokkaidentiteetti oli siis monella vangilla vahva, eikä siitä oltu vankileirilläkään valmiita hevillä luopumaan.

Luokkaidentiteetin säilytys ja vankileiriorganisaation vastustus tulevat esiin melko voimakkaasti kaikissa muissakin vankiyhteisön toimissa kasvatustoimintaan liittyen. Vangit toivat oman näkemyksensä virallisen puolen rinnalle tavalla tai toisella. Vastarinta näkyi erilaisissa muodoissa, joista osa oli piilotetumpia ja osa jopa suoralla kostolla hekumoivia.

Muu kasvatustilaisuuksien järjestämä toiminta oli vankien keskuudessa huomattavasti jumalanpalveluksia suosivampaa. Luennoille ja esitelmätilaisuuksiin varatut tilat olivat muistelmien mukaan usein tupaten täynnä.³⁴⁹ Koulutustilaisuuksien alkuvaiheista ei ole selvyyttä, mutta viimeistään Iso-Mjölön leirin sulkeuduttua muodostui luennoista kasvatustyöntekijöiden ja vankien yhteisiä tilaisuuksia. Vangeista ne, jotka olivat käyneet kouluja, työskentelivät usein opetustehtävissä. Taavi Tainio luennoi vangeille mm. sosiologiasta ja sosialismin teoriasta ja tunnettu orientalisti Ivar Lassý käsitteli luennoillaan ainakin ”Muhameetin uskontoa” ja yleisesti yhteiskuntatieteitä. Muistelmissa mainitaan myös Sulo Vuolijoen esitelmöineen Aleksis Kiven elämästä, kun taas pappien luennot pysyttelivät tiukasti raamatullisissa aiheissa, kuten Juudas Iskariotissa tai Uuden testamentin syntyvaiheissa. Vaikka nämä tilaisuudet olivatkin kasvatustilaisuuksien valvonnassa, oli vankien mahdollista tuoda tilaisuuksissa

³⁴⁸Luode, Mooses. TMT:207:3404. TA.; Sohkanen 1967, s. 134-135

³⁴⁹Nimim. F. P.: *Lassyn luennolla*. Puna-apu: Karjalan ja Leningradin alueen suomenkielinen MOPRin julkaisu. 1933:6, s. 17; Junttila, Tuomas. 3A. Suomen luokkasota. KansA.

esiin omia näkemyksiään. Joskus tilaisuuksissa ilmeisesti ajaututtiin väittelyihin niitä johtaneiden pappien kanssa.³⁵⁰ Kasvatusosaston melko niukat resurssit olivat luultavasti ajaneet sen ottamaan toimintaan mukaan myös vankeja, mutta se mahdollisti samalla kasvatusosaston näkemyksistä eronneen sisällön esittämisen.

Keskustelut pappien kanssa ja luennot eivät olleet muistelmien mukaan monille vangeille riittäviä. Niissä ei kuitenkaan luultavasti päässyt keskustelemaan riittävän vapaasti ja esittämään kaikenlaisia mielipiteitä. Vangeilla olikin muistelmien mukaan myös epävirallisia keskustelukerhoja kasarmien sisällä. Keskustelukerhoista muodostui ainakin joillain kasarmeilla kasvatusosaston pelkäämiä ”sivukasvattajia”, ja niissä keskusteltiin niin maailmanpolitiikasta, uskonnosta kuin vankileiritilanteesta ja sen tulevaisuudesta. Kustaa Vesiluoman mukaan vankien kesken ”järkeiltiin ja valettiin tulevaisuudenkuvia”.³⁵¹ Viljo Sohkanen kertoo oman kasarminsa keskusteluista seuraavaa:

”Kasarmimme kolmanne portaan alakerrassa on huone n:o 6. Se on yleensä tyhjänä kun se on pimeä, pieni ja muutenkin hankala. Sinne kerääntyy silloin tällöin, ja varsinkin sadeilmalla, miehiä keskustelemaan ja pohtimaan asioita. Saattaa olla, että heillä on määrääjätkin. En ole tullut kysyneeksi.”

352

Vastaava tilanne oli myös muun kasvatusosaston toiminnan kanssa. *Tosi työhön* -lehti ei ilmeisesti kelvannut lukemiseksi, eikä sitä mainittu yhdessäkään muistelmassa tai aikalaisaineistossa, kun taas *Suomen Sosialidemokraatti* mainittiin monessa yhteydessä. Jälkimmäinen näistä lehdistä oli tietysti kielletty vankileireillä, vaikka sen julkaisu oli syyskuussa 1918 muuten sallittu. Lehteä salakuljetettiin kuitenkin ahkerasti ainakin Suomenlinnaan, ja leirin johto oli salakuljetuksen edessä voimaton.³⁵³ Joidenkin muistelmien mukaan vangeille kelpasivat myös porvarilliset

350Tiitta 1983, s. 57; Nimim. F. P.: *Lassyn luennolla*. Puna-apu: Karjalan ja Leningradin alueen suomenkielinen MOPRin julkaisu. 1933:6, s. 17; Junttila, Tuomas. 3A. Suomen luokkasota. KansA.

351Vesiluoma, Kustaa. TMT:116:150. TA; Junttila, Tuomas. 3A. Suome luokkasota.

352Sohkanen 1967, s. 161

353Huhta, Vihtori: *Kaskuja työväenliikkeen taipaleelta*. Työväen kirjarengas. Helsinki 1948, s. 100.

sanomalehdet, mutta niiden jutut aiheuttivat vankien keskuudessa vähintään huvitusta, ellei jopa katkeruutta.³⁵⁴

”Demari” toimikin keskustelukerhojen ohella toisena sivukasvattajana. Muistelmien mukaan sitä luettiin ahkerasti vankien keskuudessa, usein ääneen kaikille kasarmin vangeille. Iivari Latvan mukaan heidän kasarmillaan lehti luettiin yleensä illalla koko ”seurakunnalle”. Hänen mukaansa ”sen aikainen demari oli hyvää lääkettä murtuneille mielille”, sillä ”se antoi uskoa tulevaisuuteen”.³⁵⁵

Joskus vangit käyttivät myös työväenliikkeen perinteitä oman identiteettinsä ylläpidossa. Työväen juhlapäivää vappua ei haluttu unohtaa vankileirilläkään. Vaikka sen viettoon kuului useimmilla vangeilla haikeita muisteluita vapaudessa vietetyistä vapuista, muodostui vappupäivän illasta muistelmien mukaan juhlallinen tilaisuus. Sohkasen kasarmilla vangit lauloivat vapun kunniaksi keskenään työväenlauluja ja ilta huipentui yhdessä laulettuun Kansainväliseen, joka päätti illan myös Anselm Ruotsalaisen kasarmilla. Molemmat muistelijat mainitsevat saksalaisten vartijoiden suhtautuneen lauluun kunnioituksella ja jopa joissain tapauksissa yhtyneen siihen omalla kielellään. Anselm Ruotsalaisen mukaan ei ”koskaan eikä missään ole sitä laulettu niin hartaasti, niin sydämen pohjasta kuin silloin”.³⁵⁶

Vähemmän tietoisena pyrkimyksenä mielialojen parantamiseksi ja yhteenkuuluvuuden lisäämiseksi toimi vankien keskuudessaan viljelemä huumori. Ei ole pelkkä klisee, että huumori auttaa jaksamaan vaikeissa olosuhteissa. Laajojen sotavankien arviointien perusteella kyky huumorin säilyttämiseen on arvioitu hyvin tärkeäksi ominaisuudeksi vankileiriympäristössä selviytymiseksi. Huumori on auttanut sopeutumaan karuihin olosuhteisiin, luomaan suhteita vankien keskuudessa, mutta sen avulla on tehty myös piilotettua lievää vastarintaa.³⁵⁷

Helsingin vankileirin vankien keskuudessa huumoria käytettiin kaikkiin

³⁵⁴Esim. Sohkanen 1967, s 192

³⁵⁵Latva, Iivari. TMT:41:140-2. TA.

³⁵⁶Sohkanen 1967, s. 142; Ruotsalainen, Anselm. 3A. Suomen luokkasota. KansA.

³⁵⁷Ursano & Rundell 1995, s. 435; Henman 2001, s. 84

näihin tarkoituksiin, ja sitä viljeltiin ilmeisesti melko paljon. Osa huumorista oli kevyempää, kun taas osa – usein kuolemiin liittyvä – oli melko rankkaakin ”hirteishuumoria”. Hyvät vitsit kiersivät leireillä, ja muistelmat vilisevät mainintoja siitä kuinka vitsit ”pitivät ankarassa tilanteessa mieliä pirteinä” tai ”koetamme naurulla ja pilanteolla pitää mielet virkeinä.”³⁵⁸. Esimerkiksi kertomus maitoa salaa lypsämään lähteneistä ja lehmän epäonnekseen sonniksi todenneista vangeista kiersi vankileireillä kulovalkean tavoin. Vaikka tapaus oli yritetty pitää salassa, lypsäjiltä ”seuraavana aamuna jo tultiin kyselemään [...] sonninmaitoa”. Kertomus tulee esiin useammassa muistelmissa.³⁵⁹

Vankileirien huumoriin on usein liittynyt myös jonkinlainen vallan aspekti. Kun tiukoissa vankeusolosuhteissa muu kontrolli elämästä on kadotettu, oli tärkeää säilyttää edes kontrolli omiin tunteisiin ja asioihin suhtautumiseen. Se tuli Helsingin vankileireillä esiin yleensä vitsailuna vartijoiden kustannuksella. Toinen useammassa yhteydessä mainittu tapaus liittyy juuri tällaiseen huumorin käyttöön. Tarinan mukaan Sulo Wuolijoki selitti hirttäytymällä itsemurhan tehneen vangin ympärillä parveilleita vankeja pois ajaneille vartijoille: ”meillä ei ole kuin yksi nuora ja pitää jonottaa.”³⁶⁰ Vartijoista puhuttiin vankien keskuudessa ”kaikenlaisia ilkeyksiä”, ja Viljo Sohkasen mukaan se helpotti vankeja ”jollain tavalla”. Selkeimmin tällainen huumori tulee mielestäni kuitenkin esiin Sohkasen toisesta kertomuksessa. Kun vartijat olivat vankisiirron yhteydessä uhanneet rivistöstä poistuvia ampumisella lisäten, että ”meidän kiväärimiehemme ovat tarkkoja”, oli koko vankijoukko purskahtanut nauruun.³⁶¹ Täsmällisesti on vaikea tutkia tapahtuivatko nämä täsmälleen tällä tavoin, mutta luultavasti tämän suuntaiset jutut ovat kiertäneet leireillä ainakin vankien keskuudessa. Vangit ottivat näin vallan edes omista tunteistaan kykenemällä nauramaan kamalille olosuhteille ja vartijoilleen.

Aina vangit eivät turvautuneet yhtä positiivisiin keinoihin kuin edellä, vaan joissain tapauksissa vangit ajautuivat suunnittelemaan tai ainakin

³⁵⁸Mäkinen, Heikki. 6B. KansA; Huhta 1957, s. 132; Lassy 1933. s. 16.

³⁵⁹Ks. esim. Huhta 1957, s. 132; Matinmäki, Yrjö. TMT:116:148. TA.

³⁶⁰Salminen, Kustaa Vihtori. TMT:192:3187. TA.;

³⁶¹Sohkanen 1967, s. 128, 158

haaveilemaan suoranaista kosta. Kun vapautusta ei kuulunut, leirielämän karu arki ja se, että huonoon kohteluun ei ollut tulossa muutosta, selvisi vangeille, nousi vankien keskuudessa esiin huomattavaa katkeruutta ja jopa koston ajatuksia. Monet vangit kokivat, että kyseessä oli ”viimeinen reissu”, jolla ”ensin kidutetaan nälällä ja sitten kuula otsaan joka ei kiduttamalla ota kuollakseen”.³⁶² Tämä on ympäri maailman sotavankien keskuudessa havaittu piirre: kun sotavankileirien huonoon kohteluun on joutunut alistumaan, on vankien havaittu fantasioineen yleisesti kosta ja hyvityksen saamisesta. Erilaiset vastarinnan muodot ovat olleet hyviä keinoja patoutuneiden vihatunteiden vapauttamiseksi.³⁶³

Kostoajatusten ilmenemisen yleisyydestä ei ole mahdollista saada täsmällistä kuvaa, mutta on selvää, että sellaisia Helsingin vankileirien vankien keskuudessa esiintyi, ja nimen omaan enemmänkin alkuvaiheessa, kun vankeuden kamaluus alkoi valjeta vangeille (myöhemmin olojen käytyä vieläkin huonommiksi ja vankien kunnon heikennyttyä, tulevaisuutta ei enää pohdittu luultavasti kovinkaan tarmokkaasti). Suomenlinnan vankileirillä kevästä asti lääkärinä toimineen myöhemmin lääkintöneuvokseksi nimitetyn Artturi Nyysösen mukaan ”ilmapiiri oli aluksi hyvin kireä”. Hänen mukaansa kasarmeilla ei voinut liikkua ilman asetta, ja parasta oli pitää selkä seinää vasten ja kasvot vankeja kohti.³⁶⁴ Oliko kyse todellisesta uhkasta vai ei, sitä on jälkikäteen vaikea sanoa. Vankien väkivallasta henkilökuntaa kohtaan ei arkistomateriaalissa ole tullut vastaan mitään merkintöjä, mikä kertonee siitä, että niin ei leireillä tapahtunut. Tällaiset asiat olisivat varmasti olleet leirin johdon käsittelyssä, sillä käsiteltiinhan siellä pienimmätkin rikkeet, ja näin niistä olisi jäänyt jälkiä. Muistelu kuitenkin kertoo uskoakseni siitä, millainen ilmapiiri leirillä oli keväällä 1918. Leirien siviilihenkilökunnalle, esimerkiksi papeille, vangeilla oli uskallusta ilmaista mielipiteensä jopa hyvin kärkevästi, joten lääkärikin on voinut hyvinkin saada siitä osansa. Siviilikomendantin rangaistuspäiväkirjasta löytyy pari merkintää vankien uhkaavasta

³⁶²Tuomas Junttilan kirje vaimolleen 17.5.1918. Junttila, Tuomas. 3A. Suomen luokkasota. KansA.

³⁶³Ursano & Rundell 1995, s. 434, 436

³⁶⁴Suomenlinnan vankileirin lääkintähuollosta 1918-1919. Lääkintöneuvos Artturi Nyysösen haastattelu 31.8.1970. Historiallisten seurojen muistitietotoimikunta. KA.

käytöksestä vartijoita kohtaan.³⁶⁵

Vankien keskinäiset keskustelut saattoivat olla ulkopuolisen korvaan myös uhkaavia. Eräs tällainen tapaus sattui toukokuun 5. päivä, kun vankileirillä työskennellyt työnjohtaja Pietari Tiliäinen kuuli ohi menen vankien keskustelun. Suomenlinnan siviilikomendantille jättämänsä ilmoituksen mukaan oloihin turhautuneet vangit olivat keskustelleet, että "jollei parannuksia hoidossa tule, ja saada puhtaita vaatteita, niin tulee Wiaporissa leimuamaan revontulia". Siviilikomendantti otti uhkauksen vakavasti ja ilmoitti siitä saksalaiselle vartiostolle.³⁶⁶ Seurauksista ei ole tietoa.

Osa vangeista keskusteli jopa uuden kapinan mahdollisuuksista: ”Jos vastaisuudessa pyssytielle lähdetään niin on otettava toisenlainen kurssi, ei siitä muuten mitään tule. Henki vaan pois jokaiselta joka ei ole meidän puolellamme ja vankileirille piikkilankojen taakse loput nälkään kuolemaan.”³⁶⁷ Suomenlinnan siviilikomendantin arkistoaineistosta löytyy myös tieto siitä, että vangit perustivat siellä jopa Viha ja kosto -nimisen yhdistyksenkin, jonka tarkoitusta tuskin pitää avata tarkemmin.³⁶⁸

Keskustelut ja muu yhteinen toiminta tarjosivat varmasti lohdutusta monille vangeille. Tilanteen rationalisointi ja pohtiminen valoivat monelle vangille uskoa tulevaisuuteen. Myös yhdessäolo, joukkoon kuuluminen, identiteetin ylläpito ja vertaistuki varmasti auttoivat vankien jaksamisessa. Nämä keinot on havaittu tärkeiksi myös Vietnamin vankin olleiden keskuudessa, tosin heidän keskuudessaan vankijoukon identiteetti ja perinteet löytyivät pikemminkin kansallisuuden kuin luokkaidentiteetin kautta.³⁶⁹

Johtopäätökset

Helsingin vankileirien läpi kulki niiden toiminnan aikana yhteensä n. 20 000 vankia. Vankileirien tavoitteena oli tutkia, tuomita ja rangaista vankeja, mutta samalla vankeja pyrittiin kasvattamaan ja integroimaan heitä sodan

365Papeille naljailusta ks. esim. Sohkanen 1967, s. 135; Kansio 1. Suomenlinnan siviilikomendantti. Vapaussota-arkisto. KA.

366Kansio 3. Suomenlinnan siviilikomendantti. Vapaussota-arkisto. KA.

367Sohkanen 1967. s. 172.

368Kansio 3. Suomenlinnan siviilikomendantti. Vapaussota-arkisto. KA.

369Ursano & Rundell 1995, s. 435

jälkeiseen yhteiskuntaan.

Helsingin vankileirit olivat muutostilassa lähes koko olemassaolonsa ajan. Alussa vankien majoitustiloina toimivat kaikki siihen tarkoitukseen liikenevät tilat kaupungilla, mutta vähitellen vankileirit keskitettiin venäläisten lähdön jäljiltä tyhjiksi jääneille kasarmialueille. Kesän 1918 aikana vankeja oli Katajanokalla, Santahaminassa, Iso-Mjölössä ja Suomenlinnassa, joista jälkimmäiseen kaikki jäljellä olevat vangit keskitettiin syksyyn menness vankimäärän laskettua merkittävästi.

Majoitustoiminnassa vankileiriorganisaatiolle oli tärkeää luokitella vankeja syyllisyyden ja vaarallisuuden mukaisesti. Sisällissodalle nähdyt syyt olivat tärkeitä luokitusten tekemisessä: oli yllyttäjiä ja aktiivisia punakaartilaisia sekä harhaanjohdettuja työläisiä. Selkeimmin luokittelu vankien erottelu näkyi Iso-Mjölön leirin tapauksessa, minne keskitettiin poliittisin perustein vangitut ja vaarallisimmiksi määritellyt vangit Helsingistä ja lähiympäristöstä. Vankeja eroteltiin luokituksen mukaan myös muilla leireillä. Suomenlinnassa oli käytössä omat piirit erilaisen luokituksen saaneille vangeille. Katajanokalla majoitusta ei ilmeisesti pystytty järjestämään luokitusten mukaan, ainoastaan tutkimattomat ja tutkitut vangit pidettiin erillään toisistaan. Pyrkimyksenä oli selkeästi estää Foucault'n esiintuoma sivuinstituutioiden vaikutus: vankileireillä ei ainakaan saisi oppia entistä pahemmaksi vallankumoukselliseksi. Majoitustilanne oli vaikea koko Helsingin vankileirien olemassolon ajan ja vankileirit olivat yksinkertaisesti liian täyteen ahdettuja. Luokittelussa päästy ikinä täydelliseen tulokseen johtuen tilojen puutteesta ja jatkuvista muutoksista. Majoitus aiheutti organisaatiolle myös käytännöllisempiä ongelmia. Täyteen ahdetut vankikasarmit tekivät hygienian ylläpidosta käytännössä mahdotonta, ja sairaudet levisivät huonosti ravittujen vankien keskuudessa.

Vankileirien kuolleisuustilastoista on nähtävissä, että vangin sijoituksella oli selkeästi merkitystä selviytymismahdollisuuksien kannalta. Helsingin alueen vankileireistä kuolleisuudeltaan pahin alue oli Iso-Mjölön vankileiri. Seuraavaksi suurin kuolleisuus oli Suomenlinnan VI piirissä, minne sijoitettiin Iso-Mjölön tapaan kovan tuomion saaneita vankeja. Tuomiolla ja

luokituksella oli siis yhteys vankien selviytymismahdollisuuksiin.

Sotavankilaitos laati vankileirien toimintaa varten tarkat ohjesäännöt. Ne määrittivät niin vankien kuin leirien henkilökunnankin toimintaa hyvinkin yksityiskohtaisesti. Helsingin vankileireillä nämä säännöt astuivat voimaan viimeistään toukokuun 1918 alkupuolella. Sitä ennen Helsingissä toimittiin Tulenheimon vankeinhoitokomission ja saksalaisten laatimisen sääntöjen mukaisesti.

Vankien vartionnista Helsingissä vastasivat ensin saksalaiset joukot. Alkukesällä 1918 vastuu siirrettiin suomalaisille, ensin suojeluskunnille ja sittemmin asevelvollisille. Vartijoiden ja järjestysmiesten tärkeimpinä tehtävinä oli karkaamisten ja kaikenlaisen muun epäjärjestyksen estäminen. Vaikka vartijoita oli Helsingin vankileireillä jatkuvasti liian vähän, onnistuttiin karkaamistapaukset suuremmassa mittakaavassa estämään. Karkaaminen oli ongelmana ainoastaan Katajanokan vankileirillä, mihin vaikutti varmasti leirin sijanti kaupungin alueella ja sieltä ulos suuntautuneet työkomennukset.

Leireillä pyrittiin määrittelemään vankien elämä lähes jokaista piirtoa myöten. Ohjesäännöt määrittivät vankien elämää aina nukkuma-ajoista korttipelien kieltoon asti. Sisällissodan yhtenä syynä oli pidetty kansanvaltaisuudesta ja yksilönvapauksista johtuvaa kurinalaisen elämän vähenemistä. Vankileirit voi siis nähdä eräänlaisena tämän kurin palauttajina. Ohjesäännöt painottivat kuinka vankien oli noudatettava ehdotonta kuuliaisuutta ja tottelevaisuutta. Helsingin vankileirien johtoportaan toiminnassa tämä ajatusmalli näkyi kenties kaikkein selkeimmin. Suomenlinnan siviilikomendantti jaksoi puuttua esimerkiksi siihen, että vangit nousisivat seisomaan päällystön astuessa tilaan, ja Katajanokan johtaja puolestaan jakoi leirillään vangeille korvapuusteja kuin kurittomille lapsille ikään.

Alemmalla tasolla kurin ylläpitäminen ei ollut yhtä täsmällistä. Pienimpiin yksityiskohtiin ei vartijoiden puolelta mitä ilmeisimmin jaksettu aina puuttua. Rangaistusten jakaminen oli vankileirien johdon vastuulla, ja johto oli innokas antamaan rangaistuksia pienistäkin rikkeistä. Arkistosta

löytyvien tapausten määrästä voi kuitenkin päätellä, että suurimmasta osasta rikkeitä ei ikinä ilmoitettu.

Vartijoiden luotettavuus oli ongelma, ja vaikka vartijat olivat ohjesäännön mukaan sotilasrangaistuslakien alaisia, oli monia vartijoista valmis rikkomaan sääntöjä vaikkapa vankeja auttaakseen tai käydäkseen kauppaa heidän kanssaan. Vartijat olivat alttiita kanssakäymiseen vankien kanssa lähinnä yksin tehtävässä ollessaan, ja kiinni jäämisen riski oli luultavasti melko pieni. Muistelmissa yhteistyöstä on paljon mainintoja, kun taas vartijoiden rangaistuksista ei ole säilynyt kovinkaan monia asiakirjoja. Muutamat suomalaiset vartijat jopa kääntyivät suoraan vankien puolelle. Saksalaiset, joilla ei ollut vastaavaa pelkoa rangaistuksista kuin suomalaisilla vartijoilla, auttoivat vankeja ja joskus jopa avoimesti vastustivat suomalaisen vartioston toimia.

Helsingin vankileirien vangeille pyrittiin jatkuvasti järjestämään myös töitä. Vankeja käytettiin Helsingin satamissa lastaustöissä, vankileirien yleiseissä tehtävissä, erilaisissa käsitöissä ja rakennustöissä. Alunperin töillä oli tarkoitus hankkia kruunulle hieman tuloja ja kattaa niillä osaltaan vankien ylläpidosta aiheutuneita kuluja, mutta vankileiriorganisaatiossa havaittiin nopeasti, että epämotivoituneilla vangeilla teetetty työ tuli usein kalliimmaksi kuin palkatun työvoiman käyttö. Töiden tarjoamista kuitenkin jatkettiin, sillä vankileiriorganisaatiossa työ nähtiin selkeästi yhtenä vankien kasvatukseen. Vankileirien johdossa oltiin siis selkeästi perillä yleisistä vankeinhoidon periaatteista, joiden mukaan jopa pakkotyö piti nähdä suorastaan vangin oikeutena omaa kasvuaan ajatellen.

Sen lisäksi, että vankien alistaminen tiukkaan kuriin ja töiden teettäminen nähtiin vankien uudelleenkoulutuksen kannalta tärkeinä, järjestettiin vankileireillä myös kirjaimellista kasvatustoimintaa. Helsingissä kasvatustoiminta aloitettiin heti valtauksen jälkeen, mutta se vakiintui vasta erillisen sotavankien kasvatustalon perustamisen jälkeen.

Kasvatustoiminnassa näkyy selkeästi se pyrkimys, mikä vankileirien toiminnassa oli. Sillä uskottiin olevan mahdollisuuksia kääntää yhteiskunnan kehitystä ja saada punavangit ”kunnioittamaan Jumalaa,

rakastamaan kotia ja synnyinmaata”. Käytännössä kasvatustyö vankileireillä rajoittui jumalanpalveluksiin ja pappien keskusteluihin vankien kanssa, jotka eivät muistelmien mukaan yleensä menneet kovin hyvin, mutta myös erilaista yleissivistävää opetusta järjestettiin. Vaikka kasvatustyön tavoitteet olivat ääneen lausuttuina mahtipontiset, myönsivät Helsingin kasvatustyöntekijät melko nopesti tilanteen mahdottomuuden: ulkoiset olot tekivät kasvatustyön tulokset tyhjiksi. Kasvatustoiminnan pienet resurssit myös aiheuttivat sen, että sivistystyöhön otettiin mukaan siihen kykeneviä vankeja. Se taas antoi mahdollisuuksia vankien vastarintaan ja omien näkökulmien esittämiseen, mikä osaltaan varmasti myös heikenesi kasvatustoiminnan tuloksia.

Kaikkeen vankileirin toimintaan vaikutti lopulta huonosta elintarvike- ja sairaustilanteesta johtunut kuolleisuuden valtava kasvu vankileireillä. Toiminnasta joustettiin, eikä tuomiota tarvinnut kärsiä kokonaisuudessaan. Kesän aikana otettiin käyttöön ehdolliset vankeusrangaistukset ja armahdukset vankimäärän laskemiseksi, ja vähitellen Helsingin vankileirijärjestelmää ryhdyttiin purkamaan. Helsingin vankileirit alkoivat tyhjentyä syksyn aikana, ja viimeiset vangit poistuivat leireiltä maaliskuussa 1919.

Huolimatta vankimäärän laskuun tähtäävistä toimista, kehittyivät ongelmat Helsingin leireillä kesän aikana katastrofaaliseksi. Kuten sanottua, kuoli Helsingin vankileireillä yhteensä 1 600 vankia. Aikaisempi tutkimus on keskittynyt enemmänkin leirien yleiseen toimintaan ja kuolleiden määrien laskemiseen. Vankileirikuoleman on (teloituksia lukuun ottamatta) ajateltu olleen, kuten Jaakko Paavolain ilmaisi teoksessaan *Vankileirit Suomessa 1918*, ”sattumanvaraista” ja ”kohtalonomaista”.³⁷⁰ Vankien toimijuus ja mahdollisuudet vaikuttaa omaan tilanteeseen ovat jääneet selkeästi vähemmällä huomiolla. Vankien tuottamat aineistot maalaavat kuitenkin erilaisen kuvan: vangeilla oli mahdollisuuksia vaikuttaa lähes kaikkiin vankileirielämänsä osa-alueisiin edes jollakin tavalla.

Vankileiriympäristö oli vangeille kaikin puolin kuormittava. Vankileirien materiaallinen todellisuus oli täysin kelvoton: ruokaa oli liian vähän,
370Paavolainen 1971, s. 234

majoitustilat ahtaita ja epähygienisia ja sairauksia oli paljon. Sulkeminen leirille huonoihin oloihin oli myös henkisesti raskasta. Jaksakseen kamppailla materiaalistien ongelmien kanssa täytyi vankien kehittää myös keinoja henkisen toimintakyvyn ylläpitämiseksi kaiken kurjuuden keskellä.

Pystyäkseen parantamaan olojaan millään tavalla täytyi vankein ensin vankileirille saapuessaan oppia tuntemaan siellä voimassa olleet säännöt ja erityisesti niiden noudattamisessa vallinneet käytännöt. Vankileirien johto koki leirien toiminnalliset ongelmat, kuten liian pienen ja epäluotettavan vartioston, varmasti kiusallisina, mutta vankien elämään ne avasivat sen sijaan monia mahdollisuuksia.

Vangit oppivat nopeasti kuinka vartijoiden kanssa tuli toimia. He ymmärsivät, että uudet vartijat olivat virkaintoisempia ja päällystön läsnäollessa virkainto tarttui myös kokeneempiin vartijoihin. Vangit kokeilivat kurin rajoja vähitellen, ja moni löysi vartijajoukosta avuliaita vartijoita, keiden avulla he pystyivät pitämään paremmin yhteyttä läheisiinsä, hankkimaan leirille lisäravintoa ja saamaan vaikkapa parempia työtehtäviä itselleen.

Vankileiriorganisaatiolta ei riittänyt voimavaroja vankien majoitusolojen kunnolliseen ylläpitoon. Niitä yritettiin kyllä parantaa, mutta majoitusolot leireillä eivät missään vaiheessa olleet hyvät. Majoitusolojen parantaminen oli vankien ensimmäisiä toimia leireille tultaessa. Vangit järjestivät itselleen makuupaikkoja parhaan kykynsä mukaan löytämistään materiaaleista ja he pyrkivät myös siivoamaan majoitustilojaan mahdollisuuksien mukaan. Mahdollisuudet tähän vaihtelivat leirien välillä. Katajanokalla siihen oli ilmeisesti parhaat mahdollisuudet. Siellä oli mahdollista saada jopa siivoustarvikkeita, kun taas Iso-Mjölön kuolemanrangaistuksen saaneilta vangeilta kiellettiin jopa makuupaikkojen rakentaminen. Vangit ymmärsivät siivouksen tärkeäksi tautien leviämisen estämisen vuoksi.

Siivousmahdollisuuksilla oli ilmeisesti vaikutusta, sillä Katajanokan sairastavuus oli selkeästi Suomenlinnaa pienempää. Leireillä kiersi vakavia sairauksia, mutta lievempikin sairastuminen vaikutti vangin elämään. Jos ei sairastumisen vuoksi vaikkapa jaksanut tehdä töitä, ei myöskään saanut siitä

tarjottua lisäruokaa.

Lisäruoan hankkiminen oli vankien tehtävistä selkeästi tärkeimpiä. Vankileirin ravinto ei ollut riittävää, ja ruokaa oli hankittava tavalla tai toisella lisää. Työt olivat vangeille tässä yksinkertaisin keinos, sillä niistä annettiin ylimääräinen annos palkaksi. Työt olivat vankien keskuudessa hyvin kilpailtuja. Luokitukset ja tuomiot vaikuttivat töiden saantiin huomattavasti. Vähiten töihin pääsivät Iso-Mjölöön ja Suomenlinna VI piiriin sijoitetut vaarallisimmiksi arvioidut vangit. Eniten töitä tehtiin Katajanokalla ja Suomenlinnan V piirissä. Työ oli vangeille tärkeä selviytymiskeino, mistä kertoo mielestäni selkeästi se, että pienimmän työllisyyden alueet olivat samalla myös suurimman kuolleisuuden alueita. Vastaavasti alueilla, missä töitä oli enemmän, oli kuolleisuus selkeästi pienempää.

Vangit pyrkivät hankkimaan lisäruokaa myös omaisiltaan. Sotavankileirien johto oli kuitenkin vankien tasa-arvoiseen kohteluun pyrkiessään kieltänyt lisäruoan lähettämisen leireille. Se synnytti vankileireille kukoistavia salakuljetusverkostoja ja monen vangin aika kuluikin paljolti niiden järjestelyn parissa. Tasa-arvoistavaksi kuviteltu sääntö asetti vangit eriarvoiseen asemaan keskenään. Ensinnäkin ne vangit, joilla oli varaa lahjoa vartijoita, elivät leireillä melko leveästi. Toisaalta myös vankien kotipaikalla oli vaikutusta. Lähiseudulla asuneiden omaisten oli luonnollisesti helpompi järjestää ruokaa leireille salateitä pitkin tai vaikka tavata omaisiaan kaupungilla heidän siellä töissä ollessaan. Kauempana asuneet eivät voineet luottaa postin kautta lähetetyn ruoan ikinä saavuttavan vankina olleita omaisiaan.

Ruoasta käytiin myös jatkuvasti kauppaa vankileireillä. Varakkaat vangit siis olivat paremmassa asemassa tässäkin suhteessa. Leireille salakuljetettu ruoka auttoi välillisesti kuitenkin huono-osaisempiakin vankeja. Parempiosaiset vangit usein jakoivat omista annoksistaan muille, useimmiten ensisijaisesti ystävilleen tai tuttavilleen. Toisten auttamisessa vangit odottivat kuitenkin yleensä vastavuoroisuutta.

Kuten siivouksen järjestäminenkin, jäi kasarmien sisäinen valvonta

vankileiriorganisatiolta vähälle huomiolle. Vankipiirien sisäiseen valvontaa ei riittänyt kunnolla vartijoita, ja järjestyksen ylläpito jäi niissä vankien omalle vastuulle. Ensimmäiset merkinnät kasarmijärjestyksen ylläpidosta liittyvät käytännön toimien järjestelyyn, kuten siivoukseen ja ruoan jakoon. Vähitellen vankien järjestyksenpitotoiminta kuitenkin laajeni.

Suomenlinnassa toimi vankien johtamat kurinpito- ja järjestyskomiteat ja Iso-Mjölön vankileirillä vankien kurinpidosta vastasi vankien oma toverioikeus. Kasarmeilla oli myös lisäksi erilaisia vankien keskuudestaan valitsemia ”murjupäälliköitä”, jotka vastasivat kurista ja järjestyksestä vankien keskuudessa.

Vangit halusivat pitää kasarmielämänsä mahdollisimman paljon omissa käsissään, ja leirin johdon alaisuudessa toimineet kurinpito- ja järjestyskomiteat eivät ilmeisesti nauttineet vankien keskuudessa kovinkaan suurta suosiota. Niille ei luultavasti kerrottu kaikista riidoista ja rikkeistä, vaan ne pyrittiin ratkaisemaan vankien keskuudessa mahdollisimman yksinkertaisesti. Toverioikeus sen sijaan oli vankien itsensä hallinoima, ja vangit vaikuttivat luottaneen sen toimintaan melko hyvin.

Järjestyksenpitoon vankien keskuudessa valikoitui enimmäkseen punakaartissa tai työväenliikkeessä johtavissa tehtävissä toimineita henkilöitä.

Vankiyhteisö oli vangeille tärkeä myös henkisen jaksamisen kannalta. Vangit tukivat toisiaan vaikeiden olosuhteiden keskellä keskustelemalla niin vankileiritilanteesta, politiikasta kuin tulevaisuudestakin. Joskus he jopa lauloivat keskenään työväen lauluja. Huumori oli myös hyvin tärkeää. Karuille olosuhteille nauramalla oli vankien mahdollista ottaa valta edes omista tunteistaan.

Vankiyhteisön toiminnassa on havaittavissa myös pyrkimyksiä luokkaidentiteetin ylläpitoon ja lievään vastarintaan. Porukalla vartijoille uskallettiin joskus vastata hieman ilkikurisesti tai jopa uhkaavasti, mutta tämä oli melko harvinaista. Kasvatustyöntekijöiden kanssa keskustelut muuttuivat usein väittelyiksi, joissa vangit pääsivät kertomaan kunnolla omia mielipiteitään ja tuomaan esiin jopa työväen aatetta. Aatetta levitettiin

myös kirjallisesti, ja leireille salakuljetettu ”Demari” -lehti oli muistelmien mukaan hyvin suosittua luettavaa. Joissain tapauksissa vangit suunnittelivat leireillä jopa kosta ja uuden kapinan mahdollisuuksia

Yhteisöön ei kuitenkaan voinut tukeutua kaikin puolin, vaan vankien täytyi kehittää ratkaisuja henkiseen jaksamiseen myös yksilöinä. Osa toimintatavoista oli tietoisia ja osa tiedostamattomia. Vankeuden alkuvaihe oli vangeille usein epävarmuuden ja pelon täyteistä. Vähitellen tilanne selkiytyi ja mielialat rauhoittuivat, kun vangit ymmärsivät asemansa vankileireillä. Mielialojensa rauhoitteluksi vangit järkeilivät omaa tilannettaan, ja pohdinnoissa oli usein luottavainen perussävy. Monet vangit uskoivat vapautuksen koittavan melko pian. Vaikka vankileiriaika venyi monella vangilla pitkäksi, ei toivon menettäminen ollut vankien keskuudessa tavallista. Pitenevän vankeusajan edessä moni vanki pyrki ”pakenemaan” leirien todellisuutta ajatuksissaan ulkomaailmaan: vankileirikirjeenvaihdosta nousee esiin monenlaista yksityiskohtaista ja perusteellista siviiliasioihin paneutumista. Tärkeältä jaksamiskeinolta vaikuttaa myös tulevaisuuden uskon säilyttäminen. Henkisen toimintakyvyn ylläpitämiseksi Helsingin vankileirien vangit käyttivät siis paljolti ulkomaisissa sotavankitutkimuksissa havaittuja keinoja.

Vankien selviytymiskeinoja pohtiessa ei voi liiaksi painottaa, että esittämäni toimintatavat ovat vain leiriltä selvinneiden vankien tuottamista aineistoista poimittuja. Muistitiedon ja muun aineiston pohjalta voi päätellä kuitenkin, että kuolema vankileirillä ei suinkaan ollut sattumanvaraista, vaan siihen vaikuttivat niin vankileiriorganisaation toimet kuin vankien oma toimintakin.

Vankien elämä vankileireillä perustui ensisijaisesti vankien luokitteluun. Toisilla leireillä pystyi majoituksen ja siivouksen järjestämään paremmin, toisilta leireiltä pääsi paremmin työhön tai joidenkin alueiden vartijat saattoivat olla taipuvaisempia yhteistyöhön. Aukottomasti sitä ei saatavilla olevista tilastoista voi sanoa, mutta vaikuttaa, että kovemmiksi syyllisiksi luokitelluilla vangeilla oli huonommat mahdollisuudet selvitä leireiltä hengissä. Toisaalta vankien selviytymiseen näyttää vaikuttaneen myös

vankien oma toiminta ja vaikkapa asuinpaikka ja varallisuus.

Vankien selviytyminen vankileireillä kaipaisi mielestäni vielä tarkempaa tutkimusta osakseen. Olisi tärkeää selvittää tarkemman tilastollisen tutkimuksen avulla kuinka esimerkiksi vangin luokitus, kotipaikka ja sen etäisyys leiristä, varallisuussuhteet ja vaikkapa ammatti vaikuttivat vangin selviytymiseen. Vaikka sisällissodan jälkeisiä vankileirejä on tutkittu paljon, riittää niissä vielä paljon työnsarkaa.

Lähdeluettelo

ARKISTOLÄHTEET

Kansallisarkisto (KA)

Valtiorikosoikeuksien (VRO) ja Valtiorikosylioikeuksien (VRYO) aktit

Sotavankilaitos

Suomenlinnan sotavankileiri-pakkotyölaite

Historiallisten seurojen muistitietotoimikunta

Suomen sotaturmat -projekti (SSSP)

Työväen Arkisto (TA)

Muistitietokokoelma (TMT)

Jäntti, Kustaa. 41:2

Latva, Iivari. 41:140-2

Luode, Mooses 207:3404

Matinmäki, Yrjö. 116:148

Nurminen, Oiva. 541:29

Salminen, Kustaa Vihtori. 192:3187

Salovaara, Väinö. 1108:363

Sinisalo, Otto V.. 164:465

Tuominen, Antti. 161:10

Vesiluoma, Kustaa. 116:150

Vuoden 1918 arkisto (323.2)

Kansan Arkisto (KansA)

Suomen luokkasota

Mönkkönen, Viktor

Ruotsalainen, Anselm

Selin, Arvid

Mäkinen, Heikki

Junttila, Tuomas

Hugo Lehtonen (haastatteluäänite)

Suomalaisen Kirjallisuuden Seura (SKS)

Kansanrunousarkisto (KRA)

Tammio, Vilho Artur. 1918/61

Oras, Urho August. 1918/1

Grönlund, Naimi. 1918/3

Aikalaikirjallisuus ja muistelmat

Halonen, A. (toim.): Suomen luokkasota. Historiaa ja muistelmia. Amerikan Suom. Sos. Kustannusliikkeiden Liitto, Wisconsin, USA 1928

Huhta, Vihtori: Monena mies eläessään. Tammi, Helsinki 1957

Huhta, Vihtori: Kaskuja työväenliikkeen taipaleelta. Työväen kirjarengas, Helsinki 1948

Kallinen, Yrjö: Hälinää ja hiljaisuutta. Tammi, Helsinki 1958

Sievers, Richard: Hälso- och sjukvårdsförhållanden vid fånglägren i Helsingfors, på Sveaborg, Sandhamn och Mjölö efter frihetskriget 1918. Söderström, Helsingfors 1930

Sohkanen, Viljo: Punakaartilaisen päiväkirja. Weilin + Göös, Helsinki 1967

Pietilä, Antti J.: Kansalaiskunnan käsikirja. Sotavankien kasvatustoimi, Helsinki 1918.

Artikkelit

F. P. (nimim.): Lassyn luennolla. Puna-apu: Karjalan ja Leningradin alueen suomenkielinen MOPRin julkaisu. 1933.

Henman, Linda D.: Humor as a coping mechanism: Lessons from POWs. *Humor*. Volume 14, Issue 1 (Jun 2001)

Kivivuori, Janne: Genet, Sartre ja Foucault. *Oikeus* 2/1001

Lassy, Ivar: Suomenlinnan näköaloja v. 1918. Puna-apu: Karjalan ja Leningradin alueen suomenkielinen MOPRin julkaisu 1933.

Paavolainen, Jaakko: Punakaartilaisen päiväkirja. Historiallinen aikakauskirja 1967

Räisänen, Yrjö: Kapinavangin muistoista. *Kevättervehdys* 1919.

Saarinen, Eero: Papiston toimintaa vankileireillä vuonna 1918. Suomen kirkkohistoriallisen seuran vuosikirja 1963

Voglis, Polymeris: Political Prisoners in the Greek Civil War, 1945-50: Greece in Comparative Perspective. *Journal of Contemporary History*. Vol 37 No 4 (Oct. 2002)

Wuolijoki, Sulo: Valkoisten vankina. Suomen työväen joulu 1920.

Kirjallisuus

Fingerroos, Outi; Haanpää, Riina; Heimo, Anne ja Peltonen, Ulla-Maija (toim.): Muistitietotutkimus : metodologisia kysymyksiä. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki 2006

Foucault, Michel: Tarkkailla ja rangaista. Otava, Helsinki 1980

Hoppu, Tuomas: Vallatkaa Helsinki. Saksan hyökkäys punaiseen pääkaupunkiin 1918. Gummerus, Juva 2013

Kekkonen, Jukka: Laillisuuden haaksirikko. Rikosoikeudenkäyttö Suomessa vuonna 1918. Lakimiesliiton kustannus, Helsinki 1991

Lappi-Seppälä, Tapio: Teilipyörästä terapiaan. Piirteitä rangaistusjärjestelmän historiasta. Vankeinhoidon historiaprojektin julkaisu N:o 9, Helsinki 1982

Laine, Matti: Kriminologia ja rankaisun sosiologia. Tietosanoma, Helsinki 2007

Mytum, Harold: Materiality Matters: The Role of Things in Coping Strategies at Cunningham's Camp, Douglas During World War I. Teoksessa *Prisoners of War* (Toim. Mytum, Harold & Carr, Gilly), Springer 2013.

Nieminen, Jarmo (toim.): Helsinki ensimmäisessä maailmansodassa. Sotasurmat 1917-1918. Gummerus, Bosnia ja Hertsegovina 2015.

Nyström, Samu: Poikkeusajan kaupunkielämäkerta. Helsinki ja

helsingiläiset maailmansodassa 1914-1918. Historiallisia tutkimuksia Helsingin yliopistosta XXIX, Helsinki 2013.

Paavolainen, Jaako: Vankileirit Suomessa 1918. Kustannusosakeyhtiö Tammi, Helsinki 1971

Pekkalainen, Tuulikki; Rustanius, Seppo: Punavankileirit 1918. Suomalainen murhenäytelmä. Tammi, Helsinki 2007

Peltonen, Ulla-Maija: Punakapinan muistot. Tutkimus työväen muistelukerronnan muotoutumisesta vuoden 1918 jälkeen. SKS, Helsinki 1996

Roselius, Aapo: Amatöörien sota. Rintamataisteluiden henkilötappiot Suomen sisällissodassa 1918. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 1/2006. Valtioneuvoston kanslia, Helsinki 2006.

Siltala, Juha: Sisällissodan psykohistoria. Otava, Helsinki 2009

Tiitta, Allan: Suomenlinnan sotavankileiri 1918-19. Museovirasto. Rakennushistorian osasto, Helsinki 1983

Tainio, Tauno: Neljästi linnassa – neljästi eduskunnassa. Taavi Tainion ja hänen perheensä vaiheita. Tammi, Helsinki 1977

Ursano, Robert J. & Rundell, James R.: *The Prisoner of War*. Teoksessa War Psychiatry (toim. Jones, Sparacino, Wilcox, Rothberg ja Stokes).

Painamattomat opinnäytteet

Pirttilahti, Tuukka: Inkompetenssin kultti vallalla. Helsingin yliopisto, Helsinki 2011 (Pro Gradu)

Vihonen, Lasse: Valtiorikosoikeudet Suomessa 1918. Helsingin yliopisto, Helsinki 1977 (Pro Gradu)

Muut

Kekkonen, Jukka: Valtiorikosoikeuksien toiminta Suomessa 1918, <http://web.archive.org/web/20120414190923/http://www.vhkk.fi/ukh/9321.htm>

Vuosina 1914-22 sotaoloissa surmansa saaneiden nimitiedosto. <http://vesta.narc.fi/cgi-bin/db2www/sotasurmahaku/input>. Suomen sotasurmat 1914-22 -projekti

Viljo Sohkasen haastattelu. http://yle.fi/elavaarkisto/artikkelit/he_olivat_mukana_sisallissodassa_1918_27811.html#media=27828. Yle Elävä Arkisto